

KASTELENPARK VALKENBURG
Cultuurhistorische analyse en waardenstelling
Kasteel en Landgoed Schaloen

Gelders Genootschap

Kastelenpark Valkenburg

Cultuurhistorische analyse en waardenstelling Kasteel en Landgoed Schaloen

In opdracht van Gemeente Valkenburg aan de Geul

Contactpersonen: Ben van Eijsden en Gianna Quadflieg

Gelders Genootschap, Arnhem

Auteur: Sazya Zeefat, met een bijdrage van Elyze Storms-Smeets

Versie: definitief, 3 december 2020

Afbeelding voorzijde: L. Hastenrath, Schaloen (1837), Collectie Museum Valkenburg

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	5
1.1 Kerngegevens.....	5
2. Samenvatting en cultuurhistorische waardering.....	7
3. Het fysisch-geografische landschap.....	11
3.1 Reliëf.....	11
3.2 Bodem.....	11
3.3 De Geul en andere waterlopen.....	11
4. Landgoedgeschiedenis.....	13
4.1 Locatiekeuze	13
4.2 Schaloen als woondonjon, circa 1350 tot 1381	14
Toponiem	14
Woondonjon.....	14
4.3 Leengoed Schaloen en de familie Hulsberg, 1381-1635.....	15
Schaloen door Jacob van Deventer, ca. 1550-1560	17
Verwoesting Schaloen	18
Schaloenshof.....	19
4.4 Familie Hoen van Cartils, 1635-1823	19
Johan Reinier Hoen Baron van Cartils (1600-1665)	19
Gerard Ernest Hoen van Cartils en Anna Agnes Renesse van Elderen, 1665-1721	22
Maximiliaan Willem Hoen van Cartils – 1721-1782	25
De Drie Beeldjes.....	26
Rechten van de heer van Schaloen.....	29
Bezit in 1754.....	30
Landgoed Schaloen als onderdeel van de Oostenrijkse Nederlanden	30
4.5 Familie Hoen van Neufchâteau, 1782-1823	33
Inlijving tot het Franse rijk.....	33
4.4 Familie de Villers-Masbourg d'Esclaye, ca. 1823-1969.....	35
Philippine de Hoen en Ladislas de Villers Masbourg d'Esclaye, ca. 1823-1865	35
Frédéric de Villers Masbourg d'Esclaye en Clotilde, 1865-1893.....	42
Wandelingen in het Geuldal.....	44
Veranderingen landgoed	46
Het katholieke landschap	46
Edouard de Villers-Masbourg d'Esclaye – 1893-1928	47
Frédéric en Charles de Villers Masbourg d'Esclaye, 1928-1933.....	55
Charles de Villers Masbourg d'Esclaye, 1933-1940	57
Zuidelijk deel Schaloen: Frédéric de Villers Masbourg d'Esclaye – 1933-1957	58
Noordelijk deel Schaloen: Jacqueline en Anne Marie de Villers Masbourg d'Esclaye – 1940-1969	59
Tweede Wereldoorlog	61
Kunst, cultuur en educatie op Schaloen – M.A. Geenen, 1946-1956	63
Veranderingen landgoed	65
Volkshogeschool Geerlingshof – 1957-1969	69
Toerisme en bescherming natuurschoon	71

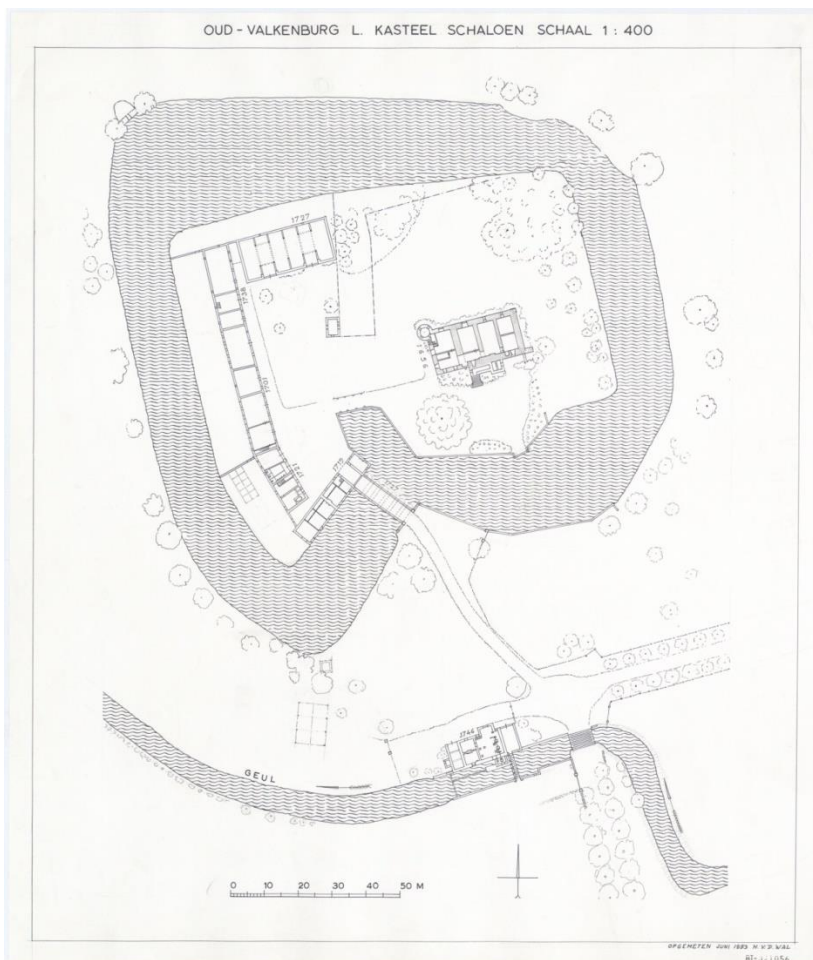
4.5 Gemeente Valkenburg 1969-1974.....	72
Watersportgebied Geulstrand	72
Beheer van het kasteel en bijgebouwen.....	73
Beheer van de andere landgoedonderdelen	74
Natuurmonumenten: de Schaesberg	74
4.6 Maxwell Property Holland BV – 1974-1976	75
4.7 Beheer- en exploitatiemij. Woudenberg – 1976-1984	75
Sjloensmeule en Heemtuin.....	77
Hernieuwde aandacht voor het katholieke landschap	77
4.8 Familie Bot – 1984-heden	78
Veranderingen kasteel.....	78
Huidige situatie	80
5. Historische waardering van landgoed Schaloen.....	82
5.1 Waarderingsmethodiek	82
5.2 Waardering	84
Algemene historische waardering – landgoed Schaloen.....	84
Ensemblewaarden – landgoed Schaloen binnen Valkenburg kastelenpark.....	84
Ensemblewaarden – landgoed Schaloen als erfgoedensemble.....	84
Landschapshistorische waarden – economische landschappen van Schaloen.....	84
Tuinhistorische waarden – tuin van Schaloen	84
Waarden vanuit de gebruikshistorie – landgoed Schaloen	85
Belevingswaarde – landgoed Schaloen.....	85
6. Bronnen	87
Literatuur	87
Kranten via delpher.nl.....	89
Websites	89
7. Bijlagen.....	90
Bijlage 1: Redengevende beschrijving Rijksmonumenten.....	90
Bijlage 2: chronologisch overzicht kluizenaars de Kluis	105

1. Inleiding

1.1 Kerngegevens

Naam: Schaloen (Kasteel Schaloen)
Adres: Oud Valkenburg 7, 6305 AA te Schin op Geul
Gemeente: Valkenburg aan de Geul
Provincie: Limburg
Eigenaar: Gemeente Valkenburg aan de Geul (Geulstrand, heemtuin met molen verhuurd aan IVN), Natuurmonumenten (St. Jansbosch, deel Gewande en Wijngaertsbosch), Cor Bot (kasteel en economiegebouwen), ASP Adventure (Schaloenshof), Karel Willems, Patricia Nieuwenhuis, Dirick Peters, Maria Peters, provincie Limburg, Rudy Schillings, kerkelijke instelling tot beheer van de priorij Regina Pacis (Gewande).
Monument: Complexnummer 509935 met objecten: 509934 (kasteel Schaloen); 509936 (parkaanleg met lanen, terrein binnen de gracht, moestuin en voorterrein, weilanden); 509937 (bijgebouwen bestaande uit poortgebouw, tiendschuur, economiegebouw, zwanenhuisje en watermolen); 509938 (bruggen en keermuren); 509940 (hekken); 527872 (duiker).

RCE: Omgracht KASTEEL, in wezen 16^e-eeuws en later: jaartalankers 1656 in westgevel; in 1893 en -94 door Cuypers ingrijpend gerestaureerd en veranderd; het huis ligt op een eiland en heeft een rechthoekige plattegrond en is opgetrokken in mergel; twee verdiepingen op hoog onderhuis onder leiengedekt wolfsdak; op de hoeken van de oostgevel achthoekige arkeltorentjes, aan de voorgevel (= zuidgevel) een rond arkeltorentje, dat één verdieping lager ontspringt dan de beide andere. Meerruitsvensters. Op de noordwesthoek een ronde hoektoren met octagonale spits. Aan voorzijde toegangstrap op L-plattegrond met bordes naar belle-etage; rijke smeedijzeren leuning, recent geheel gerestaureerd.

Tekening van kasteel Schaloen en directe omgeving, opgenomen in 1953. Tekening door H. van der Wal, 1976. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Kaart met Rijksbeschermd complex en Rijksmonumenten. Rijksmonumentnummers 59940 (hekken) ontbreken, zie cultuurhistorische waardenstelling. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

2. Samenvatting en cultuurhistorische waardering

Kasteel en landgoed Schaloen ligt aan de westkant van het dorp Oud-Valkenburg en is ontstaan uit een versterkte hoeve ter verdediging van de daar gelegen watermolen. Schaloen werd in 1381 voor het eerst vermeld. Het werd deels beleend aan Geraerd Mullaert en deels aan ridder Johan van Hulsberg. Het was toen 117 bunder groot. In de vijftiende eeuw werd Schaloen uitgebreid met een westelijk deel. Op een kaart van Valkenburg uit omstreeks 1560 staat kasteel Schaloen zover bekend voor het eerst ingetekend. De kaart toont enkele belangrijke structuren, zoals de zuidelijke Geularm, de weg van Valkenburg naar Oud-Valkenburg, het begin van het huidige Chaloensoetpad, een verdwenen wandelpad door de beemden richting kasteel Oost, en twee paden naar Sibbe en IJzeren. Het leengoed Schaloen omvatte rond 1560 circa 88 hectare.

In 1575 werd Schaloen tijdens de Tachtigjarige Oorlog bijna geheel verwoest en trok de familie zich terug op kasteel de Dohm bij Heerlen. Gerard van Hulsberg wist in 1605 de heerlijke rechten van Oud-Valkenburg te verwerven. In 1633 stond hij een derde deel daarvan af aan zijn neef en erfgenaam Johan Reinier Hoen van Cartils. Gerard van Hulsberg overleed in 1635 waardoor Schaloen in bezit kwam van Johan Reinier, tevens eigenaar van kasteel Cartils in Wjlre. In 1640 droeg Johan Reinier een kwart van de lagere justitie van de heerlijkheid Strucht af aan Adriaan de Groot van kasteel Oost. Volgens de overeenkomst behield de eigenaar van Schaloen het recht om in de bossen van Strucht te jagen en daar varkens en schapen te laten grazen. Als heer van de heerlijkheid Schin op Geul werd de hoge justitie uitgesproken door Johan Reinier. Johan Reinier kocht in 1644 voor 12.000 pond de heerlijkheid Schin op Geul aan. In 1656 werd Schaloen na de eerdere verwoesting grotendeel opnieuw gebouwd. Vermoedelijk werd toen de zuidelijke gracht verlegd, waarbij het voorterrein werd vergroot.

Met het opstellen van het Partagetractaat in december 1661 kwam de heerlijkheid Schin op Geul onder Spaans bewind te staan. In een overeenkomst uit 1664 tussen Johan Reinier en Adriaan de Groot van landgoed Oost werd afgesproken dat De Groot op zijn grondgebied binnen de heerlijkheid Schin op Geul mocht jagen. Het behouden van de vriendschap werd hiermee benadrukt. Johan Reinier overleed een jaar later in 1665.

Zijn zoon Gerard Ernest Hoen van Cartils verbleef vaak op het kasteel met zijn vrouw Anna Agnes Renesse van Elderen en investeerde daarom veel in het landgoed. Ze waren verantwoordelijk voor de bouw van de Kluis (1688) op de Schaesberg, verbouwing van de watermolen (1699), aanleg van de brug over de Geul (1699-1701), de bouw van het middelste economiegebouw (1701) met het wapenschild van het echtpaar. De eerste kluizenaar op de Schaesberg was Laurens Ploumen, en hoewel hij verplicht was de pastoor van Schin op Geul te helpen, ontving hij bij nood hulp van de heren van Schaloen. Op de watermolen had de heer van Schaloen het banrecht, wat inhield dat hij een tiende van het graan kon innen. Op een kaart uit 1680 staat de noordelijke Geularm voor het eerst ingetekend.

Anna Agnes Renesse van Elderen nam na het overlijden van Gerard Ernest Hoen van Cartils in 1709 het bestuur van de heerlijkheid Schin op Geul en deels van Oud-Valkenburg over, tot hun zoon meerderjarig werd. In 1718 werd het poortgebouw met toegangsbrug voltooid en werden een tuinhuis- en timmermanswoning en stalling voor rijtuigen gebouwd.

In 1721 nam oudste zoon Maximiliaan Willem Hoen van Cartils het bestuur over. Hij liet in 1721 het voorste economiegebouw bouwen, in 1727 gevolgd door de tiendschuur. Na zijn huwelijk in 1738 met Maria Anna van Beissel tot Gemmerich liet hij de calvariegroep de Drie Beeldjes plaatsen. Dit was op een markante plaats in het landschap: vóór de mergelgroeve en aan het einde van de laan en brug vanaf het kasteel over de Geul. Vanaf 1758 werd jaarlijks de Sjaasbergergank naar de Kluis gehouden, die langs de Drie Beeldjes voerde. In 1747 had Maximiliaan Willem Hoen van Cartils het drossaatschap van 's Hertogenrade verkregen. In 1754 liet hij Schaloen voor het leenhof van Valkenburg verheffen. Het omvatte 117 bunders, bestaande uit akkerlanden, beemden, broeken, weiden, bossen en driesen.

Na de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) behoorde Schin op Geul en omgeving tot bezit van Oostenrijk. Het gebied werd opnieuw gekarteerd in de periode 1764-1771 en 1771-1777, zover bekend de eerste gedetailleerde kaart van Schaloen. Het toont het kasteel op een omgracht eiland met voorburcht. Daar omheen boomgaarden met zuidelijk de watermolen met op de natte gronden weilanden met visvijvers. Via uitgegraven kanalen werden zowel de gracht als de visvijvers van vers water uit de Geul voorzien. Ten zuiden van het complex lagen de bouwlanden, de zogenaamde Gewande.

In 1782 overleed Maximiliaan Willem Hoen van Cartils en werd hij opgevolgd door zijn neef Maximiliaan Hoen van Neufchâteau die vooral kasteel Geulle en kasteel Rummen bewoonden. Tijdens de Franse inval in de periode 1793-1794 werd Schaloen geplunderd. Gevolg van de inval was dat het Land van Valkenburg werd ingelijfd bij Frankrijk en de heerlijke rechten werden afgeschaft. Het bezit van een heerlijkheid werd hierdoor minder aantrekkelijk.

Rond 1800 werd het voorterrein van het kasteel schoongeveegd van bijgebouwen zoals een bakkerij. Op de Tranchotkaart van 1803-1820 is te zien dat de functies van het landgoed hetzelfde

zijn gebleven. De Geularm heeft zijn stroombed enigszins verschoven, zoals de Geularmen westelijk van het kasteel.

Maximiliaan Hoen van Neufchâteau overleed in 1823 en liet Schaloen na aan zijn oudste dochter Philippine de Hoen, getrouwd met Ladislas de Villers Masbourg d'Esclaye, een Belgische familie. Zij hadden elk delen van het landgoed in bezit en bewoonden het kasteel niet. Philippine bezat het kasteel met beemden, Gewande en het Sint Jansbos; Ladislas de kasteelruïne in Valkenburg, de Schaesberg en bouwlanden in het zuiden. Het landgoed bedroeg circa 70 hectare. Uit het kadaster blijkt een gevarieerd grondgebruik met boomgaarden, weilanden, hakhout, bouwlanden, schaapsweide en boomkwekerij. Aanvullende inkomsten kwamen voort uit de pacht van de watermolen en het Schaloenshof. Het absenteïsme van Philippine, Ladislas en voormalige eigenaren heeft geleid tot een grote continuïteit in gebruik en aanleg en het ontbreken van een tuin- of parkaanleg.

In 1848 verkocht Philippine delen van haar gronden aan de Maatschappij der Akens-Maastrichter Spoorweg voor de aanleg van een spoorlijn tussen Aken en Maastricht. In 1853 werd de spoorlijn geopend. In 1854 werd ter hoogte van de brug tussen Schaloen en de Schaesberg een wachterswoning gebouwd die bij het kleine, houten stationnetje aldaar hoorde.

In 1865 kwam jongste zoon Frédéric de Villers Masbourg d'Esclaye in bezit van Schaloen. Zijn oudste nog levende dochter Clotilde werd mede-eigenaresse en bewoonde het kasteel. De vestiging door Clotilde op Schaloen resulteerde in een bescheiden tuinaanleg zuidelijk van het kasteel. De beroemde wandelaar J. Craandijk beschreef de accacia's en bloemen in vazen rondom de vijvers en slingerplanten rondom het balkon en de bloemenserre van het kasteel. Niettemin vond hij Schaloen ogen als een stroeve middeleeuwse burcht met een tuinaanleg in de smaak uit de zeventiende eeuw. In 1843 werd bij de Kluis een buitenkruisweg met veertien kapelletjes aangelegd, een versterking van het katholieke landschap.

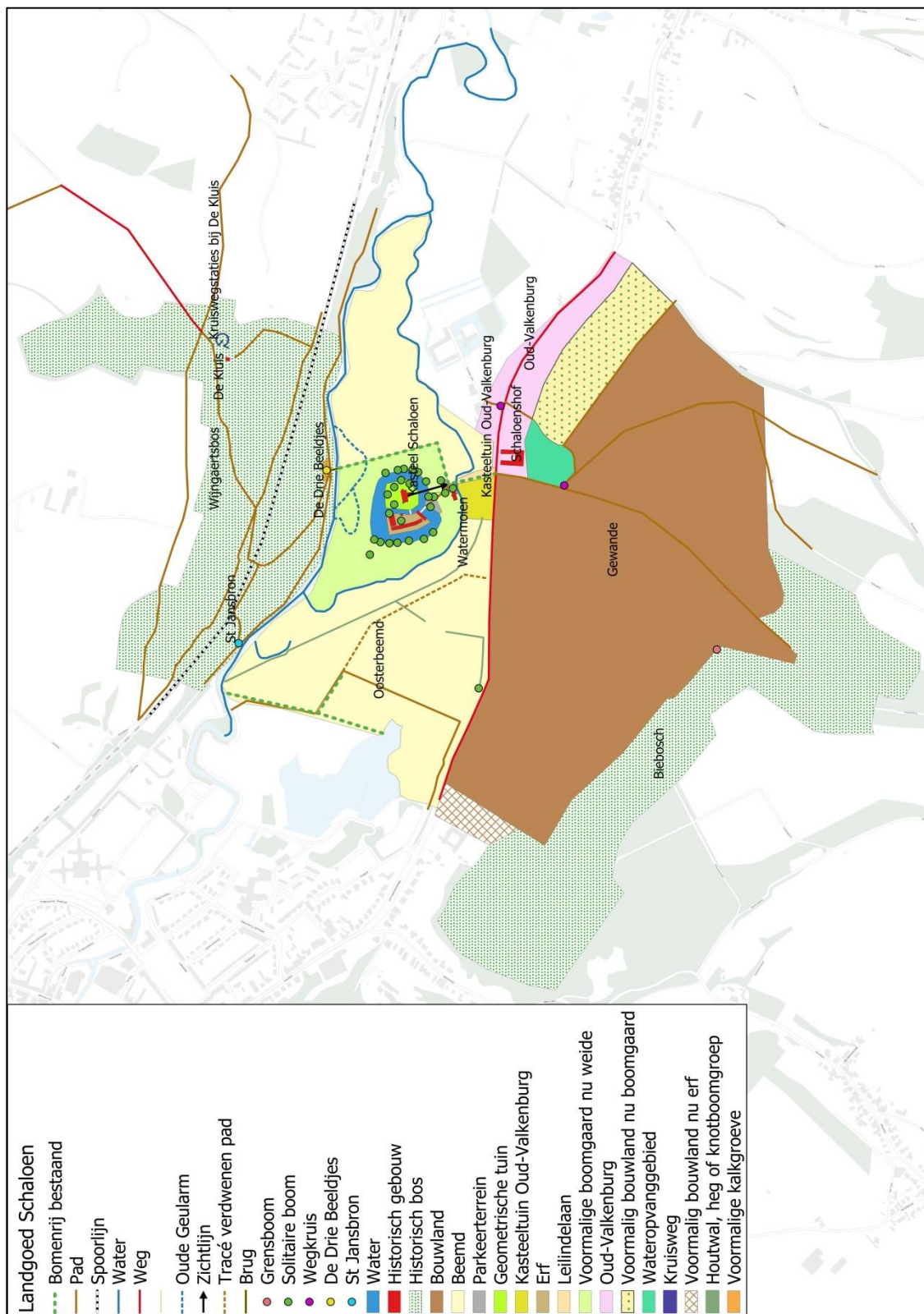
In 1893 kwam Schaloen in bezit van Frédéric Ladislas de Villers Masbourg d'Esclay en Charles de Villers Masbourg d'Esclaye, de kleinzonen van de eerdere Frédéric. Slechts enkele percelen waren in mede-bezit van Edouard, de oudste zoon van Frédéric, hoewel hij volgens diverse advertenties wel verantwoordelijk was voor het beheer van het landgoed. Er was dus sprake van gedeeld eigenaarschap. In 1893-1894 werd Schaloen verbouwd en kreeg een romantischer aanzien. De kosten waren echter hoog, waardoor de tuinaanleg versoberde tot gazon, graslanden werden verhuurd en veel hakhout werd verkocht. Mede dankzij de Successiewet werd het bezitten en onderhouden van een landgoed steeds duurder. In 1919 ging de familie over tot verkoop van de kasteelruïne in Valkenburg welke sinds 1798 in hun bezit was.

Pas na het overlijden van Edouard in 1928 waren Frédéric en Charles verantwoordelijk voor het landgoedbeheer: Frédéric was in bezit van het zuidelijk deel, Charles van het noordelijk deel. Op 7 oktober 1930 werd de openbare verkoop van Schaloen aangekondigd, wat de percelen van zowel Frédéric als Charles betrof. Er werd geen koper gevonden en in 1933 verliet de familie Schaloen en verhuisde naar Brussel. Ondanks de afwezigheid werd het economische landgoedbeheer gecontinueerd.

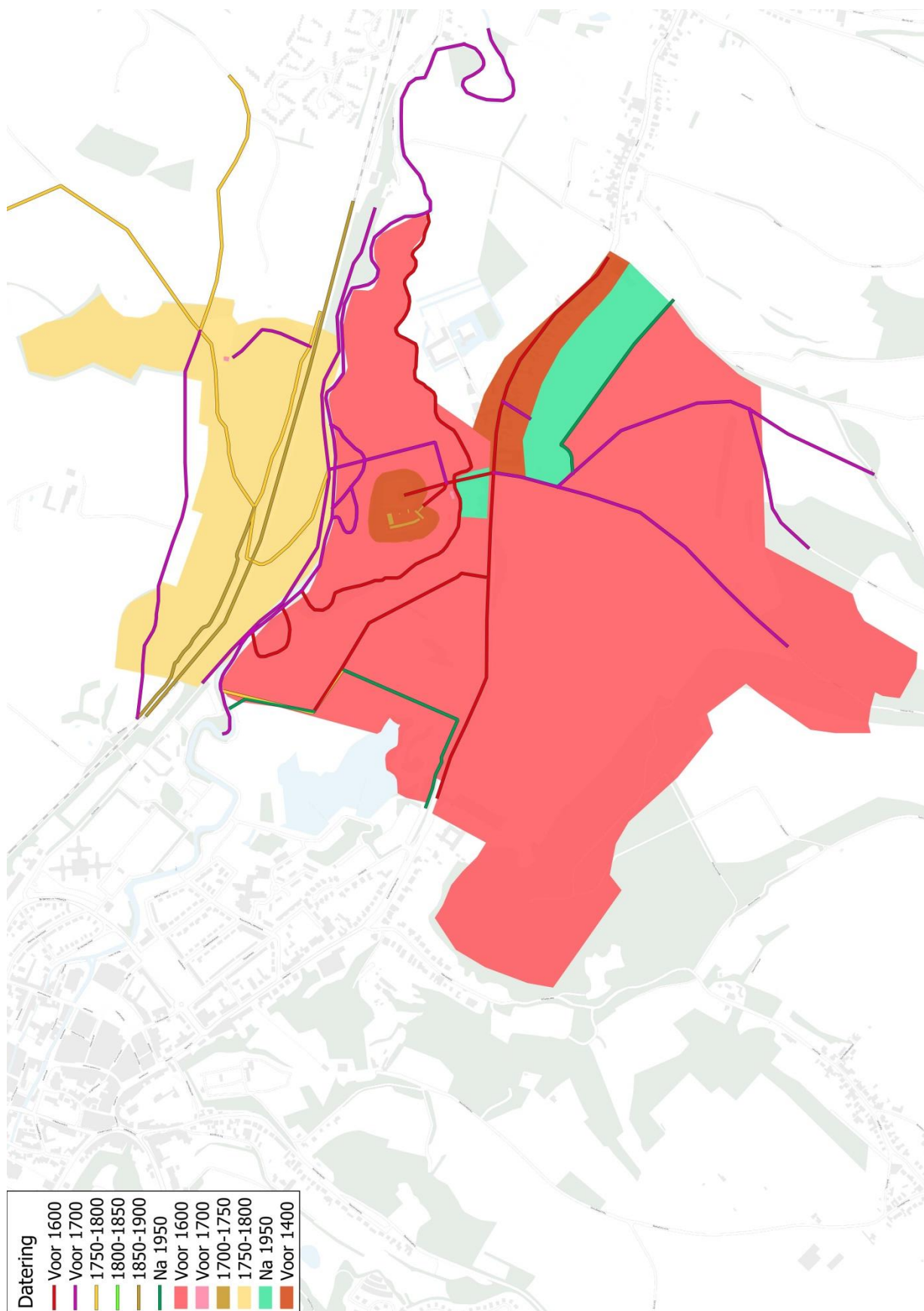
Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het kasteel achtereenvolgens bezit door Duitsers en Amerikanen, resulterend in een vervallen en onbewoonbaar kasteel. In 1946 werd M.A. Geenen uit Valkenburg de nieuwe rentmeester van het noordelijk deel. Hij opende een café-restaurant in de economiegebouwen en een museum in het kasteel. Delen van het kasteel werden verhuurd als meisjesjeugdherberg en voor het organiseren van cursussen. Als nieuwe beheerder wist Geenen inkomsten te genereren door in te spelen op toerisme.

Frédéric overleed in 1957 en verkocht zijn percelen uit het zuidelijk deel aan diverse partijen, waaronder de staat, de provincie en particulieren. Hiermee versnipperde het landgoed. Als nieuwe huurder van het kasteel betrok Volkshogeschool Geerlingshof het gebouw van 1957-1969 waar ze diverse activiteiten organiseerden. In de jaren 1960 of 1970 verdween de boomgaard rondom het kasteel. In 1961 kwam het kasteel en omgeving onder bescherming van de Natuurschoonwet te staan.

In 1969 verkochten Jacqueline en Anne Marie de Villers Masbourg d'Esclaye landgoed Schaloen aan de gemeente Valkenburg-Houthem en de Vereniging Natuurmonumenten. Beemden en kasteel kwamen in bezit van de gemeente, de Kluis en de gronden grenzend aan Genhoes van Natuurmonumenten. De gemeente wilde westelijk van Schaloen een groot waterrecreatiegebied aanleggen. De grote plannen gingen niet door en resulteerden in het huidige Geulstrand. Ondertussen werden kasteel en gebouwen aan diverse partijen verhuurd. In 1970 werd de lindelaan hersteld, in 1975 werd de Kluis en omgeving opgeknapt. Het kasteel werd tweemaal aangekocht door projectontwikkelaars, maar er werd geen nieuwe bestemming gevonden. In 1984 werd Schaloen aangekocht door Cor Bot die de economiegebouwen ombouwde tot vakantieverblijven. Momenteel staat Schaloen te koop. Het gebied van het voormalige landgoed toont nog altijd het eeuwenoude gebruik met bouwlanden, bossen en beemden.

Landgoed Schaloen omsloeg het kasteelcomplex met (sobere) tuin, gracht, bijgebouwen, beemden, akkers en boomgaarden op de flauwe hellingen en bossen op de steile hellingen. Vanaf 1933 kwamen het noordelijk en zuidelijk deel in handen van verschillende eigenaren, toch zijn de functies van de landen grotendeels hetzelfde gebleven. Gekarteerd door S. Zeefat, Gelders Genootschap, oktober 2020, op basis van kaartmateriaal en historische documenten.

Datering van gebieden en structuren op landgoed Schaloen. Gekarteerd door S. Zeefat, Gelders Genootschap, september 2020, op basis van kaartmateriaal en historische documenten.

3. Het fysisch-geografische landschap

Kasteel Schaloen is gelegen in het asymmetrische dal van de Geul. Het fysische-geografische landschap is vanouds van grote invloed geweest op het menselijk handelen.¹ We bekijken hier drie belangrijke aspecten: reliëf, bodem en water. Het reliëf, de bodem en de afstand tot het water waren bepalend voor het nederzettingsspatroon in het Geuldal.

3.1 Reliëf

In het reliëfrijke Geuldal onderscheiden we dalen, hellingen en plateaus. De dalen hebben een maximaal hoogteverschil van 1,5 meter en zijn in gebruik als wei- en hooilanden. Op de flauwe hellingen, op de grens van hoog en laag, liggen de bouwlanden, terwijl op de steile hellingen oude bossen of jongere akkers te vinden zijn. Zowel op de noordelijke als zuidelijke hellingen komen holle wegen voor als gevolg van uitsluiting of uitspoeling. Op de plateaus was sprake van een watertekort, hier werden pas vanaf de late Middeleeuwen bouwlanden aangelegd. Op de plateaus werden vaak poelen aangelegd voor wateropvang voor de gewassen.²

3.2 Bodem

Het landschap van Zuid-Limburg heeft lange tijd onder invloed gestaan van verschillende geologische processen. In het Carboon (354-298 miljoen jaar geleden) was vooral sprake van zand- en kleisedimentatie en veengroei. Veenvormde de basis voor steenkool, terwijl de mariene sedimenten de zand- en leistenen vormden. Tijdens het Krijt (144-65 miljoen jaar geleden) daalde het gebied, waardoor de invloed van de zee kon toenemen en sedimentatie van kalk ontstond. Rondom Valkenburg is veel Limburgs mergel (kalksteen of krijt) te vinden. In de laatste twee ijstijden, het Saalien en Weichselien, werd vruchtbare löss afgezet over het landschap van Zuid-Limburg.³

Deze vruchtbare lössgronden waren zeer geschikt voor akkerbouw. Lössgronden zijn makkelijk te bewerken en zijn goed ontwaterd, maar houden tegelijkertijd ook voldoende vocht vast. De oudst bekende akkerbouw vond op de Zuid-Limburgse lössgronden plaats.

Kasteel Schaloen met omgrachting en bijbehorende beemden ligt op een beekdalbodem in één van de diepere dalen die Nederland kent. De dalgronden bestaan uit klei, weliswaar vruchtbaar maar moeilijker te bewerken dan löss.

Bewoners van het Geuldal maakten dankbaar gebruik van de in de ondergrond aanwezige mergel, onder andere aanwezig op de kalksteenhellinggronden van de Schaesberg. De drie landgoederen in het kastelenpark hadden elk een eigen mergelgroeve en kalkoven. Het materiaal werd gebruikt in de bouw en als bodemverbeteraar, kalk verbetert de bodemstructuur en opname van voedingsstoffen en is noodzakelijk voor humusvorming. Gebluste kalk kan worden gebruikt als bind- of witmiddel in gebouwen.⁴

3.3 De Geul en andere waterlopen

'Neerlands parel, Limburgs trots'⁵

De rivier de Geul ontspringt te Eynatten in België nabij de grens met Duitsland als een vrij hooggelegen en smalle rivier met een totale lengte van 58 kilometer. Bij het dorp Cottessen stroomt de Geul Nederland in. In de middenloop wordt het profiel van de Geul breder met hogere steilranden en meandert de rivier door het landschap. De rivier mondt bij Voulwames uit in de Maas en heeft in totaal zo'n 130 zijbeken, waaronder de Schaesbergbeek en de Hekerbeek. Kenmerkende landschapselementen in het Geuldal zijn scheerheggen en oeverbeplanting. In de reis- en wandelgids van Crolla wordt de Geul omschreven als een rivier die zich op de ene plaats met kracht door steile rotsopeningen heen wringt en op de andere plaats vrij en breed kan stromen.

¹ Zie: J. Renes, 'Bodem, reliëf en water', in: *De geschiedenis van het zuidlimburgse cultuurlandschap* (1988), pp. 15-33.

² Ibidem, p. 18.

³ I.M. van Wijk; J. Orbons, *Verleden met toekomst. Archeologische beleidskaart en groevenbeleidskaart voor Valkenburg aan de Geul* (2009), p. 21.

⁴ www.leestekensvanhetlandschap.nl/kalkoven geraadpleegd op 26-08-2020.

⁵ J. Crolla, *Laatste Officiële Geïllustreerde Reis- en Wandelgids voor Valkenburg, Geul-, Gulp- en Maasdal, Met Plattegrond & Uitgebreide Wandelkaart* (jaar van uitgave onbekend), p. 10.

Het Geuldal is essentieel voor de beleving van het landschap in en rondom Valkenburg. De meanderende rivier maakt het landschap afwisselend door de vele bochten, de afwisseling tussen effen en steile oevers en de objecten die rondom de rivier te vinden zijn, zoals bruggetjes en villa's.

Het Geuldal wordt begrensd door het Plateau van Margraten aan de zuidzijde en het Centraal Plateau en Plateau van Ubachsberg aan de noord- en oostzijde. De ligging van de Geul in een reliëfrijk gebied is goed te zien op de hoogtekaart van het gebied. De plateaus met droogdalen die op het Geuldal uitkomen zijn hier ook op zichtbaar. De Geul stroomt over een bedding van grind van lokale herkomst, met daar bovenop een pakket fijn zand en een dik pakket verspoelde löss. Aan de zuidzijde van de Geul liggen de natte en vlakke beemden, terwijl aan de noordzijde de hogergelegen plateaus liggen. Door het overstromen van de beemden kon hier vruchtbaar slib worden afgezet. Hoewel de rivier een sterk bepalende factor is voor de schoonheid van het landschap en de vruchtbaarheid van de beemden, is het ook een risicofactor: '(...) ofschoon 's winters haar overstromingen, veld en weide in een meer herscheppend, zeer veel schade kunnen aanrichten.⁶

Kenmerkend voor de Geul waren de vele watermolens die in het verleden langs de rivier te vinden waren.⁷ Kasteel Schaloen ligt op een eiland tussen twee Geularmen in. Aan de zuidelijke Geularm ligt nog altijd een watermolen, de Sjoensmeule.

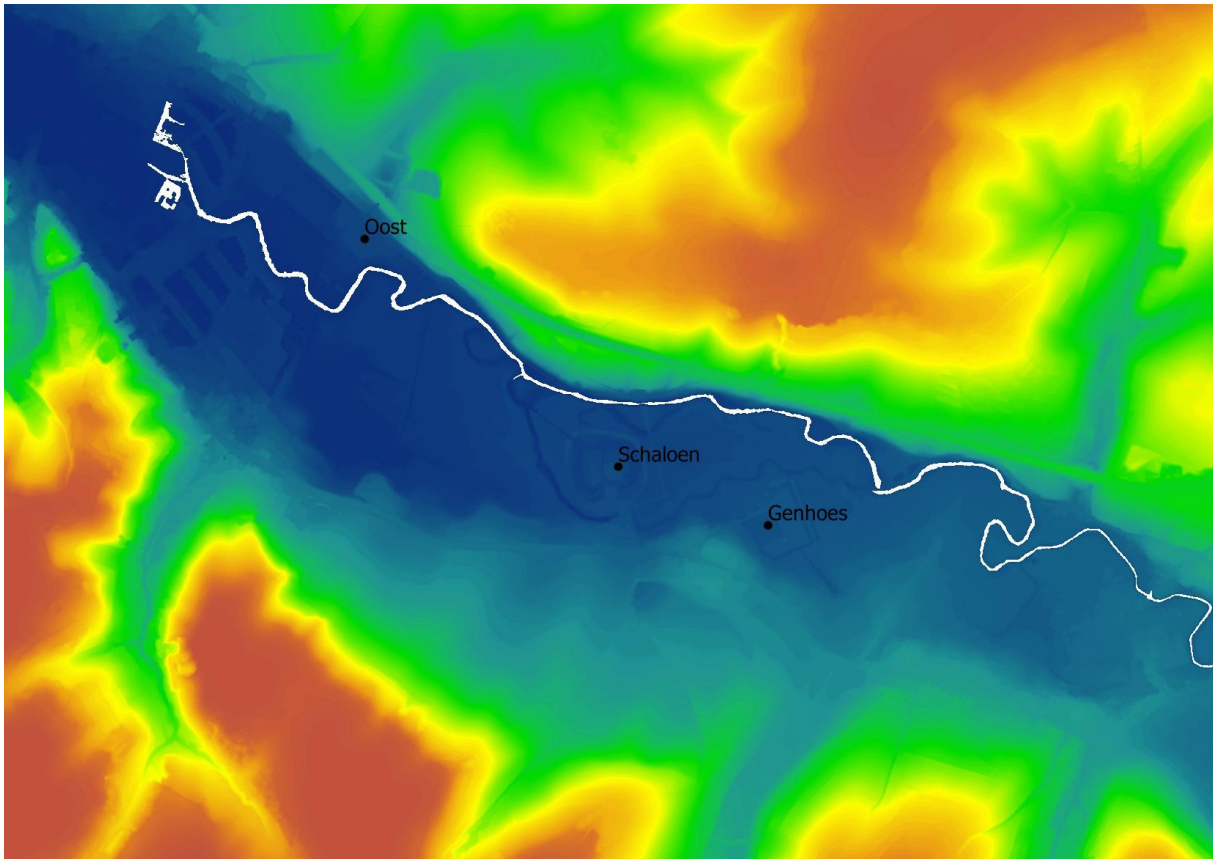
Het Geuldal is sinds circa de tweede helft van de negentiende eeuw een belangrijke trekpleister voor het toerisme in en rond Valkenburg. Het landschap werd lange tijd het klein Zwitserland van Nederland genoemd dankzij het romantische en aantrekkelijke landschap met hoogteverschillen, panorama's, doorkijkjes en de Geul. Drukkerij Crolla publiceerde sinds het einde van de negentiende eeuw diverse reisgidsen van het gebied die het Geuldal loven:

Het Geuldal *kennen* is het *beminnen*, het waardeeren! En de zoon van Nederland, die het bezoekt en hoogschat in al zijn luister, het liefheeft om zijn honderden bevoorrechte plekjes, voelt in zich zwellen een trots op dit land, *zijn* land, een trots op die heerlijke natuur, op dat verheven schoone, dat hij kan noemen *zijn* land, een gezegend hoekje van *zijn* vaderlandschen bodem, *zijn* nationale bezitting⁸

⁶ J. Crolla, *Laatste Officiële Geïllustreerde Reis- en Wandelgids voor Valkenburg, Geul-, Gulp- en Maasdal Met Wandelkaart, 22^e Herziene Druk* (jaar van uitgave onbekend), p. 3.

⁷ P.W.E.A. van Bussel, *De Molens van Limburg: Een inventarisatie van en een onderzoek naar de geschiedenis, de functies, de ontwikkeling en de achteruitgang van de Limburgse wind- en watermolens vanaf 1839* (1991), p. 183.

⁸ Crolla, jaar van uitgave onbekend (6e editie, ca. 1905), p. 13.

Hoogtekaart van het Geuldal met de kastelen. Bron: Algemene Hoogtekaart Nederland.

4. Landgoedgeschiedenis

4.1 Locatiekeuze

Landgoed Schaloen ligt tussen het dorp Oud-Valkenburg en de stad Valkenburg in, op een eiland gevormd door takken van de Geul. Het ligt in het beekdal van de Geul met noordelijk het reliëf van de Schaesberg en zuidelijk dat van de Biebosch. Opvallend in de ligging is de nabijheid van kasteel Oost en vooral kasteel Genhoes. Schaloen werd gebouwd ter verdediging van de nieuwe watermolen (13^e eeuw). Gelegen onderaan de steile rand van het Geuldal en tussen twee Geularmen is een van oorsprong defensieve functie aannemelijk. Daarnaast speelden andere factoren een rol bij de locatiekeuze:

A. Landschappelijke factoren

- watervoorziening voor omgrachting, drinkwater, molen, visvijvers etc.: de Geul
- een verscheidenheid aan landschappen voor een gemengd agrarisch bedrijf: weilanden en beemden in het natte lage land nabij de Geul, akkers en bossen op de vruchtbare hellingen
- natuurlijke bescherming: de Geultakken als natuurlijk verdedigingswerk rondom het kasteel, versterkt bij overstromingen van de Geul

B. Economische factoren

- infrastructuur: nabij de Geul en de Oud Valkenburgerweg, een belangrijke hoofdweg
- infrastructuur: Geultak als aandrijving van de Sjoensmeule
- korte afstand tot de stad Valkenburg

C. Maatschappelijke factoren

- Etaleren van status en macht: zichtbaarheid in het landschap.
- Nabij familie en vrienden; mogelijk was er bij de stichting een connectie met de heren van Valkenburg.

D. Territoriale factoren

- De territoriale verhoudingen in het gebied: Schaloen diende als versterkt huis ter verdediging van de naastgelegen watermolens.

4.2 Schaloen als woondonjon, circa 1350 tot 1381

Toponiem

Kasteel Schaloen kende in het verleden diverse schrijfwijzen: Schelluinen, Schaluyn, Schaluynen, Schloen en Chaloen. Op diverse plaatsen in Nederland en België komen vergelijkbare plaatsnamen voor, zoals de Schaloenshof te Uyckhoven (België), het dorp Schaluin onder Baelen (België) en het dorp Schelluinen.⁹ Er zijn verschillende verklaringen voor het toponiem: Schaloen kan staan voor het keltische scalo (dienaar); het kan verwijzen naar het woord scharluin, een spotvogel en bijnaam voor personen. Daarnaast is er nog het middelnederlandse woord schaloenge, dat ui betekent. Een andere verklaring het woord schaliën, dat leien betekent. Vroeger werd een tweede stenen huis of burcht in een dorp afgedekt met leien en kreeg het de naam schaliënhuis.¹⁰

Een verklaring van Tummers uit 1962 maakt de verwijzing naar een ui aannemelijk, hoewel ook schaliënhuis logisch klinkt. Volgens Tummers zou Schaloenge staan voor "ui uit Ascalon" (Frans: *eschaloigne*). Ascalon was de naam van een stad in het huidige Israël die in 1157 door Boudewijn III, koning van Jeruzalem, tijdens een kruistocht werd ingenomen. Volgens Tummers zou de naam van de stad dan ook voortleven in de verbeelding van de kruisridders, die hun ridderburchten bij terugkomst hiernaar vernoemden. Kasteel Schaloen heeft de naam ontleend aan de kasteelnamen uit Frankrijk en het Heilige Land, waarmee het kasteel een oorsprong heeft vanuit de 12^e-13^e eeuw.¹¹

Dit kan erop wijzen erop dat Schaloen is gesticht als tweede huis of burcht voor een familielid van de bewoners van Genhoes.

Woondonjon

Over de bouw van een eerste versterkt huis bestaat onduidelijkheid. Meerdere bronnen vermoeden dat de eerste bouw in de dertiende eeuw plaatsvond en dat dit te maken had met de bouw van de watermolen.¹² Deze watermolen werd rond 1260 door Reinier van Bunde opgedragen aan de heren van Valkenburg. Om de molen te kunnen beschermen, gaven de heren van Valkenburg toestemming tot het bouwen van een versterkt huis naast de molen.¹³ Uit archeologisch onderzoek is echter gebleken dat de eerste bouwsporen van het kasteel eerder tot omstreeks het midden van de veertiende eeuw te dateren zijn. Ook de indeling van de woontoren duidt hierop.¹⁴ Het versterkte gebouw was waarschijnlijk een rechthoekige woondonjon.¹⁵ Het betrof een stenen woontoren van ca. 13 bij 20 meter met een muurdikte van ongeveer 2 meter, op elke hoek ondersteund door twee steunberen. Vermoedelijk ondersteunden de steunberen uitspringende torens, met elkaar verbonden door een open weergang met kanteling.¹⁶ Als dit het geval was, had Schaloen al vroeg het aanzien van een kasteel.

Hoewel de vroege woontoren al in moerassig gebied lag en van een natuurlijke bescherming van de Geul kon genieten, werd bij de aanvang van de bouw vermoedelijk gelijktijdig begonnen met het uitgraven van de grachten. Hierbij werd gebruik gemaakt van oude, dichtgeslibde rivierarmen van de Geul. Dit oorspronkelijke grachtenstelsel valt grotendeels samen met de huidige toestand, met aan de oostkant en waarschijnlijk ook de zuidkant enkele uitzonderingen waar de gracht dicht bij de kasteelmuren kwamen. Het materiaal dat uit de uitgegraven grachten afkomstig was, is

⁹ J.G.J. Koreman, *Kasteel Schaloen te Oud Valkenburg* in 'Gulden Reeks van Limburgse monumenten, no. 11' (1958), n.p.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ P.L.M. Tummers, *Romaans in Limburgse aardrijkskundige namen* (1962), pp. 74-75.

¹² Zoals Koreman (1958) en T. Bauer, *Kasteel Schaloen: het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek 1979-1981* (2012).

¹³ J. Van Weersch, 'Kasteel Schaloen' in *Heemkunde Sjin* (jaartal onbekend), n.p.

¹⁴ Bauer, 2012, pp. 195; 197.

¹⁵ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.; Bauer, 2012, p. 195. Daarentegen noemt Taco Hermans Schaloen niet in zijn proefschrift (Hermans, T. (2016) *Middeleeuwse woontorens in Nederland. De bouwhistorische benadering van een kasteelvorm*.

¹⁶ Bauer, 2012, p. 198.

vermoedelijk gebruikt om het terrein rondom het kasteel op te hogen en te egaliseren.¹⁷ Ook nu nog is goed te zien dat het kasteel op een verhoging staat.

4.3 Leengoed Schaloen en de familie Hulsberg, 1381-1635

In 1381 werd Schaloen voor het eerst in een schriftelijke bron genoemd. In dat jaar werd de hertog van Brabant erkend als graaf van Valkenburg en liet hij al zijn lenen opnieuw registreren. Onder de heerlijkheid Oud-Valkenburg vielen twaalf lenen, waaronder het leen Schaloen.¹⁸ Een goed werd verleend door een leenheer aan zijn leenmannen in ruil voor trouw en een bepaalde jaarlijkse opbrengst. Op het moment van registratie was het leengoed Schaloen, met huis en hof, 117 bunder groot, bestaande uit bos, akkerland en weiland. Ook de watermolen en pachtboerderij Sjoenshof, dat al vóór 1380 werd gebouwd, viel onder dit bezit.¹⁹ Schaloen was voor de helft beleend aan Geraerdt Mullaerdt, de andere helft aan ridder Johan van Hulsberg (?-?, schout van de bank van Klimmen). Het is niet bekend wat de verdeling inhield.

In 1383 was driekwart van de heerlijkheid Strucht, oorspronkelijk onderdeel van de bezittingen van de Benedictijner Abdij te Reims, als Brabants leen verheven door Conrad van Bensenrade. Het resterende kwart kwam toe aan de heer van Schaloen.²⁰

Al vanaf 1383 viel een deel van het patronaatsrecht van de kerk in Oud-Valkenburg toe aan de eigenaar van Schaloen, gedeeld met de eigenaar van Genhies en die van het leen Sibbe.²¹ Het patronaatsrecht hield in dat men een voorstel voor benoeming van een pastoor mocht doen, hoewel dit ook nog door de bisschop bekrachtigd moest worden. Onderhoud en inkomsten van de parochie vielen hier ook onder.

In 1390 werd Geraerdt Mullaerdt opgevolgd door Gerard van der Linden, terwijl de andere helft van het leengoed Schaloen nog steeds in handen was van ridder Johan van Hulsberg. Uit het literatuuronderzoek ter ondersteuning van deze analyse komt naar voren dat Johan van Hulsberg en Johan I van Hulsberg regelmatig door elkaar heen worden gehaald, en het is de vraag of het dezelfde personen betreft. Volgens Weersch was Johan van Hulsberg getrouwd met Aleida Hoen tzo Broeck en trouwde hij na haar overlijden opnieuw met Elisabeth van Wevorde.²² Deze Johan zou rond 1433 geboren moeten zijn, wat te laat is. Daarom gaan we er vanuit dat Schaloen in 1390 deels in handen van Johan I van Hulsberg. De familie Hulsberg was in eerste instantie niet van adellijke komaf. Zoals zal blijken wisten zij later door een goede huwelijksstrategie meer aanzien en status te verwerven.

Johan I van Hulsberg is rond 1348 geboren. Hij was schout van de schepensbank te Klimmen en getrouwd met Marie van Retersbeck (1350-?). Na haar overlijden hertrouwde hij met Margaretha van Kinzweiler (c. 1369-?). Uit zijn huwelijk met Marie van Retersbeck werd Reinier I van Hulsberg (c. 1395-1457) geboren. Johan I van Hulsberg was de eerste van zijn familienaam die het huis en hof Schaloen in leen ontving. In 1381 verhiel Johan I de Patronaatstraat 4-5-7 te Bunde als leen van Valkenburg, waardoor het ook wel als zetel van de in 1380 bedoelde heerlijkheid Bunde beschouwd wordt.²³ Rond hetzelfde jaar kwam een kwart van de lagere justitie van de heerlijkheid Strucht aan de heer van Schaloen toe.²⁴ Johan I woonde op hof Struversgracht.²⁵ Johan's broer Arnold II van Hulsberg (c. 1344-1414) woonde daarentegen wel met zijn gezin op Schaloen.²⁶ In 1415 werd Johan I van Hulsberg genoemd als hij met meerdere Limburgse edelen de vereniging bezegeld tussen Brabant en de steden en landen van Limburg: Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade.²⁷

Na het overlijden van Johan I werd Schaloen voor de helft beleend aan zijn enige zoon Reinier I van Hulsberg. Hiermee was Reinier de tweede heer van Schaloen. Hij was in 1418 getrouwd met Maria van Bottard-van Ruchan (c. 1395-?), dochter van Librecht van Bottart van Ruchan en Ida van Reys. Samen kregen ze drie kinderen: Maria I (c. 1430-?), Reinier II (c. 1435-1504) en Johan

¹⁷ Bauer, 2012, p. 196.

¹⁸ C.A. Huygen, *Groot Valkenburg historisch gezien* (1951), pp. 48-50.

¹⁹ D. Kickken en H. Maessen, 'Boerderij Schaloenshof of "de Hoef Ingenop"' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul* (1999), p. 24.

²⁰ Huygen, 1951, p. 73. Zie ook: E. Storms-Smeets, *Cultuurhistorische analyse en waardenstelling kasteel en landgoed Oost* (2020).

²¹ H.J.H. Schurgers, J.G.M. Notten, L.G.W.N. Pluymaekers, *Geschiedenis van Valkenburg-Houthem* (1985), pp. 39-40.

²² Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

²³ J.F. Van Agt, *Zuid-Limburg uitgezonderd Maastricht* (1962), p. 91.

²⁴ Huygen, 1951, pp. 69-70.

²⁵ Uit dit onderzoek is niet naar voren gekomen waar hof Struversgracht lag.

²⁶ https://www.wikiwand.com/nl/Huis_Hulsberg geraadpleegd op 26-8-2020.

²⁷ Van Agt, 1962, p. 6.

II (c. 1440-?). Onder Reinier I kwam het leengoed Schaloen geheel in handen van de familie Hulsberg, het exacte jaar is onbekend.

De vijftiende eeuw was een onrustige periode in het Land van Valkenburg. De Luikenaren waren in oorlog tegen hertog Philips de Goede, die zijn Bourgondische rijk probeerde uit te breiden door zijn invloed uit te oefenen op gebieden die buiten zijn eigenlijke machtsgebied lagen. Om zijn positie te versterken had hij in 1455 zijn neef Lodewijk van Bourbon benoemd tot Luikse Prins Bisschop. De Luikenaren verzetten zich tegen deze benoeming, waarna zij in 1465 de oorlog verklaarden aan de hertog. Plunderend trokken ze door Limburg heen. De stad Valkenburg verdedigde zich onder leiding van plaatsvervangend drossaard Dirk van Palland tegen de Luikenaren. Hij liet de stad versterken door een bolwerk gemaakt van bomen uit de bossen van Schaloen. Welk bos dit precies betreft, is onduidelijk. Het zou niet tot een gevecht komen: na een beleg van 62 dagen trokken de Luikenaren zich terug naar Aken.²⁸ Vermoedelijk hield de familie Hulsberg zich op in Maastricht. Daar hadden zij vooraanstaande functies in het magistraat en hun eigen refugiehuis aan de Bredestraat.²⁹ Een refugiehuis was een versterkt stenen huis in een stad waar men in tijden van gevaar heen kon vluchten. Refugiehuizen waren vaak in bezit van abdijen en kloosters van het platteland, maar ook enkele adellijke families hadden een refugiehuis in Maastricht.³⁰ In 1442 werd geschreven dat ene Reinier van Hulsberg een huis en hof in Maastricht had.³¹ Hoewel Schaloen door zijn ligging (omringd door de Geul) een natuurlijke verdediging genoot, voelde de familie zich waarschijnlijk veiliger achter de stadsmuren van Maastricht. Als magistraat was het tevens logischer om in de stad, dicht bij het werk, te zijn. Wellicht dat status, sociaal netwerk en wooncomfort ook een rol hebben gespeeld bij de voorkeur voor wonen in de stad Maastricht.

Er is weinig bekend over hoe kasteel Schaloen en omgeving er in de vijftiende eeuw uit heeft gezien. Er zijn sporen gevonden van diverse ophogingen van het terrein, maar deze kunnen moeilijk gedateerd worden door aanvoer van materiaal van elders. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek heeft uitgewezen dat het kasteel in de vijftiende eeuw met een westelijk deel werd uitgebreid, waardoor het in de basis de huidige vorm kreeg. Op de begane grond werd een keuken ingericht, de oostgevel werd gemoderniseerd, de steunberen en torens aan de westzijde werden gesloopt en op de hoeken werden nieuwe torentjes aangebracht. De weergangen en verdedigingselementen als schietgaten bleven bestaan.³² De modernisatie van Schaloen in de vijftiende eeuw duidt op een grotere behoefte aan comfort door de bewoners.

Reinier I werd als heer van Schaloen opgevolgd door zijn zoon Johan II van Hulsbergen, schout, getrouwd met Mechteld Judenkop van Streithagen (1445-?) van kasteel Strijthagen. Samen kregen zij één zoon: Reinier II van Hulsbergen (c. 1470-1500). In deze tijd was het in Limburg nog altijd onrustig dankzij Karel de Stoute die met Franse en Italiaanse troepen dit deel van Nederland en een deel van het huidige België betrad, waar gevechten uitbraken. De familie Hulsberg hield zich dan ook nog een tijd langer op in Maastricht.

Reinier II volgde zijn vader op. Hij was getrouwd met Elisabeth van Cortenbach (1475-?). Elisabeth was de dochter van Wilhelm I van Cortenbach, pandheer te Valkenburg en heer van de goederen Straeten en Welde. Met Elisabeth kreeg Reinier II drie zoons: Librecht, Gerard en Johan III. Hij overleed in 1500 in Maastricht en werd opgevolgd door zijn zoon Librecht van Hulsbergen (?-1537) als heer van Schaloen.³³

Librecht was abt van het klooster in Sint Truiden en woonde daarom niet op het kasteel. Na zijn overlijden in 1537 werd Schaloen nagelaten aan zijn broer Johan III van Hulsbergen (1492-1548).

Johan III was in 1529 getrouwd met Johanna van Eijs-Beusdael (1505-?). Net als de familie Van Hulsberg was de familie Eijs-Beusdael vaak te vinden in Maastricht, waar zij een poorthuis bezaten. Een poorthuis was een representatieve woning van een adellijke familie binnen een stad. Samen kregen Johan III en Johanna één kind, Reinier III van Hulsbergen (1530-1580). Rond 1530 vond een conflict plaats tussen de heren van Genhoes en Schaloen. Er bestond onduidelijkheid over het recht op de heerlijkheid Oud-Valkenburg, resulterend in ruzies tussen de families. Rond 1540 werd een familielid van het geslacht Van Hulsberg genaamd Schaloen vermoord door Jr. Herman van Ghoe van Genhoes.³⁴ Ondanks het conflict sloot Johan in 1543 een akkoord met de eigenaren van Genhoes en de Hellinxhof (Sibbe). Zij bezaten voorheen alle drie het patronaatsrecht over de kerk

²⁸ Koreman, 1958, n.p.

²⁹ Ibidem.

³⁰ P.J.H. Ubachs, *Tweeduizend jaar Maastricht: een stadsgeschiedenis* (2006), p. 56.

³¹ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

³² Bauer, 2012, pp. 198-200.

³³ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

³⁴ Huygen, 1951, p. 51.

van Oud-Valkenburg, maar kwamen tot een nieuwe overeenkomst: wanneer de pastoorsfunctie in de eerste vier maanden van het jaar vrij zou komen, mocht de heer van Genhoes een geestelijke benoemen; gebeurde dit gedurende de volgende vier maanden, dan viel de heer van Schaloen dit recht toe; de heer van Sibbe mocht een geestelijke aanwijzen als dit in de laatste vier maanden van het jaar gebeurde.³⁵

In het leenregister werd het leen Schaloen zoals in bezit van Johan III omschreven: een huis en hof met alle toebehoren genoemd Schaloen bij Valkenburg, met 60 bunder akkerland, 9 bunder in de beemden, 10 bunder in de broeklanden en 28 bunder bos. Dit komt neer op een totaal van ca. 88 hectare. Daarnaast kwam hem een derde deel van de kerkgiften van Oud-Valkenburg met de tienden en toebehoren toe en een kwart van de heerlijkheid Strucht.³⁶

Johan III van Hulsbergen overleed in 1548 en werd opgevolgd door zijn zoon Reinier III van Hulsbergen, getrouwd met Maria van Holsit (1540-?). Ze kregen één kind: Maria III van Hulsbergen (1565-?).

Schaloen door Jacob van Deventer, ca. 1550-1560

Rond 1550-1560 maakte Jacob van Deventer een kaart van het gebied rondom Valkenburg, waar ook Schaloen (Sloenes) op te zien is.³⁷ Op de kaart zien we de Geul, stromend tussen de kastelen Oud-Valkenburg (Genhoes) en Schaloen, dat de grens vormde tussen de twee heerlijkheden Oud-Valkenburg en Schin op Geul. De noordelijke Geulstroom, die we nu kennen langs de Oostergats, was toen nog niet aanwezig. Afgaand op de kaart bestond het kasteel uit een woontoren met aan beide zijden lagere aanbouwen of zijvleugels, omgeven door een brede gracht. Het natte overstromingsgebied van de Geul was in lichtgroen getekend, de hogere gronden in een gelige kleur. Het is goed te zien hoe de Oud Valkenburgerweg op de grens van de hogere, drogere gronden en de lagere, nattere gronden lag.

Op de kaart zijn de toegangslaan naar het kasteel, het begin van het huidige Chaloensvoetpad en de Oud Valkenburgerweg zichtbaar. Deze paden dateren dus zeker van vóór 1555. De Oud Valkenburgerweg is tegenwoordig nog als zodanig herkenbaar, hoewel strakker getrokken en verbreed. Daarnaast is een inmiddels verdwenen pad aan de zuidkant van de Geularm te zien die door de beemden richting kasteel Oost liep, waardoor de drie kastelen onderling gemakkelijk te bereiken waren. Vanaf Oud-Valkenburg liepen twee paden richting het zuiden richting Sibbe en IJzeren.

Schaloen (Sloenes) op de kaart van Jacob van Deventer, c. 1550-1560.

Bron: Regionaal Historisch Centrum Limburg

³⁵ Schurgers, Notten en Pluymaekers, 1979, p. 40.

³⁶ Koreman, 1958, n.p.

³⁷ R. Rutte en B. Vannieuwenhuijze, *Stedenatlas Jacob van Deventer. 226 Stadsplattegronden uit 1545-1575 – Schakels tussen verleden en heden* (2018) p. 100.

Ligging van Schaloen aan de Geul op de kaart van Jacob van Deventer, c. 1550-1560.

Bron: Regionaal Historisch Centrum Limburg

Verwoesting Schaloen

Ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) zorgde rivaliteit tussen de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden en de Spaanse koning, Philips IV voor veel onrust in het Land van Valkenburg. De hertog van Alva had zich in 1567 in Brussel gevestigd en moest – namens de Spaanse koning – maatregelen nemen tegen het geldtekort bij de koninklijke regering. Op 11 september 1570 werd door de Republiek de Staten van Valkenburg bijeengeroepen. Daar werd aangekondigd dat over een termijn van vier jaar 22000 Brabantse guldens betaald moest worden en extra belasting werd geheven op de leengoederen van het land van Valkenburg. Reinier III werd aangewezen als commissaris die moest toezien op het naleven van dit bevel. Zelf werden zijn leengoederen getaxeerd op 81 gulden en 4 stuiver.³⁸

In 1574 viel Lodewijk van Oranje de steden Luik, Aken en Maastricht binnen.³⁹ Valkenburg viel in handen van de Oranjes, en in dezelfde tijd werd Schaloen door een brand bijna geheel verwoest. Het vuur was mogelijk aangestoken door Spaanse soldaten die ook Genhoves hadden verwoest.⁴⁰ Of de watermolen bij Schaloen ook werd verwoest, is niet duidelijk. Alhoewel Schaloen nauwelijks bewoond werd, betekende de verwoesting dat de familie het in 1571 aangekochte kasteel de Dohm onder Welten bij Heerlen nu als familiehuus betrok.⁴¹

Na het overlijden van Reinier III in 1580 werd hij opgevolgd door Gerard van Hulsberg die op 23 maart 1585 het goed Schaloen verhief. Het is niet duidelijk wie deze Gerard is. Volgens sommige historici zou hij de broer van Reinier III zijn, terwijl andere onderzoekers van mening zijn dat Reinier III enig kind was en Gerard zijn neef.⁴² In 1605 wist Gerard de heerlijke rechten van Oud-Valkenburg te verwerven. In 1629 kwam de hoeve Libeek in bezit van de familie Hulsberg.⁴³ In 1633 stond Gerard een derde deel van de heerlijkheid Oud-Valkenburg af aan zijn neef van moeders zijde Johan Reinier.

³⁸ Via rijckheyt.nl: Genealogie Hulsberg und Schaloen

(<http://www.rijckheyt.nl/sites/rijckheyt/files/pdf/genealogie/Hulsberg%20und%20Schaloen.pdf>) geraadpleegd op 8-10-2020.

³⁹ Koreman, 1958, n.p.

⁴⁰ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

⁴¹ Koreman, 1958, n.p.

⁴² Ibidem; Huygen, 1951; Bauer, 2012, p. 191.

⁴³ Van Agt, 1962, p. 156.

Schaloenshof

Pachthoeve Schaloenshof, ook wel hoeve Ingenop genoemd, werd lange tijd door de eigenaren van Schaloen zelf verheven, wat inhield dat de hoeve niet werd verpacht. Pas aan het einde van de zestiende eeuw komt hier verandering in, wanneer in 1587 juffrouw N. van Schaloen de hoeve verheft na het overlijden van Aleidis van Schaloen.⁴⁴ Het is niet duidelijk wie deze juffrouw N. en Aleidis precies waren, maar zij moeten familie van Reinier III of Gerard van Hulsberg zijn geweest om de naam 'van Schaloen' te mogen dragen. In plaats van de eigenaren van Schaloen kwam het eigendom van de hoeve nu toe aan een familielid. In 1592 kwam deze juffrouw te overlijden, waarna de hoeve door een testamentaire schenking van Aleidis van Schaleon overging aan jonkheer Herman van Eynatten alias Lichtenborch. Wederom is niet duidelijk hoe Herman gerelateerd was aan de familie van Schaloen. Ook is onbekend of Herman van Eynatten familie was van Christiaan van Eynatten die tussen 1539 en 1560 eigenaar was van landgoed Oost.⁴⁵ Wel was de familie Van Eynatten een belangrijke familie in het gebied tussen de Maas en de Rijn. Hierna volgen de verheffingen van de Schaloenshof elkaar snel op: in 1596 verheft Denis Gutsenhoven het hof in naam van Olivier van Eynatten; in 1601 dragen de weduwe van Olivier van Eynatten, Aleidis van Weerst, en haar zoon, de heer Frederick van Eynatten, de hoeve over aan jonkheer Ferdinand de Billehé, Heer van Vierset, Hartelsteyn. De bij de hoeve behorende bouwlanden waren 30 bunders en 19 kleine roeden groot, terwijl de omringende weiden 6 bunders, 13 grote en 10 kleine roeden omvatten.⁴⁶ In 1603 werd het Schaloenshof verheven door vrouwe Margaretha de Glimes, weduwe van Ferdinand de Billehé. Nadat zij was hertrouwd met François de Lietart, heer van Coursel, verklaarden zij in 1630 het leen met een grootte van 36 bunder voor een bedrag van 14.400 gulden te hebben verkocht aan Hendrik van Beul. In hetzelfde jaar werd de Schaloenshof verheven door Hendrik's zoon Wolter van Beul.⁴⁷

4.4 Familie Hoen van Cartils, 1635-1823

Johan Reinier Hoen Baron van Cartils (1600-1665)

Na het overlijden van Gerard van Hulsberg in 1635 kwamen Schaloen en alle andere familiebezittingen in handen van Johan Reinier Hoen Baron van Cartils (1600-1665), kleinzoon van eerder genoemde Reinier III.⁴⁸ Johan Reinier was de zoon van Maria III van Hulsberg (dochter van Reinier III (1565-?)) en Johan VII Hoen van Cartils, heer van Rummen (1538-?).⁴⁹ Het huwelijk van zijn ouders en zijn eigen huwelijk met Johanna Maria van Merwijck (1615-?) tonen het belang van strategische huwelijken binnen het internationale adellijke netwerk. Zo ook het huwelijk van zijn zus Maria Hoen van Cartils, Vrouwe van Doenrade (1595-?), in 1613 met Walram Schellaert van Obbendorf, neef van van Walram Schellart van Obbendorf (heer van Genhoves en de heerlijkheid Oud-Valkenburg).⁵⁰

Johan Reinier en Johanna Maria waren nauw betrokken bij het landgoed en de omgeving. De familie was vermoedelijk rond 1635 verantwoordelijk voor de uitbreiding van de kerk in Oud-Valkenburg met een beuk aan de noordzijde, waarin hun familiekapel was gevestigd.

Nadat het Schaloenshof enkele decennia werd verheven door de families Van Eynatten en Billehé, kwam het op 29 maart 1642 terug bij de eigenaren van Schaloen. Op die datum werd de hoeve verheven door Johan Reinier.⁵¹

Als afstammeling van het oude adellijke geslacht Hoen was Johan Reinier ook eigenaar van kasteel Cartils in Wijlre.⁵² In 1640 droeg hij het kwart van de lagere justitie van de heerlijkheid Strucht, die sinds ca. 1381 tot de heer van Schaloen behoorde, af aan Adriaan de Groot van kasteel Oost, die hiermee de gehele heerlijkheid Strucht in bezit kreeg.⁵³ Voorwaarde was dat hij het recht behield om in de bossen van Strucht te jagen en zijn varkens en schapen op het grondgebied van Strucht, het huidige Gerendal, te laten grazen. De middelbare en lage justitie zou door de heren van Strucht worden uitgesproken en de hoge justitie door de heren van Schin op Geul.⁵⁴

⁴⁴ Kickken en Maessen, 1999, p. 25.

⁴⁵ Zie ook: E. Storms-Smeets, *Cultuurhistorische analyse en waardenstelling kasteel en landgoed Oost* (2020).

⁴⁶ Kickken en Maessen, 1999, p. 25.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

⁴⁹ Koreman, 1958, n.p.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Kickken en Maessen, 1999, p. 25.

⁵² Koreman, 1958, n.p.

⁵³ Zie: E. Storms-Smeets, *Cultuurhistorische analyse en waardenstelling kasteel en landgoed Oost* (2020).

⁵⁴ Huygen, 1951, pp. 69-70.

In 1557 was Schin op Geul door de Spaanse koning Philips II verheven tot heerlijkheid met lage, middelbare en hoge rechtspraak. In 1644 verkocht de Spaanse koning Philips IV de heerlijkheid voor een totaalbedrag van 12.000 pond aan Johan Reinier Hoen van Cartils.⁵⁵ Dit was voordat in 1661 het Partagetractaat werd opgesteld (zie hieronder). In 1657 verkocht Renier Theobald Schellart van Obbendorf de helft van de heerlijkheid Oud-Valkenburg aan Johan Reinier.⁵⁶ Twee jaar voor zijn overlijden in 1665 had Johan Reinier zitting gehad in de Staten van Valkenburg.⁵⁷

Herbouw Schaloen

Onder leiding van Johan Reiner kwam de herbouw van kasteel Schaloen, zo'n 80 jaar na de verwoesting van 1575, in 1656 gereed. Het toont de hernieuwde interesse voor Schaloen na een lange tijd van verwaarlozing en absenteïsme. De brand had vooral de westgevel van het kasteel zwaar aangetast, waardoor deze vrijwel in zijn geheel opnieuw gebouwd moest worden. Ook delen van de noordelijke muur werden vernieuwd en de stenen boogbrug voor de ingang van het kasteel werd gesloopt. Aanwijzingen dat op dezelfde plaats een nieuwe brug werd gebouwd zijn niet gevonden, hoewel dit volgens Bauer niet is uit te sluiten.⁵⁸ Van de restauratiewerkzaamheden getuigen de jaartalankers aan de westgevel en een gedenksteen die nu is ingemetseld in het negentiende-eeuwse trapbordes.

Vermoedelijk vóór of tijdens de herbouw werd op het voorterrein ten zuiden van het kasteel een nieuw gebouw opgetrokken dat voornamelijk dienst deed als bakkerij en mogelijk tevens als brouwerij. In de westzijde van het pand is bij onderzoek een broodoven gevonden. De bakkerij was vanaf de noordhoek met een muur van bijna tien meter lang verbonden met de zuidoosthoek van het kasteel. Onder de bakkerij zijn sporen van een oudere grachtbodem aangetroffen, terwijl het materiaal uit de gracht rondom de bakkerij niet ouder is dan het midden van de zeventiende eeuw. Dit doet vermoeden dat in de zeventiende eeuw de gracht is verlegd om het voorterrein van het kasteel te vergroten.

Partagetractaat

Nadat de Tachtigjarige oorlog in 1648 was beëindigd met het Verdrag van Münster bleef het nog lang onrustig in het Land van Valkenburg als gevolg van de rivaliteit tussen de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden en Philips IV, de koning van Spanje. Beide partijen eisten de landen van Overmaas op, inclusief het Land van Valkenburg, en stelden hun eigen ambtenaren aan, waardoor de bevolking te maken kreeg met tegenstrijdige regels en dubbele belastingen. Veel heren van de hoge heerlijkheden in het Land van Valkenburg kozen de kant van de katholieke Spaanse koning.⁵⁹ Dit gold ook voor Johan Reinier, die in 1644 immers al de heerlijkheid Schin op Geul van Philips IV had aangekocht.

De rivaliteit leidde uiteindelijk tot het opstellen van het Partagetractaat in december 1661. Hierin werd bepaald welke delen van Limburg tot de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden of de Spaanse koning behoorden. De heerlijkheid Schin op Geul kwam, net als de heerlijkheden Oud-Valkenburg en Strucht, onder Spaans bewind te staan.

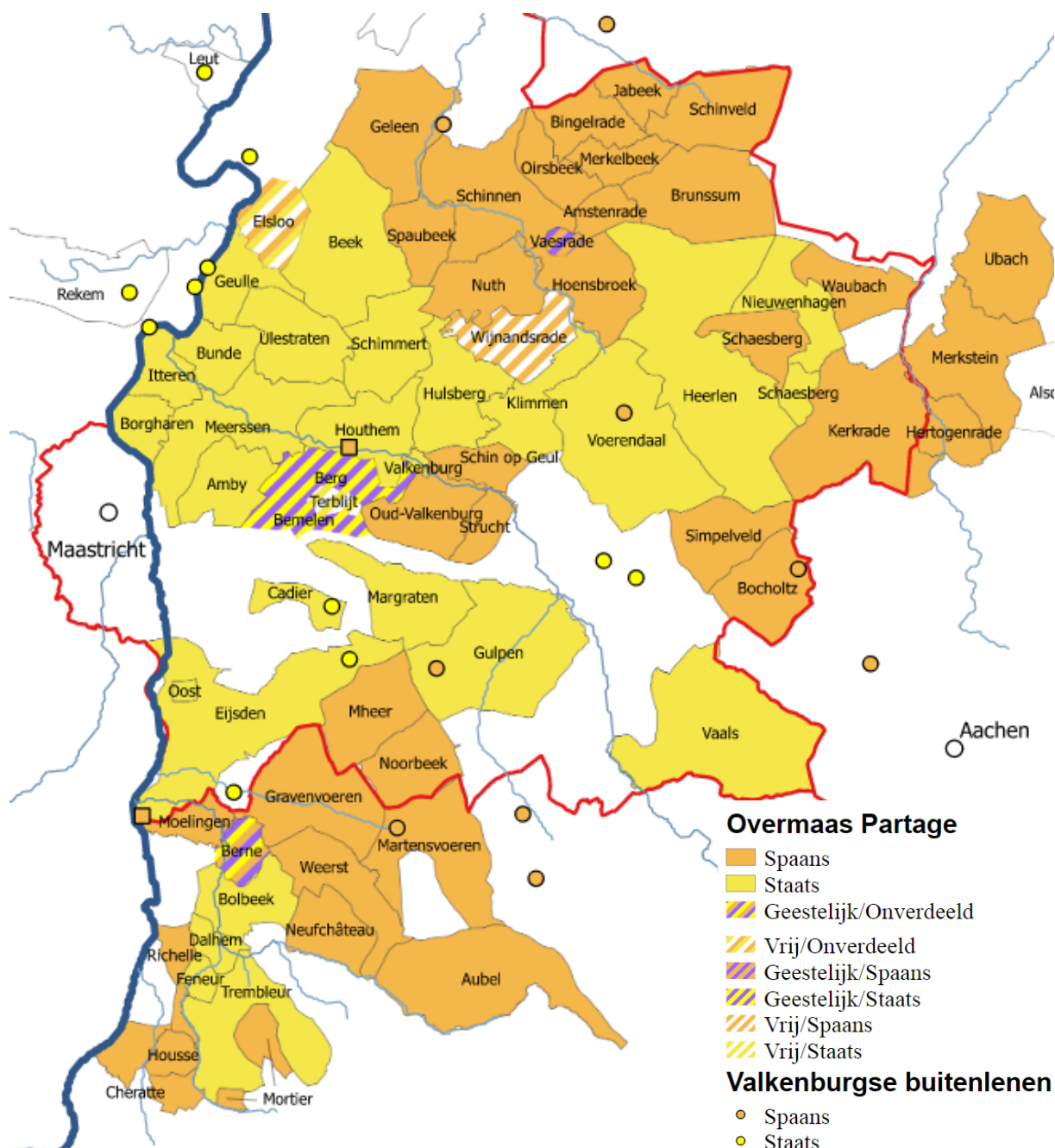
⁵⁵ Huygen, 1951, pp. 76-77.

⁵⁶ Schurgers, Notten en Pluymaekers, 1979, p. 43.

⁵⁷ Koreman, 1958, n.p.

⁵⁸ Bauer, 2012, pp. 201-202; 205.

⁵⁹ Zie: J.A.K. Haas, *De verdeling van de landen van Overmaas, 1644-1662. Territoriale desintegratie van een betwist grensgebied* (1978); H.J.S.M. Broers 'De ridderschap van het Land van Valkenburg en het geslacht Vos uit Brunssum in de zeventiende eeuw', in: *Virtus, Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 2 (1994/1995) 34-41.

Overzicht van de verdeling van de Landen van Overmaas bij het Partagetractaat van 1661. Bron: Wikimedia Commons, H. Erren.

Geschil met landgoed Oost

In 1664 sloot Johan Reinier Hoen van Cartils een overeenkomst met Adriaan de Groot, eigenaar van het nabijgelegen landgoed Oost. De Groot was sinds 1640 in bezit van de gehele heerlijkheid Strucht, nadat Johan Reinier het kwart had verkocht dat sinds 1381 in bezit was van de heer van Schaloen. Aan de heerlijkheid Strucht kwam de lage en middele jurisdictie toe, terwijl de hoge jurisdictie aan de heer van Schin op Geul, Johan Reinier, toekwam. Onder hoge jurisdictie viel doodslag door 'tooverije, vrouwenkracht, ehebruch, dieverije ende andere diergelijke delicten'.⁶⁰ Eigendom van de heerlijkheid Strucht betekende voor De Groot dat hij kon jagen in de bossen van Strucht, maar niet op zijn eigen grondbezit. In de overeenkomst uit 1664 werd daarom afgesproken dat De Groot onder strikte voorwaarden en binnen een duidelijk aangegeven gebied

⁶⁰ RHCL, 16.0538 Huis Oost te Schin op Geul alsmede archieven der heren en heerlijkheid van Strucht, doc.359, *Overeenkomst tussen Adriaen de Groot, heer van Strucht en de gemeente van Schin op Geul en hun heer Johan Reinier van Cartyls, genaamd Hoen [...] 1664.*

mocht jagen binnen de heerlijkheid Schin op Geul. Dit betrof het gebied tussen in ieder geval de Sint Jansput, de Geul en de Groene Gracht (een holle weg).⁶¹ Omdat de landgoederen en heerlijkheden zo dicht bij elkaar liggen, waren duidelijke afspraken nodig. De overeenkomst moest ervoor zorgen dat de heren in vrede en vriendschap naast elkaar konden leven. Een jaar na het sluiten van de overeenkomst, in 1665, overleed Johan Reinier.

Gerard Ernest Hoen van Cartils en Anna Agnes Renesse van Elderen, 1665-1721

Na het overlijden van Johan Reinier werd hij opgevolgd door zijn zoon Gerard Ernest Hoen van Cartils (1650-1709). Hij verheef ook de Schaloenshof.⁶² Gerard Ernest was getrouwd met Anna Agnes Renesse van Elderen (1665-1729). Voor Anna Agnes was dit haar tweede huwelijk, hiervoor was zij getrouwd geweest met baron Robert Ernest van Argenta (?-1690), heer van Veulen en Braives.

Gerard Ernest en Anna Agnes verbleven vaak op het kasteel, dat Gerard Ernest als nieuw van zijn vader had geërfd.⁶³ Van goede bijgebouwen zoals stallen en opslagschuren was echter nog geen sprake, dus investeerde Gerard veel in de omgeving van Schaloen. In 1688 liet hij de kluis (hermitage) op de Schaesberg bouwen, een uiting van het katholieke geloof van de familie. In 1699 werd de watermolen van Schaloen, de Sjoensmeule, verbouwd. Tussen 1699 en 1701 werd de brug over de Geul aangelegd. In 1701 werd het middelste economiegebouw gebouwd waarvan de wapens van het echtpaar in de gevelsteen zijn verwerkt met de spreuk *Si Dieu pour nous, qui contre nous* (Als God voor ons is, wie kan dan tegen ons zijn?).⁶⁴ Ondanks het feit dat Gerard Ernest veel op Schaloen verbleef, had hij in het geval van afwezigheid zijn slotkapelaan Johan Wijnan de la Croix aangesteld als zaakwaarnemer. Deze Johan zou meer dan vijftig jaar op het kasteel verblijven en overleed daar in 1746.⁶⁵ Het belang van Schaloen blijkt daarnaast uit het feit dat Gerard na zijn overlijden in Aken op 30 mei 1709 per koets naar het landgoed werd gebracht. Daar werd hij de volgende dag in de kapel van Oud-Valkenburg begraven.

Wapenschild van echtpaar Gernard Ernest Hoen van Cartils en Anna Agnes Renesse in het middelste economiegebouw. Bron: S. Zeefat.

⁶¹ Zie: E. Storms-Smeets, *Cultuurhistorische analyse en waardenstelling kasteel en landgoed Oost* (2020).

⁶² Kickken en Maessen, 1999, p. 25.

⁶³ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Koreman, 1958, n.p.

De Kluis

Een kenmerkend gebouw van landgoed Schaloen is de Kluis, een kluizenaarswoning met kapel, bovenop de zogeheten Schaesberg. De kapel en kluizenaarswoning zijn vanaf 1688 in verschillende fasen gebouwd. De hut die hier al vanaf ca. 1400 stond, vermoedelijk een boswachterswoning, werd vervangen door het gebouw van mergel dat is toegewijd aan de Heilige Antonius van Padua. De stichting van de Kluis en bijbehorende kluizenaarswoning was een samenwerking tussen de heer van Schaloen Gerard Ernest Hoen van Cartils, die de gronden in bezit had, en de pastoor van Schin op Geul. Initiatief tot de stichting lag bij de heer van Schaloen. Het verhaal gaat dat Gerard Ernest op een dag op zijn paard door de velden rond Schaloen galoppeerde, totdat hij bij de Geul aanbelandde. Overtuigd dat hij de overkant kon halen, spoorde de graaf zijn paard aan om over de rivier heen te springen. Tijdens de sprong beseftte hij echter dat de rivier te breed was en dat ze de overkant niet zouden halen. Hij bad dat, wanneer hij de overkant veilig zou halen, hij een kluis ter ere van de heilige Antonius zou oprichten. Nadat de graaf en zijn paard veilig de overkant bereikt hadden, gaf hij op 27 april 1688 opdracht om de hermitage op te richten.⁶⁶ Het in mergel opgetrokken gebouw heeft een rechthoekige plattegrond met trapgevel, klokkentorentje en ramen in gotische stijl. Het wapenschild van de familie Hoen van Cartils met het jaartal 1690 zijn zichtbaar op het gebouw. De kapel bestaat uit een koor met absis aan de noordzijde met aan de zuidzijde het schip. Het koor met de absis vormen de oudste delen van het gebouw waar het schip later tegenaan is gebouwd.⁶⁷ Aan de westkant van het gebouw bevinden zich twee vertrekken met bovenverdieping en kelder. De kapel heeft gipsen versieringen en twee nissen aan weerszijden van de triomfboog met beelden van de heilige Maria en de heilige Antonius. Rondom de Kluis ligt een tuin die door de kluizenaar werd gebruikt en onderhouden. Sommige kluizenaars hielden bijen en zuidelijk op de heuvel zijn in vroegere tijden vermoedelijk druiven gekweekt voor wijnproductie en vermoed wordt dat dit ook op de zuidflank van de Schaesberg werd gedaan. De naam 'Wijngaertsbosch' zou hier op kunnen wijzen. Er is echter nog geen duidelijk bewijs gevonden voor wijnbouw.

Wapenschild van de familie Hoen van Cartils met het jaartal 1690 op de Kluis. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort/167120.

De eerste kluizenaar was Laurens Ploumen. Van alle zeventien kluizenaars die de kluis bewoond hebben, zijn de namen bekend.⁶⁸ De heremieten waren van verschillende komaf, onder andere uit Duitsland, Frankrijk en België. Soms werd de Schaesberg tegelijkertijd door twee kluizenaars bewoond. De kluizenaren dienden te leven volgens het Bisschoppelijk Reglement en stonden onder gezag van de pastoor van Schin op Geul. Zo waren ze onder andere verplicht een habijt te dragen, moesten ze dagelijks de rozenkrans bidden, minstens één keer per maand biechten, mochten ze geen vrouwen ontvangen en moesten ze de pastoor van Schin op Geul helpen, bijvoorbeeld bij het geven van godsdienstlessen. Hier stond tegenover dat wanneer de kluizenaar in moeilijkheden

⁶⁶ Koreman, 1958, n.p.

⁶⁷ J.G.M. Notten, *De Kluis op de Schaesberg Valkenburg* (jaar van uitgave onbekend), n.p.

⁶⁸ Zie bijlage 2 voor een chronologisch overzicht van alle kluizenaars.

verkeerde, hij de klok van de kapel kon luiden en hulp kreeg vanuit kasteel Schaloen.⁶⁹ Vooral de eerste heremieten hielden zich streng aan deze regels van het Bisschoppelijk Reglement. De latere kluizenaars gingen soepeler om met het Reglement.

De Sjoensmeule

Langs de Geul hebben in het verleden vele watermolens gestaan, zowel in Nederland als in België en Duitsland. Eén van deze watermolens was de molen bij Schaloen die van oudsher tot het kasteel behoorde. In 1699 werd de molen door Gerard Ernest Hoen baron van Cartils herbouwd of verbouwd tot min of meer de huidige vorm.⁷⁰ Dit jaartal is te vinden op een sierzuiltje tegen de voorgevel van het gebouw. De Sjoensmeule was een banmolen, wat inhield dat de bewoners van de heerlijkheden Oud-Valkenburg en Schin op Geul verplicht waren om hun koren daar te laten malen.⁷¹ Zo kon de leenheer een tiende van het graan innen.⁷² Als ze dit niet deden, konden ze hoge boetes verwachten. In 1730 bedroeg de boete 25 goudguldens.

De watermolen was in bezit van de eigenaren van Schaloen, maar werd beheerd door het molenpersoneel. Zij hadden een woonvertrek en diverse slaapvertrekken tot hun beschikking in het rechter deel van het gebouw.⁷³ Een ander deel van de rechterzijde van het gebouw fungeerde vroeger als paardenstal en later als varkenshok.

De watermolen bestaat uit mergelsteen waarvan het schilddak van het hoofdgebouw, het zadeldak van de voorbouw en de dakkapellen gedekt waren met leistenen. De later aangebouwde lessenaarsdaken zijn bedekt met pannen en deuren en vensters zijn versierd met hardstenen omlijstingen. Onder een muuranker op de voorgevel staat een gedenksteen met de tekst 'proteCtor et reCtor noster esto DoMIne': heer wees onze beschermer en onze gids. De hoofdletters geven het jaartal 1701 aan.

⁶⁹ *Rotterdamsch nieuwsblad*, 19-06-1887.

⁷⁰ Het is niet duidelijk of de watermolen tijdens de Spaanse Oorlog in 1575 (of eerder) net als Schaloen werd verwoest. Volgens van Bussel (1991) werd de bestaande molen vernieuwd. Andere bronnen (zoals Holman, 1869) wijzen op een leenregister waarin stond dat bewoners van o.a. Oud-Valkenburg in 1558 verplicht waren hun graan in de dwangmolen van Valkenburg te laten malen. Dit doet vermoeden dat de banmolen van Schaloen niet werd gebruikt en in 1699 werd herbouwd. De watermolen ontbreekt eveneens op de kaart van Jacob van Deventer, hoewel hij erom bekend staat niet alle gebouwen naar waarheid te hebben ingetekend. Zo ontbreekt kasteel Oost eveneens.

⁷¹ Gerard Ernest Hoen van Cartils bezat zowel (delen van) de heerlijkheid Oud-Valkenburg als Schin op Geul.

⁷² Van Bussel, 1991, p. 198.

⁷³ Ibidem, p. 199.

Detail van een kaart door N. Visscher van vóór 1680 met daarop Sloen. Oriëntatie richting het noordwesten. Bron: Geheugen van Nederland.

De watermolen staat niet aangegeven op de kaart van Nicolaes Visscher van vóór 1680.⁷⁴ Wel staan Schaloen (Sloen) en Genhoes (Alt Valkenburg) en de Oude Valkenburgerweg op de kaart ingetekend. De betrouwbaarheid van de kaart is onzeker: Schaloen is niet juist gesitueerd tussen de Geularmen en de Oude Valkenburgerweg is als een scheiding tussen Schaloen en Genhoes ingetekend. Dit is zover bekend wel de eerste kaart waarop de noordelijke Geularm is ingetekend, wat betekent dat deze tak in de zeventiende eeuw is ontstaan.

Na het overlijden van Gerard Ernest Hoen van Cartils in 1709 nam zijn vrouw Anna Agnes Renesse van Elderen het bestuur van de heerlijkheid Schin op Geul en deels van de heerlijkheid Oud-Valkenburg over, aangezien oudste zoon Maximiliaan nog maar negen jaar oud was. Anna Agnes werd de 'gebiedende vrouwe deser heerlijkheid' genoemd.⁷⁵ In 1718 werden het poortgebouw met toegangsbrug voltooid en in dezelfde periode werden een tuinhans- en timmermanswoning en overdekte stalling voor rijtuigen gebouwd.⁷⁶

Maximiliaan Willem Hoen van Cartils – 1721-1782

Gerard Ernest en Anna Agnes hadden twee kinderen gekregen: Maximiliaan Hendrik Philip Willem Hoen van Cartils (1700-1782) en Engelbert Theodore Gerhard Reinier Anton Hyacinth Hoen van Cartils (1700-?).

Op 8 maart 1721 gaf ze het bestuur over Maximiliaan, het moment dat hij meerderjarig werd.⁷⁷ Maximiliaan zette de uitbreiding van het kasteelcomplex voort en liet in 1721 het voorste economiegebouw bouwen, in 1727 gevolgd door de tiendschuur. In 1738 trouwde Maximiliaan met Maria Anna van Beissel tot Gemmerich (1713-1785). Maria was kanunnikes van het stift te Susteren. In hetzelfde jaar werd het laatste economiegebouw voltooid. De familienamen van Maximiliaan en Maria staan met het jaar van voltooiing boven de deur. In 1739 liet Maximiliaan de calvariegroep De Drie Beeldjes noordoostelijk van het kasteel plaatsen (zie hieronder). Dit was aan

⁷⁴ Dit zou eveneens een aanwijzing kunnen zijn dat de molen in 1699 werd herbouwd nadat deze in de 16^e eeuw was gesloopt of verwoest. Dit is echter niet met zekerheid te zeggen: de molen van Valkenburg ontbreekt tevens, hoewel de watermolen bij Eys wel staat ingetekend.

⁷⁵ Koreman, 1958, n.p.

⁷⁶ J. Schurgers, J. 'Kijk op Kastelen. Kasteel Schaloen' in *Kijk op Valkenburg* (nr. 2, 2012), p. 21.

⁷⁷ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

het einde van de zichtlijn van de laan van Schaloen naar de Kluis en op de locatie die tot dan toe in gebruik was als mergelgroeve. Net als Oost en Genhoes had Schaloen de beschikking over een eigen (kleine) mergelgroeve, wellicht voor mergelblokken in beperkte hoeveelheden voor kleine herstelwerkzaamheden, maar zeker voor de kalkovens waar de mergel/ kalk geblust werd voordat het over de akkers gestrooid om de grond minder zuur te maken. Hieronder gaan we dieper in op enkele belangrijke wijzigingen en toevoegingen ten tijde van Maximiliaan.

Schaloenshof

Hoewel Maximiliaan hoeve Schaloenshof in 1710 had verheven, werd dit in 1768 gedaan door Lambert Emanuel Lenarts, fourier (onderofficier) in Maastricht. In 1774 werd de hoeve herbouwd.⁷⁸ Hierna werd de hoeve verheven door de weduwe van Frans van de Ven, geboren de Lenarts d'Ingenop en in 1779 werd de hoeve gepacht door Servaes Damoiseaux.⁷⁹

De Drie Beeldjes

Vlakbij kasteel Schaloen, op de driesprong van de Schaloens Molenweg (ook wel Beukenlaan) en het Chaloensvoetpad, liet Maximiliaan in 1739 de calvariegroep de Drie Beeldjes oprichten. Het is een uitdrukking van het katholieke geloof binnen het landgoedlandschap. De groep bestaat uit drie objecten, waarvan de middelste een kruisbeeld. Links van het kruisbeeld met Jezus de Heilige Maria en rechts de Heilige Johannes.

De Drie Beeldjes nemen een belangrijke religieuze, symbolische en esthetische rol in het landschap van Schaloen in. Vanaf het kasteel loopt een laan met een hoek naar de Geul, recht op het middelste beeld af. De calvariegroep stond parallel aan de laanbeplanting van de zogeheten Oostergats of Oosterweg, die van Valkenburg (Sint Pieter via Oost) naar Schaloen en verder naar Schin op Geul liep.

De Drie Beeldjes zijn volgens Egelie een wegwijk waarvan er talloze in heel Limburg te vinden zijn.⁸⁰ De Drie Beeldjes zijn echter meer dan de vaak eenvoudige wegwijken. Desondanks zal hieronder met behulp van Egelie worden ingegaan op calvariegroep de Drie Beeldjes.

De precieze herkomst en reden van de plaatsing van wegwijken is onzeker. Volgens Egelie konden wegwijken onder andere dienen als veilige bakens in het landschap voor eenzame, moeizaam vorderende reizigers, als aanmoediging om hun reis voort te zetten.⁸¹ Geleidelijk aan werden de van oorsprong eenvoudige wijken steeds meer versierd en leidden uiteindelijk tot kapelletjes of zelfs kerken. Volgens Grood *et al* geldt (...) het kruis op een kruispunt als symbool van de menselijke levensgang. De verticale balk verbindt de aarde met de hemel, de horizontale balk geeft de lijn van het verleden naar de toekomst. Op de levensweg komen hemel en aarde, verleden en toekomst samen en vinden betekenis in de gekruisigde Heer, die immers 'de weg, de waarheid en het leven is'.⁸²

Wat de echte reden voor het plaatsen van wegwijken is, zal per kruis verschillen. Het zal een combinatie zijn tussen christelijke devotie, herkenningspunt in het landschap, of als waarschuwingspunt waar de beschaafde wereld stopte en de wilde natuur met al zijn gevaren begon. Volgens Egelie heeft elk wegwijk in Limburg zijn eigen verhaal en geschiedenis, en zijn veel kapellen gesticht ter ere van heiligen tot wie mensen hun toevlucht namen.⁸³

De Drie Beeldjes hebben verschillende oorsprongsverhalen, allemaal verbonden met kasteel Schaloen. De beroemde Valkenburger Theo Dorren schreef in 1915 in het tijdschrift *Toerisme en Wetenschap* een verhaal over de boze geest Ruprecht en de heer van Schaloen, Maximiliaan Hendrik Philip Willem graaf Hoen van Cartils. Als Ruprecht op jacht ging, werden de paarden van Maximiliaan onrustig waardoor de graaf niet op pad kon. Na het vergeefs treffen van verschillende maatregelen, adviseerde de kluizenaar van de Kluis om een calvariegroep op te richten. Deze moest Jezus aan het kruis met de heilige Maria en de heilige Johannes bevatten, om op deze manier de boze macht van de geest Ruprecht te breken. Na het plaatsen van de drie beeldjes waren de wilde jachtpartijen van Ruprecht voorbij en kon Maximiliaan weer rustig met zijn paarden uitrijden.

Pierre Kemps beschrijft in 1925 in *Het Limburgs Sagenboek* min of meer hetzelfde verhaal met kleine aanpassingen in de details.⁸⁴ Hij schrijft hoe de graaf van Schaloen verzot was op de jacht,

⁷⁸ Kickken en Maessen, 1999, p. 26.

⁷⁹ Ibidem, p. 25.

⁸⁰ Zie: G.C.M. Egelie, *Wegwijken in Limburg* (1980).

⁸¹ E. de Grood *et al*, *Karakteristiek: Monumenten en landschappen Zuid-Limburg* (1977), p. 69.

⁸² Ibidem, pp. 69-70.

⁸³ Egelie, 1980, p. 10; Grood *et al*, 1977, p. 66.

⁸⁴ P. Kemps, *Limburgs sagenboek* (1968), pp. 143-144.

maar dat de zogenoemde 'Wilde Jager' in zijn bossen woonde. Als Maximiliaan tijdens het jachtseizoen met zijn jagers, paarden en honden over de brug van de Geul wilde om de bossen in te trekken, wachtte de Wilde Jager hem aan de overzijde op om hem af te schrikken. Nadat dit meerdere jaren had geduurd, ging de graaf van Schaloen naar de kluizenaar van de Kluis voor advies. Die raadde de graaf aan om aan de overzijde van de brug, waar de Wilde Jager hem tijdens het jachtseizoen steeds opwachtte, de Drie Beeldjes op te richten. De Wilde Jager vluchtte voor dit teken van macht waar hij als heiden geen weerstand tegen kon bieden.

Wat de oorspronkelijke reden is voor de plaatsing van de Drie Beeldjes, is onbekend. Wellicht is het geplaatst ter ere van het huwelijk van Maximiliaan Hendrik Philip Willem Hoen van Cartils met Maria Anna van Beissel tot Gemmenich. Ze trouwden in 1738, een jaar vóór de oprichting van de calvariegroep.⁸⁵

De Drie Beeldjes in ca. 1880. Bron: collectie Ger Willems.

⁸⁵ Koreman, 1958, n.p.

De Drie Beeldjes als religieus rustpunt in het landschap. Jaartal onbekend. Bron: Heemkunde Sjin.

De Drie Beeldjes waren en zijn een belangrijk onderdeel van een bedevaart naar de Kluis, de zogeheten Sjaasberggank. Kluisenaar Haesen hield in 1758 op de laatste zondag van juni een hoogmis voor St. Leonardus. Mensen uit Valkenburg en verre omgeving reisden die zondag naar de Kluis op de Schaesberg af. Na de hoogmis in de buitenlucht vond een volkskermis plaats. Tijdens de Sjaasberggank passeerden de bedevaartgangers de Drie Beeldjes.

Familienamen Hoen en Beissel in de gevel van het laatste (achterste) gebouwde economiegebouw, met jaartal van voltooiing. Bron: S. Zeefat.

Rechten van de heer van Schaloen

In 1747 had Maximiliaan het drossaardschap van slot, stad en land 's Hertogenrade/ Herzogenrath verkregen (thans nabij de grens in Duitsland gelegen).⁸⁶ Maximiliaan had veel te maken met de bokkenrijders die Zuid-Limburg onveilig maakten. Vanwege zijn drossaardschap was hij nauw betrokken bij de opsporing en vervolging van bokkenrijders. Vanaf 1752 stak een nieuwe golf terreur en inbraken door de bokkenrijders de kop op. Dit kwam mede door de terugkeer van één van de bendeleiders, chirurgijn Joseph Kerkhoffs, naar het land van 's Hertogenrade. Maximiliaan was zodanig betrokken bij enkele van de zaken dat hij in dat jaar naar 's Hertogenrade ging om de executie van één van de bokkenrijders bij te wonen. Deze bokkenrijder werd in het openbaar geselsd en voor vijftig jaar verbannen.

Waar het op de bokkenrijders aankwam, waren zelfs de heremieten op de Kluis niet veilig. Eén van de bekendere heremieten van de Kluis was Arnold Haesen, een heremiet die het twee opeenvolgende jaren moest opnemen tegen een bende Bokkenrijders. Op een vrijdagnacht in 1760 bezochten vijf Bokkenrijders onder leiding van Anthoon Bosch de kapel en de daar verblijvende kluizenaar, Haesen. Zij pestten de heremiet door eieren met spek te bakken, terwijl een vrome katholiek op een vrijdag geen vlees mocht eten. Het pesten duurde een halfuur, waarna de Bokkenrijders er met de buit vandoor ging. Helaas voor Arnold Haesen kwamen ze het jaar erop terug. Ondanks dat hij in gezelschap was van zijn Duitse collega Petrus Prickartz die op dat moment samen met Haesen de Schaesberg bewoonde, werden de mannen geslagen, gekneveld en beroofd.⁸⁷ Haesen is in 1764 begraven in de kapel, waarmee hij samen met zijn voorganger Laurens Ploumen de enige is.⁸⁸

Maximiliaan hield zich niet alleen bezig met de juridische rechten als drossaard van 's Hertogenrade en heer van de heerlijkheid Schin op Geul en Oud-Valkenburg, hij had ook een vinger in de pap als het op religieuze kwesties aankwam. Rond 1730 vond een meningsverschil plaats tussen hem en de oud-pastoor van Valkenburg, Matthias Rietraet. De onenigheid ging over de stichting van een vrijdagse mis in Oud-Valkenburg door Theodorus Frissen, vier missen in de kapel op de Schaesberg en een jaargetijde. Als eigenaar van een deel van het patroonaatsrecht voelde Maximiliaan zich wellicht gerechtigd zich hiermee te bemoeien. Vanwege dit meningsverschil stuurde de oud-pastoor een brief aan het bisschop van Roermond met de vraag hierover mee te denken.⁸⁹

⁸⁶ Het is mogelijk, maar in dit onderzoek niet bewezen, dat hij om deze reden de titel graaf heeft gekregen.

⁸⁷ Steehouwer, *Valkenburg aan de Geul. Wandelen door de geschiedenis in het landschap* (2003), pp. 74-75.

⁸⁸ Notten, jaar van uitgave onbekend, n.p.

⁸⁹ RHCL, 14.A002A De bisschop van Roermond, met stukken van de voormalige bisschop van Roermond en apostolisch vicaris-generaal te Grave en van het Begijnhof te Roermond, 1279, 1294-1773, 1561-?, 1665-1802, 1794-1840, doc. 1770: *Rekest van Matthias Rietraet, oud-pastoor te Valkenburg, met het verzoek te verklaren hoe de stichting van Theodorus Frissen van een vrijdagse mis te Oud- Valkenburg, vier missen in de kapel op*

In hetzelfde jaar zette Maximiliaan de pastoor van Schin op Geul, Matthias Stephani, in om de parochianen te herinneren aan het banmolenrecht van de watermolen van Schaloen. Tijdens een mis in de kerk van Schin op Geul gaf de pastoor de mededeling dat de inwoners van zowel de heerlijkheid Schin op Geul als de heerlijkheid Strucht, die beiden tot de parochie hoorden, onder de banmolen van Schaloen vielen. Baron Hammersteyn, heer van de heerlijkheid Strucht en bewoner van kasteel Oost, wilde het banmolenrecht voor de inwoners van de heerlijkheid Strucht uiteraard niet erkennen. De heer van Schaloen was immers alleen heer van de heerlijkheid Schin op Geul. De kwestie was een wijze les voor de pastoor van Schin op Geul: in het kerkelijk register waarschuwde hij zijn opvolgers zich niet met de wereldlijke zaken in te laten en inmenging hierin te vermijden.⁹⁰

Bezit in 1754

Op 6 maart 1754 liet Maximiliaan zijn goederen voor het leenhof van Valkenburg verheffen, waarbij een overzicht van zijn bezittingen werd gemaakt. Dit betrof het volgende: `

Het adelyk huys van Schaloen met alle syne gerechtigheden, een leen- of laethof met eenige chynsen⁹¹, het derde der kerkegift tot Ald-Valkenburg en aenclevende goederen, gelyk deselve van oude tijden herwarts gelegen syn onder de banck Climmen ende aen des aenbrengers voorouders beleend en door hun verheven en gepossedeert syn geweest; bestaande uit ackerlanden, bembden, broecken, weiden, bosschen en driesschen, soo goed als slecht, omtrent 117 bonders. Regenooten eene syde het Knubbenleen, den Byebosch, het Herxleen, het Duyster Kamerken en onder Strucht; ter andere syde over de Geul onder Schin-op-de-Geul die gebrande aerde St. Mauritiusland, den Schaesberg, de erven van den hof van Overhem en het huys van Oost op de Geul, het Walemerbroeck en verders naer Waelem.⁹²

Landgoed Schaloen als onderdeel van de Oostenrijkse Nederlanden

Tijdens het eigenaarschap van Maximiliaan vond de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) plaats. Frankrijk, Pruisen en Spanje vochten tegen de nieuwe Oostenrijkse keizerin Maria Theresia van Oostenrijk, de Republiek en Groot Brittannië. Op 19 juli 1748 werd Valkenburg binnengevallen door een Zwitsers regiment onder leiding van kolonel De Villars.⁹³ Zowel stad als omgeving werden geplunderd. De Oostenrijkse Successieoorlog had onder meer tot gevolg dat het voormalige Spaanse gebied, waar Schin op Geul met Schaloen onder viel, tot Oostenrijk behoorde. Ondertussen bleef de stad Valkenburg onder het domein van de Republiek vallen.

Nu de heerlijkheid Schin op Geul, inclusief Schaloen, tot de Oostenrijkse Nederlanden behoorde, werd het gebied in de periode 1764-1771 en 1771-1777 gekarteerd. Het zijn de vroegste kaarten die ons relatief nauwkeurige en gedetailleerde informatie over de bezittingen geven.

de Schaelsberg en een jaargetijde uitgevoerd dienen te worden, zulks naar aanleiding van een meningsverschil met baron Hoen, ca. 1730.

⁹⁰ Auteur onbekend, 'De banmolen van Schaloen en de pastoor van Schin op Geul in 1730' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul* (voorjaar 1992), n.p.

⁹¹ Belasting die aan de grondheer werd betaald. Het recht om deze belasting te innen hoorde bij een heerlijkheid.

⁹² Koreman, 1958, n.p.

⁹³ Hierbij werd kasteel Oost geplunderd, zie hiervoor: E. Storms-Smeets, *Cultuurhistorische analyse en waardenstelling kasteel en landgoed Oost* (2020).

Detail van de militair-topografische kaart van de Österreichische Niederlande, 1764-1771 (voorloper van de zogenaamde Ferrariskaart, zie hieronder). Bron: www.mapire.eu

Op kaarten zien we Chateau de Schaloun, gelegen tussen de Geul en de aftakking daarvan (de Molenbeek). Het kasteel lag op een omgracht eiland, te bereiken via de voorburcht die tevens op een eiland lag. Van de westelijke Geularm is een recht uitgegraven tak zichtbaar die de gracht van vers water voorzag. Direct ten zuiden van het kasteel lag een langwerpig gebouw, de bakkerij met aanbouwen. De economiegebouwen op de voorburcht hadden een sterk in zichzelf gekeerd karakter door het bijna volledige vierkant dat het omsloeg, met slechts een opening richting het kasteel. Bij de Molenbeek lag de watermolen. De oprijlaan vanaf de Oud-Valkenburgse weg liep destijds ten westen van de molen. Rondom het omgrachte kasteelcomplex lagen boomgaarden en weilanden. In de weilanden aan de westzijde lagen visvijvers, via een kronkelende watertak verbonden met verse wateraanvoer vanuit de Geul. In een katholieke omgeving waar op sommige dagen geen vlees werd gegeten en bovendien ver afgelegd van verse vis uit de zee, boden de visvijvers de eigenaren van Schaloun toch een verse aanvoer. Tevens lag hier in de beemden een wandelpad dat vanuit Oud-Valkenburg via Schaloun naar landgoed Oost en de stad Valkenburg liep.

Ten zuiden van de watermolen lagen moestuinen, met weer zuidelijk daarvan de hoeve Schalounshof. Deze bestond in 1777 uit drie losstaande gebouwen in plaats van de hoefijzervorm die het tegenwoordig heeft. Een laan liep langs de zuid- en oostzijde van het kasteel, de huidige beukenlaan. Ten noorden van het kasteel lag het Wijngaerts Bosch op de Schaesberg, waar een wandelpad (stippellijnen) de heuvel op liep, richting hoeve Euverhem (landgoed Oost). De kluis lag destijds aan de westzijde tegen het Wijngaerts Bosch terwijl het met de oostzijde aan bouwlanden grensde. Ten zuiden van het complex van het kasteel, voorburcht en watermolen lagen de bouwlanden, de zogenaamde Gewande (grote open akkerlanden typerend voor grootgrondbezit).

Chateau de Schaloun op de Ferrariskaart (Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik), 1777. Bron: Koninklijke Bibliotheek van België.

Ferrariskaart: kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, 1771-1777. De omliggende gebieden werden niet ingetekend. Bron: KBR (Koninklijke Bibliotheek/ Bibliothèque Royale), België.

In 1782 overleed Maximiliaan . Aangezien hij geen kinderen had, wees hij vóór zijn overlijden zijn neef Maximiliaan Henri Laurens Hoen van Neufchâteau (1750-1823, advocaat) aan als zijn erfgenaam.⁹⁴

4.5 Familie Hoen van Neufchâteau, 1782-1823

Neef en erfgenaam Maximiliaan Hoen van Neufchâteau was getrouwd met Felicité Thérèse Marie Anne Caroline Frederique Louise Josepha Elisabeth Antoine, prinses van Hohenzollern-Hechingen (1763-1834), en zus van de Duitse prins Hermann Friedrich Otto. Felicité was afkomstig uit een oud en voornaam vorstengeslacht. Het echtpaar was ook eigenaar van kasteel Geulle en kasteel Rummen. Ze bewoonden Schaloen slechts sporadisch. Hun tweede dochter Thérèse gravin de Hoen Neufchâteau (1793-1833) werd bijvoorbeeld op kasteel Rummen geboren.

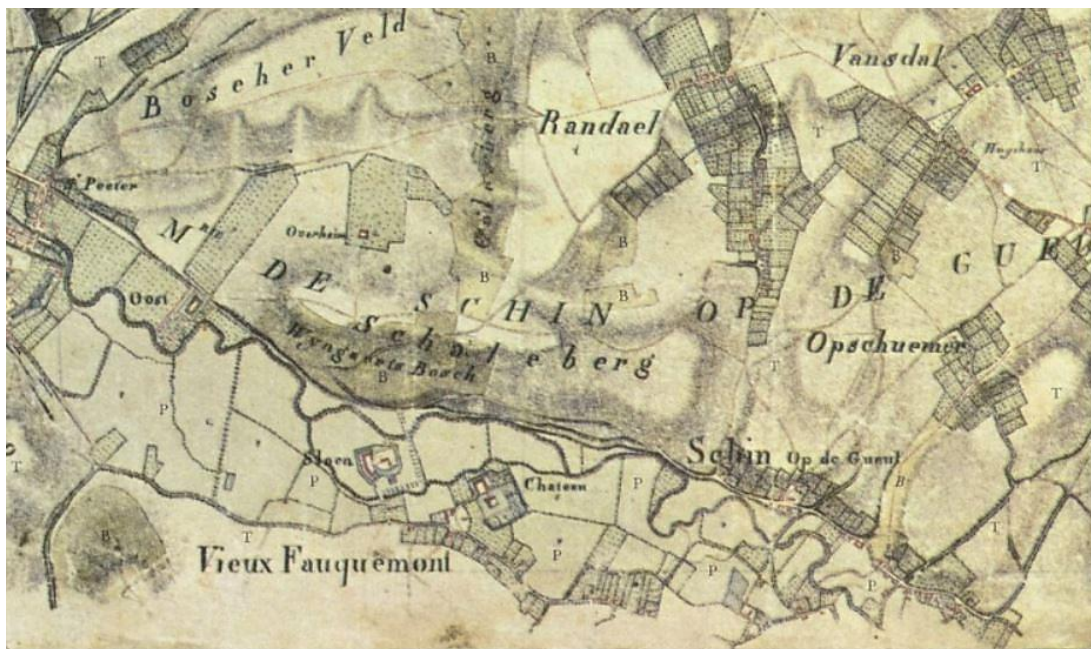
Tijdens hun afwezigheid liet de familie het beheer over aan het echtpaar Andreas Stevens.⁹⁵

Inlijving tot het Franse rijk

Tijdens de Franse inval in het jaar 1793-1794 werd kasteel Schaloen geplunderd.⁹⁶ Hierbij werden meegenomen: *"tien vaten gerst, 150 hembdes, 60 ellen doek, 24 paar beddelakens, 500 pont verckensvleesch, 240 pont boeter"* gezamenlijk met enkele andere goederen die een gezamenlijke waarde van 1904 gulden en 10 stuivers vertegenwoordigden.⁹⁷ Ondanks de afwezigheid van de familie Hoen van Neufchâteau was het kasteel dus wel goed bevoorraad.

Gevolg van de Franse inval was dat het Land van Valkenburg in 1795 werd ingelijfd bij Frankrijk en onderdeel ging uitmaken van het departement Nedermaas (1795-1814). Als voortvloeisel van de inlijving werden de heerlijke rechten afgeschaft, wat in 1795 begon met het beëindigen van de uitoefening van het bestuursgezag. In 1798 volgden de afschaffing van het vis- en jachtrecht. De eigenaren van Schaloen waren al sinds 1644 in het bezit van de heerlijke rechten van de heerlijkheid Schin op Geul en alle privileges die daarbij kwamen kijken. Verlies van de heerlijke rechten betekende verlies van deze privileges en de bijbehorende inkomsten, wat het bezit van een heerlijkheid een stuk minder aantrekkelijk maakte.

In 1798 kocht Maximiliaan voor 5000 francs de Heunsberg met ruïne van de burcht in Valkenburg aan van de Fransen, welke tot aan 1919 tot het bezit van Schaloen zou blijven behoren.⁹⁸

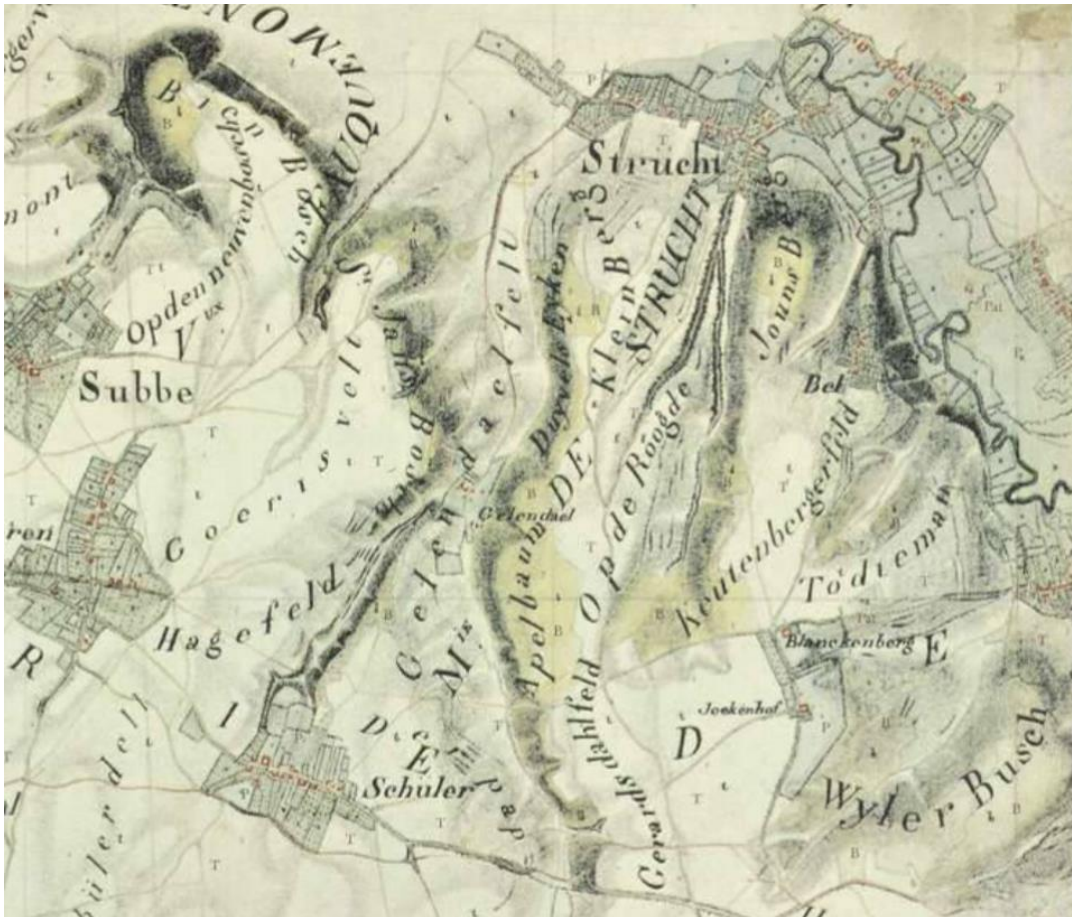
⁹⁴ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Bauer, 2012, p. 192.

⁹⁷ Koreman, 1958, n.p.

⁹⁸ Schurgers, 2012, p. 21.

Tussen 1803 en 1820 werd onder leiding van Jean Joseph Tranchot het Nederlandse deel van het Rijnland in kaart gebracht, waaronder ook Valkenburg (Fauquemont) en omgeving. Bron: VU Amsterdam.

Ondanks de afwezigheid van het echtpaar Hoen van Neufchâteau van Schaloen werd het voorterrein van het kasteel vermoedelijk rond 1800 schoongeveegd van bijgebouwen. Hierbij werd bebouwing zoals de bakkerij met aangebouwde schuurtjes afgebroken. Dit is terug te zien op de Tranchotkaart waar in het zuidwesten van het voorterrein geen gebouwen ingetekend staan. Mogelijk werd vervolgens het nieuwe toegangsbordes met trappen aangelegd in de periode 1810-1820.⁹⁹ Het indiceert dat de familie toch betrokken was bij het aanzien van hun landgoed. Ondanks het ontbreken van een parkaanleg, was er blijkbaar wel aandacht voor het verfraaien van het voorterrein en het aanzicht van het kasteel door het weghalen van storende bebouwing. Nu had men vanaf de oprijlaan vrij zicht op het kasteel.

De zogenaamde Tranchotkaart geeft een beeld van het landschap van Schaloen rond de periode 1803-1820. Vergelijken we de Tranchotkaart met de oudere Ferrariskaart lijkt het landschap rondom Schaloen grotendeels hetzelfde gebleven. In het zuiden lagen de Gewanden met een pad richting het Sint Jansbosch. De bossen van het Wijngaartsbosch zijn donker gekleurd, de natte beemlanden bij de Geul groen. De Kluis staat niet op de kaart aangegeven, hoewel dit een opvallend punt in het landschap was. Het valt op dat de alsmaar meanderende Geul zijn stroombed verschoven heeft, zoals de Geularmen westelijk van het kasteel. De meander van de noordelijke Geularm ligt op de Tranchotkaart minder diep de weilanden in, waar ook de zuidelijke Geularm verder westelijk op aansluit. Hierdoor is het stuk grasland rondom de grachten van het kasteel en de economiegebouwen aan de westkant groter geworden.

In de beemden is nog één visvijver ingetekend en ook het wandelpad naar Oost is nog deels zichtbaar. Kenmerkend blijft de bomenlaan van het kasteel naar de Drie Beeldjes.

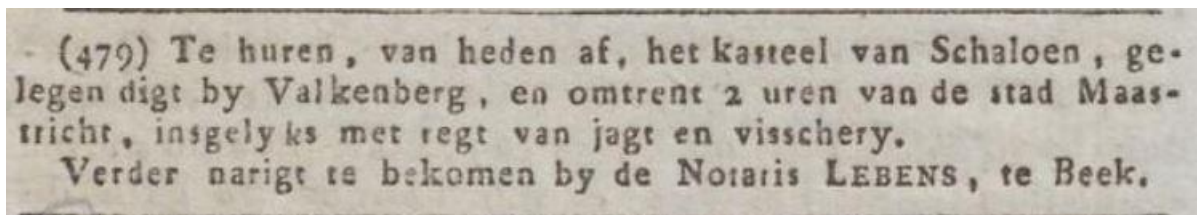
De kaart is te algemeen om verdere conclusies te kunnen trekken. Zo lijkt alleen zuidelijk tussen de provinciale weg en het kasteel een boomgaard ingetekend te zijn, terwijl zal blijken dat het kasteel nog volop door boomgaarden werd omringd.

⁹⁹ Bauer, 2012, p. 203.

4.4 Familie de Villers-Masbourg d'Esclaye, ca. 1823-1969

Philippine de Hoen en Ladislav de Villers Masbourg d'Esclaye, ca. 1823-1865

Maximiliaan Hoen van Neufchâteau overleed in 1823. Het kasteel werd nagelaten aan hun oudste dochter Philippine Marie Thérèse Françoise Jeanne de Hoen (1784-1860). Zij was op 21 augustus 1807 in Luik getrouwd met Marie Joseph François Antoine Ladislav de Villers Masbourg d'Esclaye (1765-1850, genaamd Ladislav). In 1806 was hij erkend in de erfelijke adel en benoemd in de Ridderschap van de provincie Namen.¹⁰⁰ Ladislav was cadet in het regiment van Lamarck, officier en kolonel in het Franse leger en kreeg verscheidene burgerlijke en militaire onderscheidingen. Zijn familie kwam uit België, waardoor Schaloen overging in Belgische handen. Het echtpaar woonde niet op kasteel Schaloen, maar deels op kasteel Esclaye (B) en deels in hun stadshuis in Namen. Hun oudste zoon Casimir (1808-1827) werd in Esclaye geboren en de jongste zoon Frédéric werd in 1815 te Namen geboren. Het was vrij gewoon dat de internationale adel zoals de familie de Villers-Masbourg d'Esclaye meerdere bezittingen hadden binnen en buiten de stad.

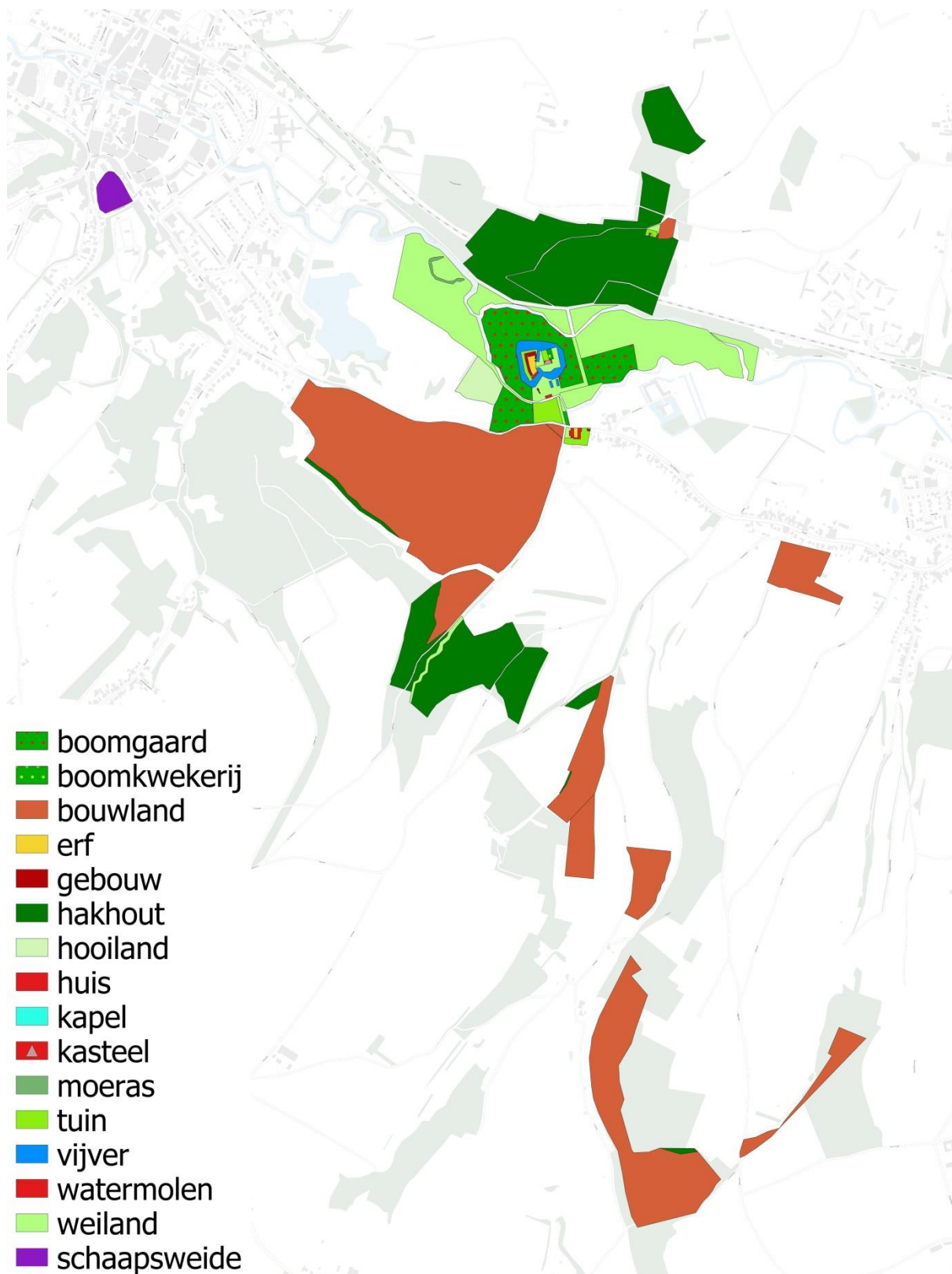
Verhuuradvertentie van het kasteel uit 1825. Bron *Journal de la province de Limbourg*, 10-3-1825.

Kasteel Schaloen werd verhuurd, zo blijkt uit een advertentie uit 1825.¹⁰¹ De huurder van het kasteel kon tevens gebruikmaken van het jacht- en visrecht op het landgoed.

¹⁰⁰ W.J.C. van Hasselt, *Verzameling van wetten en besluiten, voorkomende in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, welke op den eersten October 1838 nog in werking waren, met bijvoeging der grondwet, en der wetten en besluiten tot en met den laatsten december 1839, Volume 2* (1839), p. 92.

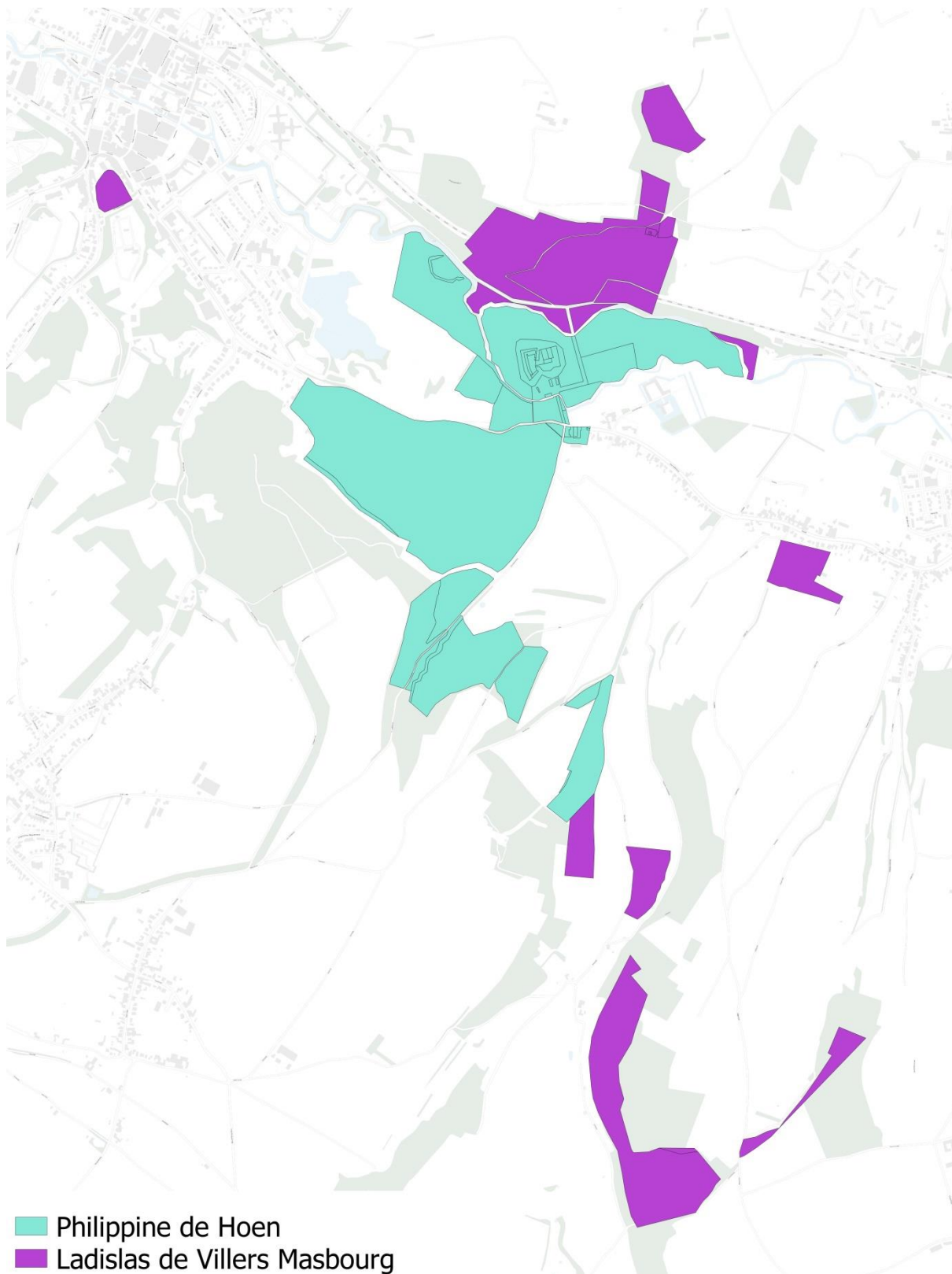
¹⁰¹ *Journal de la province de Limbourg*, 10-3-1825. Het is niet bekend wie de huurder was.

Eigendom landgoed Schaloen 1832

Samengevoegd grondbezit van Philippine de Hoen en Ladislas de Villers Masbourg, inclusief grondgebruik. Gekarteerd door Gelders Genootschap op basis van de kadastrale minuutplannen Schin op Geul, sectie B, blad 01 en 02; Oud-Valkenburg, sectie A, blad 01 en 02; Oud-Valkenburg, sectie B, blad 01; Valkenburg, sectie A, blad 01; Strucht, sectie A, blad 01; Strucht sectie B, blad 01.

Eigendomsverhouding landgoed Schaloen 1832

Verdeling grondbezit van Philippine de Hoen (blauw) en Ladislav de Villers Masbourg (paars). Gekarteerd door Gelders Genootschap op basis van de kadastrale minuutplannen Schin op Geul, sectie B, blad 01 en 02; Oud-Valkenburg, sectie A, blad 01 en 02; Oud-Valkenburg, sectie B, blad 01; Valkenburg, sectie A, blad 01; Strucht, sectie A, blad 01; Strucht sectie B, blad 01.

Gebruik landgoed, ca. 1825/1832/1842

In de *Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel* van het kadaster uit 1832 staan zowel Philippine de Hoen als Ladislav de Villers Masbourg bij het kadaster opgenomen als eigenaren van gronden behorende tot landgoed Schaloen. Het kasteel met de beemden, Gewande en het Sint Jansbos was in eigendom van Philippine. Ladislav had de kasteelruïne in Valkenburg, de Schaesberg en nog enkele bouwlandpercelen in het zuiden in bezit. Het landgoed was in 1832 circa 70 hectare groot.

Het bezit betrof een gevarieerd grondgebruik, met boomgaarden rondom de grachten, weilanden ten zuiden van de geul en hakhout op de Schaesberg en in het zuiden in het huidige St. Jansbosch. Op de flanken van de heuvel zuidelijk van het kasteel lagen de gewande, de bouwlanden. Tussen de Schaloenshof en het kasteel lag een boomkwekerij. Aangezien dit een klein perceel betrof, diende deze kwekerij vermoedelijk voor eigen gebruik. Als tuin worden alleen de gronden aan de buitenzijde van de economiegebouwen en aan de overzijde van de watermolen genoemd. De gronden van de kasteelruïne in Valkenburg waren in gebruik als schaapsweide. Zuidelijk van de grachten van Schaloen lagen twee vijvers parallel aan elkaar terwijl de voormalige Geularm in de weilanden was aangemerkt als moeras.

Op de topografische kaart uit 1842 is te zien dat het landgoed qua aanleg en functionaliteit in de tussenliggende jaren onveranderd was gebleven. Dit zou zo blijven tot de aanleg van de spoorlijn zo'n 10 jaar later. In feite is het landschap van Schaloen in al die eeuwen vrijwel gelijk gebleven met nutstuinen en boomgaarden rondom kasteel en bijgebouwen. Doordat het kasteel lange tijd niet het belangrijkste familiebezit was van de eigenaren is er geen grote geometrische of landschappelijke tuin- of parkaanleg gecreëerd. Het absentisme heeft dus in feite geleid tot een grote continuïteit in gebruik en aanleg.

Topografische kaart, 1842, door J. de Bester. Bron: Nationaal Archief.

Topografische en militaire kaart van Nederland, 1861. De in 1853 geopende spoorlijn Aken-Maastricht is duidelijk ingetekend. Bron: www.mapire.eu.

Spoorlijn Aken-Maastricht, 1853

In 1835 werden door kooplieden uit Maastricht en Aken plannen ontwikkeld om een spoorverbinding aan te leggen tussen deze twee steden. Hierdoor zou een voor die tijd snelle verbinding tot stand komen tussen de Akense industrie en de Nederlandse waterwegen. Deze plannen werden echter gedwarsboomd door onrustigheden sinds de Belgische Revolutie van 1830.¹⁰² Industriële Petrus Regout en Winand Clermont richtten in 1841 een spoorcommissie op. In eerste instantie werden de plannen afgewezen door de Staten Generaal, maar in 1844 werden dezelfde plannen met succes aan particuliere investeerders in Nederland en Duitsland gepresenteerd. Het gevolg van dit succes was dat in 1845 zowel de Aken-Maastrichtse Spoorweg-Maatschappij en de Aachen-Maastrichter Eisenbahn-Gesellschaft werden opgericht. Na het verzamelen van de benodigde financiële middelen en nadat beide landen concessies hadden gedaan, werd in 1847 begonnen met de aanleg.¹⁰³

Voor de aanleg van het spoor moesten veel grondeigenaren delen van hun bezit verkopen aan de commissie. In 1848 verkocht Philippine de Hoen een deel van haar gronden aan de Maatschappij der Akens-Maastrichter Spoorweg.¹⁰⁴ De gronden die ze verkocht waren tot dan in gebruik als hakhout en lagen aan de voet van de Schaesberg. In 1853 werd de spoorlijn geopend, waarmee het de eerste internationale spoorverbinding van Nederland werd. De spoorlijn zou later ook wel het 'miljoenenlijntje' gaan heten vanwege het geld dat de aanleg heeft gekost.¹⁰⁵ Het spoor werd met een enkelvoudige spoorverbinding aangelegd, wat betekende dat de treinen in Valkenburg op

¹⁰² Pas in 1839 erkende Nederland de Belgische onafhankelijkheid bij het Verdrag van London. In 1843 werd met het Verdrag van Maastricht de grens tussen België en Nederland vastgesteld.

¹⁰³ M. Dreuw, *150 jaar Aken - Maastricht, een spoorgeschiedenis* (2003); E. Storms-Smeets, *Cultuurhistorische analyse en waardenstelling kasteel en landgoed Oost* (2020).

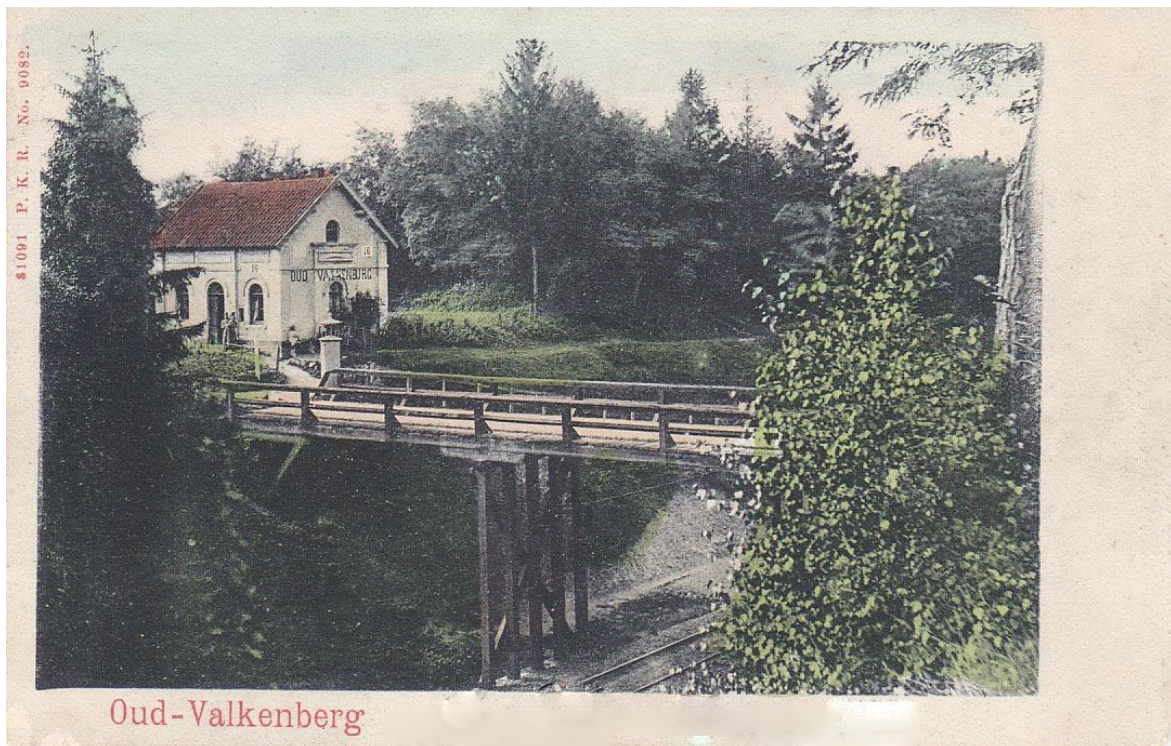
¹⁰⁴ Via Kadaster Archiefviewer.

¹⁰⁵ *Algemeen Handelsblad*, 5-9-1964.

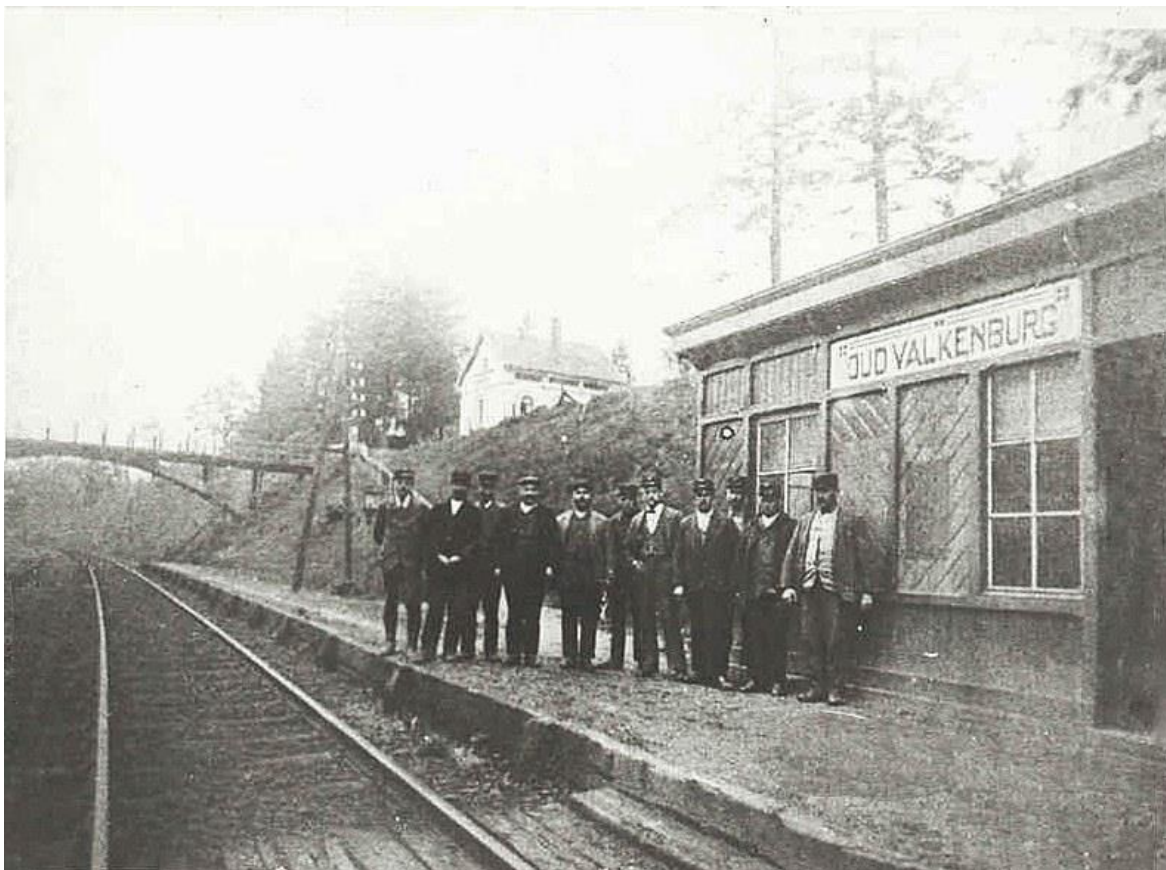
elkaar moesten wachten om te kunnen passeren. Pas tussen 1905 en 1910 werd een dubbele spoorverbinding aangelegd.

Een jaar na de opening van de spoorlijn, in 1854, werd ter hoogte van de brug tussen Schaloen en de Schaesberg een wachterswoning gebouwd voor bij het kleine, houten stationnetje dat daar lag, 'Oud-Valkenburg' genoemd. De bouw van het station kan een voorwaarde zijn geweest van de familie van Schaloen voor de verkoop van hun stuk grond, maar daar zijn binnen dit onderzoek geen bronnen voor gevonden. Bij andere Nederlandse landgoederen is bekend dat dit wel speelde, zoals de aanleg van station Laag-Wolfheze ten behoeve van kasteel Doorwerth. Via het station konden de eigenaren zowel hun gasten als zichzelf snel en comfortabel van en naar het kasteel vervoeren. In het geval van Schaloen zou dit behoorlijk was reistijd schelen ten opzichte van het station in Valkenburg. Vanaf de wachterswoning kon men per koets de onverharde weg naar beneden nemen, richting de Drie Beeldjes aan de Oostergats, en vandaar over de Geulbrug en door de laan naar Schaloen. De Geulbrug was toen breder dan nu. Wellicht konden ook naastgelegen landgoedeigenaren van landgoed Oost en Genhoes gebruikmaken van het station.

In 1896 werd de wachterswoning verbouwd naar de vorm zoals deze te zien is op onderstaande foto en ansichtkaart, en werd naast de woning een nieuwe houten brug aangelegd als spoorwegovergang. Deze brug werd in 1914 vervangen door het sinds 1997 rijksmonumentale betonviaduct naar ontwerp van ir. Ch. H.J. Driessen, die de Schaloens Molenweg met de Schaesberg verbond. Tot aan 1951 bleef het gebouw in bezit van de spoorweg, hoewel het station in 1923 werd gesloten. Hierna werd de wachterswoning verkocht aan de familie Pisters. Inmiddels is het gebouw afgebroken, hoewel de fundamenten hierna nog lange tijd zichtbaar waren in het landschap.

Ansichtkaart met station Oud-Valkenburg en de houten spoorwegbrug. Bron: Ger Willems.

Het houten stationnetje met spoorwegpersoneel. Op de achtergrond de in 1914 geplaatste betonnen brug en de wachterswoning. Bron: Ger Willems.

De wachterswoning met de familie Pisters. Bron: Ger Willems.

Frédéric de Villers Masbourg d'Esclaye en Clotilde, 1865-1893

In 1865 vond successie van het bezit plaats. Het landgoed kwam in handen van de jongste maar nog enige levende zoon van Philippine en Ladislas: Frédéric Karel August de Villers Masbourg d'Esclaye (1815-1891). Hij was getrouwd met zijn nicht Albertine Maria Reine Florence de Villers Masbourg d'Esclaye (1809-1864). Samen kregen zij zeven kinderen: Marie (1843, Esclaye-1853), Clotilde (1845, Liège-?), Edouard (1846, Hassonville-1928), Emilie (1848, Hassonville-1851), Clémentine (1849, Hassonville-?), Adhémar (1851, Esclaye-1927) en Marie (1853, Esclaye-?). Aan de geboorteplaatsen van hun kinderen is te zien dat het echtpaar niet op Schaloen woonde. In plaats daarvan woonden ze op kasteel Esclaye in de provincie Namen, in het zuidoosten van België nabij de Franse grens. Hoewel Esclaye tegenwoordig een gehucht van Ponderôme is, was het voorheen een heerlijkheid. In Esclaye bewoonden ze het kasteel.

Portret van Frédéric met zijn zonen Edouard en Adhémar. In uniform zijn drie zouaven¹⁰⁶ (Weerts, Heijnen en Broeren) afgebeeld. Jaar onbekend. Bron: Wikimedia.

Na het overlijden van zijn vrouw Albertine in 1864 hertrouwde Frédéric in 1885 met Eveline Stephanie Anna Pauline de Bottlenberg von Schirp (1859-?). De kadastrale leggers tonen dat zijn oudste dochter Clotilde Philippine Julie de Villers Masbourg d'Esclaye mede-eigenaresse van Schaloen was.¹⁰⁷ Clotilde bewoonde kasteel Schaloen terwijl Frédéric met Eveline in Esclaye woonde.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Zouaven of zoeaven behoorden tot een infanterie-eenheid van de Kerkelijke Staat.

¹⁰⁷ Uit de kadastrale legger komt niet naar voren vanaf welk jaar Clotilde mede-eigenaresse werd.

¹⁰⁸ Kadaster, leggerartikel 779, kadastrale gemeente Oud-Valkenburg.

Schaloen in c. 1880 vóór de verbouwing met vermoedelijk Clotilde. Er is sprake van een tuinaanleg met omheining met daarin bloemperken, heesters en solitaire exoten. Bron: Collectie Ger Willems.

Schaloen in c. 1880. Bron: Cor Bot.

Wandelingen in het Geuldal

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd wandelen steeds populairder, en vooral Valkenburg wist vanaf ongeveer 1850 steeds meer toeristen naar het gebied van de Geul te trekken. Ook de beroemde wandelaar dominee Jacobus Craandijk deed Valkenburg en omgeving aan. Vanaf Sibbe trok hij over de heuvel richting het noordoosten naar Oud-Valkenburg. Hij omschrijft Schaloen als omringd door bomen waar het leien dak van het kasteel tussendoor blonk. Verder omschrijft hij zijn aanblik van het landgoed als volgt:

Een goed onderhouden boomgaard nevens de weide spreekt op zijne wijze evenzeer van welvaart, als het bonte rundvee, dat er te gast gaat aan de malsche klaver, en terwijl de bergreeks ter regterzijde meer en meer achteruitwijkt en allengs overgaat in golvend bouwland, treedt aan den overkant der Geul de sierlijk gevormde en begroeide Schaesberg meer naar voren en vormt den schoonen achtergrond van een heerlijk landschap.¹⁰⁹

Eenmaal in Oud-Valkenburg aangekomen schrijft hij over de watermolen die het banrecht niet langer had, maar in plaats daarvan het landschap opleukte:

Thans hebben de boeren der aangrenzende dorpen er gemak van en de wandelaar ziet er het schoone landschap uitnemend door gestoffeerd, al heeft het steenen gebouw de schilderachtigheid niet van die watermolens, die zoo menig Geldersche beek versieren.¹¹⁰

Craandijk lijkt niet bijzonder gecharmeerd te zijn door het uiterlijk van het kasteel:

Tegenover den molen aan de andere zijde van den landweg ligt het park van Schaloen, afgesloten door hekken tusschen met vazen gekroonde palen; uitgestrekte stalgebouwen met boerenwoning en beijenstal liggen tusschen het groen verscholen. Het huis zelf verheft zich achter een ouderwetsch maar deftig waterwerk, gevormd door een' vierkanten vijver tusschen gemetselde muren gevat en twee dergelijke langwerpige vijvers daar achter, afgescheiden door een regt pad, dat op den hoofdingang aanloopt. Pruik-accacia's en bloemen in vazen, op regelmatige afstanden rondom de vijvers geplaatst, voltooijen 't geheel, dat door zijn' aanleg aan den smaak der vorige eeuw herinnert, en niet kwalijk in overeenstemming is met den ernstigen stijl van het kasteel. Zonder eenige versiering rijzen de hooge muren op, met kleine vensters en zware muurankers tot het sombere leien dak; alleen de Ooster zijgevel draagt een paar kleine hangende hoektorentjes. Maar de stroeve middeleeuwsche burcht ontving een wat vriendelijker en vrolijker aanzien door den breeden trap, het met slingerplanten begroeide balkon boven de hoofddeur en de bloemenserre, die aan den voet van den voorgevel is gebouwd. De begroeide hoogte van den Schaesberg vormt den achtergrond van het park en kasteel van Schaloen.¹¹¹

De omschrijving is te relateren aan de bewoning van het kasteel. Afwisselend hebben generaties wel of niet op het kasteel gewoond. Aangezien het kasteel, wellicht met uitzondering van de eerste eeuwen van het bestaan van Schaloen, nooit langere tijd permanent bewoond is geweest, heeft er tot aan de bewoning door Clotilde nooit een aanleg van een park rondom het kasteel plaatsgevonden. Nu bood het voorterrein van het kasteel en het terrein met de economiegebouwen hier niet veel ruimte toe, maar de weilanden rondom het kasteel zijn nooit ontworpen tot pleziertuin. Om toch wat schoonheid aan het landschap toe te voegen, liet Clotilde bloemen op het voorterrein van het kasteel plaatsen. Gevolg van het ontbreken van verfraaiingen aan de omgeving van het kasteel was wel dat, in de woorden van Craandijk, de aanleg niet meer strookte met de toen geldende smaak.

In tegenstelling tot de beperkte aandacht voor de tuin is het kasteel daarentegen wel enkele keren onder handen genomen en verfraaid. Dit indiceert dat sommige eigenaren vaak genoeg op het kasteel waren om hierin te willen investeren. De aanpassingen aan het kasteel verhoogden zowel het aanzien als het comfort van het kasteel, waardoor het gebouw toch enigszins met zijn tijd mee ging.

Na zijn bezoek aan Schaloen beklom Craandijk de Schaesberg om de kluis en heremiet te bezoeken, hoewel dit bezoek tegen lijkt te vallen:

De witte muren eener kapel blinken onder het welig groen der linden, die den bergtop kroonen. 't Is een stevige kapel van mergelsteen, in 1690 gebouwd, maar nog geenszins vervallen. Het terrein er nevens is door een hooge, digte beukenhaag omringd, en strekt gij uwe onderzoekingen in die rigting uit, dan ontwaart gij in de heg een houten poort met een' ijzeren klopper. Laat vrijelijk den klopper vallen, de toegang zal u niet geweigerd worden. Een man in de kracht zijns levens doet u open. Dat is de heremiet. Vergeefs zoekt gij de bruine pij, het kale hoofd, den grijzen baard. Deze kluisenaar draagt een kort buis en een' broek tot aan de knieën, grijze kousen en lederen schoenen. Hadt gij hem elders ontmoet, gij zoudt niets bijzonders aan hem gezien hebben. De hermitage is ook niet geheel naar het buitenplaatsen-model aangelegd. Het vertrek is tamelijk ruim en in den tuin verbouwt de bewoner zijn groenten. Aan de kluis grenst de kapel, die om den toeloop der schare in 1714 vergroot

¹⁰⁹ J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood – deel 2* (1876), p. 341.

¹¹⁰ Ibidem, p. 342

¹¹¹ Ibidem.

moest worden en die onder Schin-op-Geul behoort. Een dronk waters reikt de kluizenaar u gaarne, en als gij hem bij 't heengaan een gift in de hand laat vallen, dan is zijn 'God loone 't u' evenzeer de dank voor een ruime, als voor eene kleine gave. De hermitage op den Schaesberg is ééne der beiden, die nog in het land van Valkenburg bestaan.¹¹²

Het is uiteraard niet vreemd dat de kluis niet volgens het buitenplaatsen-model is aangelegd: de kluis diende niet ter verfraaiing van een buitenplaats waar de eigenaren en bezoekers langs konden wandelen, maar was om religieuze redenen gesticht. Bovendien dienden kluizenaarswoningen vaak als folly op landgoederen van protestantse eigenaren, terwijl de kluis bij Schaloen door katholieken is aangelegd. Dit neemt echter niet weg dat de kluis in de loop van de negentiende eeuw steeds meer een toeristische functie in het landschap zou innemen.

Opmerkelijk genoeg schrijft Craandijk niet over de buitenkruisweg oostelijk van de kluis die in 1843 door pastoor Loomans op de Schaesberg was gesticht. Een kruisweg toont de lijdensweg van Christus aan de hand van veertien zogenaamde kruiswegstaties. De gedachte hierachter was dat een gelovige in gebed de Via Dolorosa naar het graf van Christus kon doorlopen zonder daadwerkelijk naar Jeruzalem af te hoeven reizen.¹¹³ Op de kruisweg op de Schaesberg staan twaalf witte kapelletjes van mergelsteen in een cirkel opgesteld met terzijde, in de buurt van de Kluis, nog twee kapelletjes. De cirkel vormt een open plek in het bos, maar is omzoomd door hoge bomen, voornamelijk beuken. De lijdensweg van Christus is met litho's op deze kruiswegstaties verbeeld. Aanvullend staat in het midden van de cirkel een calvarie die de kruisiging van Jezus op de berg Golgotha toont. Deze is van een latere datum.

Door de aanleg van de buitenkruisweg bij de Kluis vond een forse versterking van het katholieke landschap op de Schaesberg plaats. Nu konden bedevaartgangers niet alleen afreizen naar de Kluis, maar ook als gebed de naastgelegen kruisweg lopen.

In 1898 schreef H. Witte, botanicus en publicist, een wandelgids voor het Geuldal in en rondom Valkenburg. Hij beklimt de Schaesberg, maar stuit tijdens zijn tocht op de spoorweg die in de berghelling is uitgegraven:

Na een poosje klimmen zien we tusschen het dichte groen helder licht schemeren. Zou dit reeds de kruin van den berg zijn? Dan is die veel minder hoog dan we dachten. Als we echter die plek genaderd zijn, zien we wel beter, maar dan kijken we elkaar niet alleen verwonderd, maar ook aanvankelijk wel wat teleurgesteld aan; immers we zien ons hier plotseling in onze wandeling gestuit, door niets minder dan een zeer breeden en diepen hollen weg, die in de berghelling voor den spoorweg werd uitgegraven. Het is dus onmogelijk rechtuit verder naar boven te gaan; maar aan den rand van die diepte ligt een smal pad, in de richting van een brug over den spoorweg, waarbij een wachtershuisje staat. Als we niet geheel en al kinderen waren der negentiende eeuw, zouden we geneigd zijn het met den naam van vandalisme te bestempelen, dat men deze schoone natuur aldus ontvijsde; nu zeggen we alleen dat het jammer is, want inderdaad is hier door dien ijzeren weg alle poëzie aan deze liefelijke plek ontnomen. Gelukkig echter slechts zeer plaatselijk, want na een minuut of vijf onzen weg vervolgd te hebben, zijn we weer van dien storenden indruk verlost.¹¹⁴

Na zijn afdaling van de Schaesberg stond Witte tegenover de Drie Beeldjes, waar tegenover hij een '... nog jonge, maar toch reeds vrij dichte sparrelaan' aantrof die bij kasteel Schaloen behoorde.¹¹⁵

Ook schrijft hij over de karakteristieke leidelindes die de oprijlaan naar het kasteel flankeren, die Craandijk niet heeft benoemd. Over Schaloen is Witte positief. Uit zijn beschrijving komt naar voren dat de tijd rondom het kasteel stil heeft lijken te staan, wat hij erg kan waarderen:

Schuins over het laatste huis van Oud-Valkenburg blijven we onwillekeurig stilstaan bij een fraaie dichte lindenlaan; oude boomen, welker takken van boven in elkaar gemengd en die daarna gewelfvormig gesnoeid zijn. Zulk een ouderwetsche laan, op een helder licht punt uitlopende, heeft toch altijd iets aantrekkelijks. Wij gaan haar dan ook even in, want zij behoort tot een ander middeleeuwsch gebouw, het Kasteel Schaloen. Dit gebouw zelf ziet er, op dezen kleinen afstand gezien, eenvoudig en eenvormig uit; zeer karakteristiek is het echter, om de daarvoor liggende vierkante steenen vijvers, die, met den geheelen aanleg aan dit voorplein, ons een denkbeeld geven van de onmiddellijke omgeving van een oud ridderslot in vroegere eeuwen. Het is in de eigenaars van latere tijd (tegenwoordig behoort het aan den heer de Villers-Masbourg) zeer te prijzen, dat ze dit alles lieten blijven bestaan, en er zelfs met piëteit de hand aan hielden. Het geheel, Kasteel en park, keurig onderhouden, maakt een zeer aangename indruk, en ziet er riant uit.

Niet alleen was het beheer en gebruik van het landgoed al eeuwenlang hetzelfde en min of meer onveranderd, ook voor iemand als Witte was duidelijk dat Schaloen oude tijden weerspiegelde. De

¹¹² Craandijk, 1876, pp. 344-345.

¹¹³ F. Overbeeke-Rippen, R. Rozeboom en K. Ghonem-Woe, *Woord zoekt Woord: joden, christenen en moslims in gesprek over tekst en traditie* (2010), n.p.

¹¹⁴ Witte, *Het Geuldal. In en om Valkenburg. Wandelgids voor Valkenburg's omstreken* (1898), pp. 57-58.

¹¹⁵ Ibidem, p. 61.

enige uitzondering hierop, en dan ook meteen afgestraft door Witte, was de aanleg van de spoorweg.

Veranderingen landgoed

Nu Clotilde Schaloen permanent bewoonde veranderde het landgoedmanagement deels en werd veel geïnvesteerd in de gebouwen en het landschap. In 1872 werd het Schaloenshof voor de tweede maal verbouwd.¹¹⁶ Rond 1875 werd aan het einde van de Beukenlaan een in mergel uitgevoerde duiker gebouwd. Deze bestaat uit twee naast elkaar gelegen tunneltjes en diende ter bescherming en versteviging van het talud van de singel, en als doorlaat van Geul. Ook zou in de zomermaanden het vee op de weilanden gebruik kunnen hebben maken van één van de tunneltjes van duiker om aan de andere kant van de laan te komen.

Foto's uit circa 1880 tonen het kasteel vóór de verbouwing uit 1894. Voor het eerst zien we een tuinaanleg bij het kasteel, op het terrein tussen de grachten en het Chaloensvoetpad, waar tegenwoordig de kleine parkeerplaats en weilanden liggen. Op de foto met Clotilde is een omheining te zien met daarbinnen enkele rechtlijnige wandelpaden die enigszins doen denken aan de wandelpaden die tegenwoordig de gazons voor het kasteel opdelen. Achter de gefotografeerde vrouw is een stenen bassin te zien, één van de twee visvijvers die hier lagen. In de tuin staan enkele jonge solitaire bomen die net gepland zijn, heesters en bloemperken. Met behulp van de beschrijving van Craandijk uit 1876 kunnen we de aanleg iets beter duiden: de Pruik-accia's en bloemen in vazen rondom de vijvers herinnerden hem aan tuinstijlen uit de achttiende eeuw.¹¹⁷ Bij het kasteel staan ook enkele grote solitaire bomen, die duidelijk ouder zijn. Het is goed mogelijk dat enkele van de exoten die nu nog op het landgoed staan, in deze tijdperiode zijn aangeplant. Het balkon boven de hoofddeur en de bloemenserre waren begroeid met slingerplanten. Vanaf het kasteel hadden de bewoners een prachtig uitzicht over de tuin.¹¹⁸ Hetzelfde gold andersom: bij het oprijden van de oprijlaan diende de tuin als blikvanger voor gasten.

Dit is tot nu toe de enige aanwijzing van een tuinaanleg op het kasteel. Nu Clotilde als één van de eersten het kasteel permanent bewoonde, is het logisch dat er meer aandacht kwam voor een tuinaanleg voor de bewoners om doorheen te wandelen. Met uitzondering van deze veranderingen in de directe omgeving van het kasteel, veranderde er weinig op landgoed Schaloen. Het conservatieve landgoedbeheer met boomgaarden rond het kasteel, hakhout op de Schaesberg, weilanden voor het vee in de beemden en bouwland in het zuiden werd voortgezet.

Het katholieke landschap

In 1880 vonden aanpassingen aan de Drie Beeldjes plaats. Het voorheen van mergel gemaakte voetstuk van het Jezusbeeld werd vervangen door Naamsche steen. Naamsche steen is verwant aan hardsteen, maar is gladder van structuur en heeft een lichtgrijze kleur. In het voetstuk is een nisje uitgespaard met een Sint Rochus beeldje, een heilige uit de veertiende eeuw die in Nederland minder bekend is. Sint Rochus is de patroonheilige van verschillende Vlaamse steden en gemeenten, zoals Aarschot en gemeente Huldenberg. Daarnaast is hij een pestheilige, wat betekent dat hij de patroon tegen de pest en andere besmettelijke ziekten is, waaronder veepest.¹¹⁹ Het is aannemelijk dat de familie van Schaloen, met hun verwantschap aan België, voor deze heilige heeft gekozen.

Rond 1870, ten tijde van kluizenaren Johannes Smitsmans en Peter Jozef Dresen, stond de Kluis bekend om haar 'romantische ligging'. De kluizenaarswoning lag op de steile Schaesberg in een uitgestrekt bos. Hoewel eenzaamheid kenmerkend was voor kluizenaars, was wel sprake van pelgrims of groepjes toeristen die de Kluis bezochten. Niet alleen de Kluis met de kluizenaars waren aantrekkelijk voor de toeristen, maar vanaf de Schaesberg had men een breed panorama over het Geuldal: Oud-Valkenburg met de kastelen Genhoves en Schaloen, de stad Valkenburg met kasteelruïne, tot de straten van Houthem en Meerssen aan toe, alles met elkaar verbonden door de Geul.¹²⁰

Kluizenaar gezocht

In 1889 overleed kluizenaar Johannes Henricus Weerts, een bekende heremiet van de Kluis vanwege zijn hulp aan de paus. Toen Paus Pius IX tijdens de strijd om de Kerkelijke Staat jonge mannen opriep om het kerkelijk bezit te verdedigen, vertrok Weerts, toen 39 jaar oud, naar Rome. Hij verbleef drie jaar in Italië en ontving daar twee Pauselijke onderscheidingen. Na deze drie jaar maakte hij in 1869 alvorens zijn terugkeer naar de Kluis een pelgrimstocht naar het Heilige Land,

¹¹⁶ Kickken en Maessen, 1999, p. 26.

¹¹⁷ Craandijk, 1876, p. 342.

¹¹⁸ Op de tweede foto uit circa 1880 staat een bewoner op het bordes met uitzicht over de tuin.

¹¹⁹ <http://www.heiligen.net/heiligen/08/16/08-16-1380-rochus.php> geraadpleegd op 14-10-2020.

¹²⁰ Romen, 1870, pp. 359-360.

waarna hij terugkeerde op de Schaesberg. Van zijn reizen zijn archiefstukken bewaard gebleven, zoals een lijst met namen van de door zijn tussenkomst vrijgekochte slaven in Afrika.¹²¹

In het Rotterdamsch nieuwsblad verscheen in 1887 een kort artikel over de Kluis ten tijde van het kluzenaarschap van Weerts.¹²² Hierin wordt genoemd hoe pelgrims al de nacht vóór de heilige mis vanuit Maastricht waren vertrokken naar de Schaesberg. Ook staat beschreven hoe de kluzenaar '... zelf zijn pot kookt, zijn woning en kleeding rein houdt en overigens bidt en leest.' In het artikel wordt benadrukt dat de kluzenaar Weerts een zekere mate van authenticiteit heeft: de auteur schrijft dat de kluzenaar na het bezoeken van het Heilige Land nu in eenzaamheid op de berg woont en dat elk bezoek hem volmaakt koud laat. Dit was in een tijd waarin kluzenaars steeds soepeler omgingen met het Bisschoppelijk Reglement. Ze gingen steeds meer dienen als gids voor de toeristische bezoekers van de Kluis, van wie zij ook een bijdrage ontvingen. Van sommigen, zoals Clemens Salingré, ging zelfs het gerucht dat hij kostbaarheden uit de Kluis ontvreemde en doorverkocht.¹²³

Na de dood van Weerts in 1889 werd er door de bewoners van Schin op Geul een grootse begrafenis voor hem georganiseerd.¹²⁴ Na het uitschrijven van de vacature waarin een nieuwe kluzenaar werd gezocht, kwamen bij Frédéric de Villers Masbourg d'Esclaye honderden sollicitaties binnen van potentiële kluzenaars.¹²⁵ Als eigenaren van Schaloen waren Frédéric en Clotilde verplicht om de kluzenaar in tijden van nood bij te staan.¹²⁶

In 1890 werd het tweehonderdjarig bestaan van de Kluis gevierd. Het feestelijke nieuws werd in verscheidene landelijke kranten gedeeld, waarbij vooral de romantische ligging van het gebouw op de Schaesberg werd benadrukt.

Edouard de Villers-Masbourg d'Esclaye – 1893-1928

In 1891 overleed Frédéric de Villers Masbourg d'Esclaye op kasteel Schaloen. Uit het kadaster blijkt niet dat hierna zijn bezittingen zijn overgegaan in andere handen; dat gebeurde pas in 1893 bij een deling van de percelen. Dit zou betekenen dat het landgoed tot aan 1893 in handen van mede-eigenaresse Clotilde was gebleven.¹²⁷

Opmerkelijk genoeg kwamen de percelen van het kasteel na 1893 in eigendom van Frédéric Ladislav Marie Joseph Antoine de Villers Masbourg d'Esclaye te Oud-Valkenburg en Charles Marie Ghislain Joseph Antoine de Villers Masbourg d'Esclaye te Vijlen in België (vermoedelijk Vyle-et-Tharoul). Ze kregen elk de helft in hun bezit. Charles en Frédéric zouden de kleinzonen van de in 1891 overleden Frédéric betreffen: Charles van zijn oudste zoon Edouard; Frédéric van zijn jongere zoon Adhémar. Zowel Charles als Frédéric waren minderjarig toen zij in 1893 eigenaren werden van het landgoed. Slechts enkele percelen kwamen in handen van Frédéric's jongere dochter Clementine. Bij andere percelen, zoals het hakhout op de Schaesberg, staat vermeld dat het in bezit was van Edouard met Charles en Frédéric als mede-eigenaren met elk de helft.

Het is dan ook waarschijnlijk dat Edouard als oudste lid van de familie het landgoedbeheer voerde totdat zijn zoon en neefje meerderjarig zouden zijn. In een houtverkoopadvertentie uit 1913 worden zowel Edouard als Clementine genoemd, waarbij Clementine in Brussel woonachtig zou zijn. In andere advertenties vindt verkoop namens Edouard plaats. Hij handelde mogelijk tevens namens zijn zusje Clementine. In deze alinea zal worden ingegaan op het beheer van het landgoed in gedeeld eigenaarschap.

Edouard Maria Alfons Gustaaf de Villers-Masbourg d'Esclaye (1846-1918) was getrouwd met Amélie gravin de Baré de Comogne (1853-1897). Amélie was afkomstig uit een adellijke Belgische familie. Samen kregen ze één zoon: Charles (1885-1940). Charles was geboren in Namen, wat betekent dat Edouard en Amélie niet permanent op Schaloen woonden maar ook in het kasteel te Esclaye verbleven. Jongere broer Adhémar bewoonde samen met zijn vrouw Héléne van Bottlenberg-Schirp (1853-1898) kasteel Schaloen. Héléne was de oudere halfzus van Eveline, de stiefmoeder van Adhémar. Adhémar en Héléne kregen drie kinderen: Charles (1880-1881), Marie (1886-1957) en Frédéric (1886-1957).

Volgens het archief was Edouard in 1919 woonachtig op Schaloen.¹²⁸ Zijn broer Adhémar heeft het kasteel zeker bewoond, aangezien zowel hij (1927) als zijn vrouw Héléne (1898) daar is overleden.

¹²¹ Zie hiervoor bij het RHCL archieftoegang 22.044 Weerts, H.

¹²² *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 19-06-1887, via delpher.nl.

¹²³ http://www.dekluisvalkenburg.nl/DE_KLUZENAARS/14_Clemens_Salingre.htm geraadpleegd op 14-10-2020.

¹²⁴ Notten, jaar van uitgave onbekend, n.p.

¹²⁵ *Haagsche courant*, 01-04-1889, via delpher.nl.

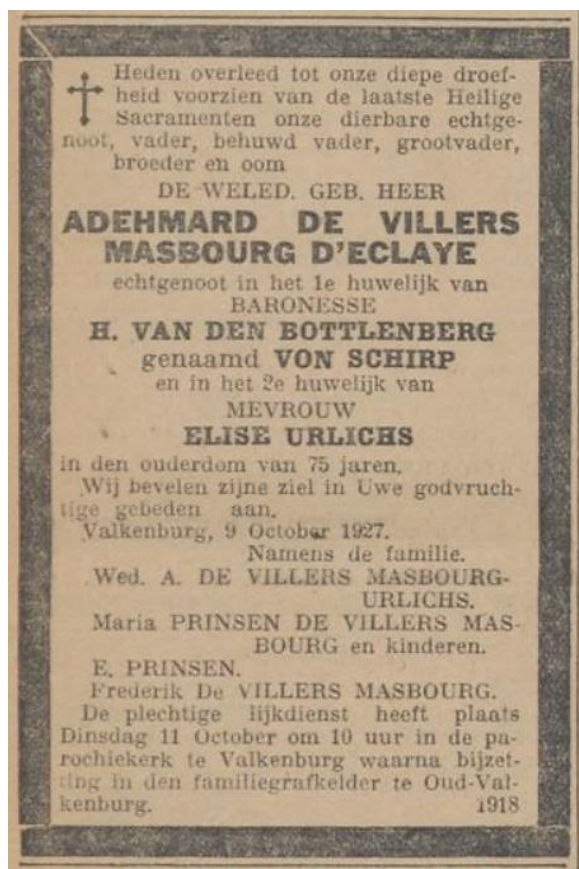
¹²⁶ Zo werd kluzenaar Nicolaas Laurent aan het einde van zijn leven in 1892 verpleegd door de familie (bron: *De Tijd: Godsdiens- en Staatkundig Dagblad*, 14-09-1892.)

¹²⁷ Tenzij ze eerder is overleden, haar overlijdensdatum is onbekend.

¹²⁸ RHCL, 17,61 VVV 'Het Geuldal' en rechtsopvolgers, doc. 940: *Exploot van de deurwaarder P. Odekerken aan de vereniging om namens de heer graaf Eduard de Villers Masbourg, rentenier, wonende te Schaloen en als*

Daar kregen Adhémar en Hélène in 1886 ieder geval hun dochter Marie Jozef Hubert Paul Frederic Johannes.¹²⁹

Adhémar overleed in 1927 te Valkenburg. Edouard overleed in 1928 te Namen.

Overlijdensadvertentie van Adhémar de Villers-Masbourg d'Esclaye (1846-1927). Bron: *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 10-10-1927.

curator over de heer graaf Adenar de Villers Masbourg aan te zeggen de pacht en de huurovereenkomst van de Ruïne die gesloten is in november 1917 voor de periode van 8 jaar in verband met verkoop op te zeggen en daardoor op 15 juni 1920 deze ter hunne vrije beschikking te stellen, 1919

¹²⁹ RHCL, 12.084-4 Burgerlijke Stand in Limburg: Oud-Valkenburg, doc. 4 Geboorteakte Villers Masbourg, Marie Jozef Hubert Paul Frederic Johannes de, 14-07-1886.

Edouard de Villers Masbourg d'Esclaye voor het kasteel, ca. 1916. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, via weekblad Buiten. Fotograaf: C.J.S. Steenbergh.

Verbouwing van Schaloen

Ondanks dat hij niet permanent op Schaloen woonde, was Edouard als eigenaar van Schaloen wel verantwoordelijk voor de verbouwing van het kasteel in de periode 1893-1894. Het ontwerp wordt toegeschreven aan architect P.H.J. Cuypers, hoewel dit niet met zekerheid te zeggen is aangezien schetsen en ontwerpen ontbreken. Cuypers werkte in dezelfde periode aan de restauratie van kasteel De Haar in Utrecht (1892-1912). Op kasteel Schaloen werden de westelijke toren en de traptoren in de gevels aangebouwd en de arkeltorens verhoogd.¹³⁰ Daarnaast werden het balkon in de noordgevel en de erker in de zuidgevel geplaatst en werden ramen en deuren vernieuwd. Het nieuwe uiterlijk van het kasteel bevat elementen vanuit diverse bouwstijlen en -periodes, waaronder de Engelse Tudor-stijl (ingangspartij), Franse Gotiek (dakkapellen en vensters), en Duitse stijl (hoektorens).¹³¹ Door de verbouwingen kreeg het voorheen vrij sobere kasteel een romantische uitstraling.¹³² In dezelfde tijd (1889) bestonden plannen om de kasteelruïne in Valkenburg te laten herbouwen, tevens naar ontwerp van Cuypers.¹³³ Deze plannen zijn nooit uitgevoerd.

Op de foto's van het kasteel na de verbouwing, in 1900, is te zien dat de tuinaanleg met bloemenborders voor het kasteel is versoberd tot gazon, hetgeen makkelijker en goedkoper in onderhoud zal zijn geweest. Ondanks dat het kasteel door Adhémar werd bewoond, werd de beslissing genomen de tuinaanleg te versoberen. Dit kan voortvloeien uit de financiële impact die de verbouwing van het kasteel heeft gehad, waarna op het onderhoud van de tuin moest worden bespaard.

¹³⁰ Zie voor het bouwhistorisch rapport van Schaloen Bauer, 2012, *Kasteel Schaloen. Het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek 1979-1981*.

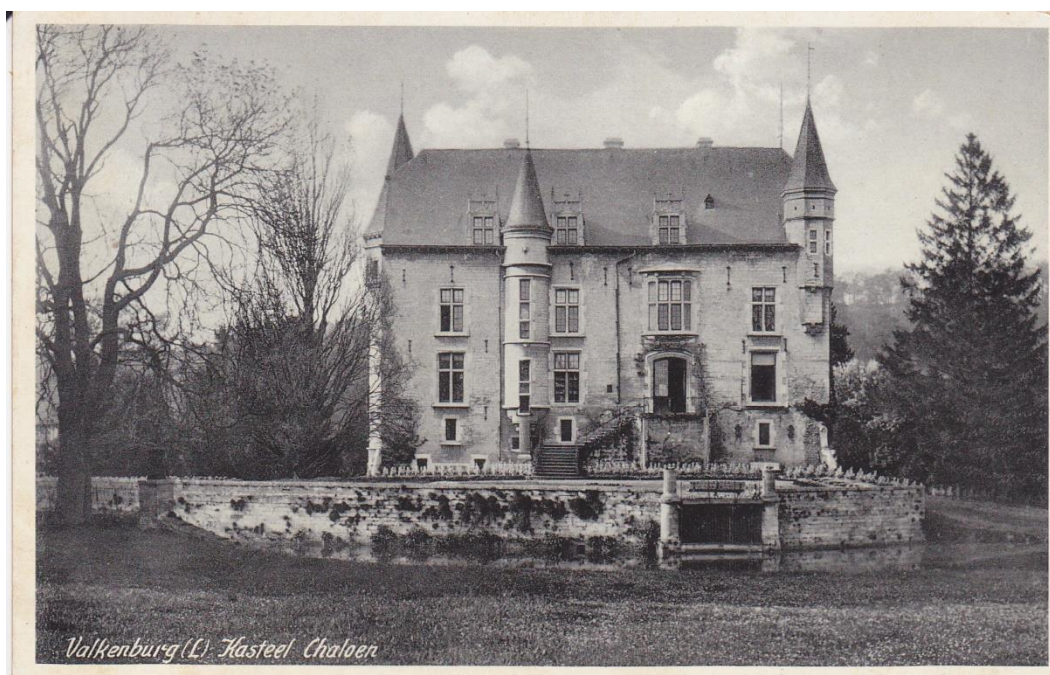
¹³¹ *Limburgs Dagblad*, 27-07-1965.

¹³² Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

¹³³ Bauer, 2012, p. 204.

De brug en het kasteel in ca. 1880, vóór de verbouwing naar ontwerp van Cuypers. Bron: Cor Bot.

Schaloen na de verbouwing in 1893-1894. Ca. 1900. Bron: Collectie Ger Willems.

De dennenlaan richting de Drie Beeldjes, omstreeks 1902. Bron: Heemkunde Sjin.

Verhuur van vet- en melkweiden. Bron: *Limburger koerier*, 17-3-1894.

Financiële problemen

De familie de Villers-Masbourg d'Esclaye voerde tot aan circa 1930 nog een economisch landgoedmanagement met verkoop van hakhout, hooi en het houden van vee. Uit een advertentie uit 1894 blijkt dat ze daarnaast stukken land verpachtten of verhuurden.¹³⁴ Desondanks verkeerden zij (net als vele andere landgoedeigenaren) rond het begin van de twintigste eeuw in steeds grotere financiële problemen. Hierbij zal de successiebelasting een zekere rol hebben gespeeld. In 1878 werd het dankzij een wetswijziging in de Successiewet ook voor de eerste familielijn verplicht om erfbelasting te betalen. Deze belasting werd steeds hoger, bijvoorbeeld na een nieuwe wetswijziging in 1911.¹³⁵ Het was een kwestie waar onder andere de Koninklijke Nederlandse Toeristenbond A.N.W.B. aandacht voor vroeg vanwege de toekomst en het behoud van kastelen in Nederland. Voor veel eigenaren waren de onderhoudskosten van hun eigendommen te hoog om ze te kunnen blijven onderhouden.¹³⁶ Het is voor te stellen dat de verbouwing van het kasteel een grote invloed had op de financiële situatie van de familie.

¹³⁴ *Limburger Koerier*, 17-2-1894.

¹³⁵ Kempen, M.L.M. van (2017). *Cursus Belastingrecht. Schenk- en Erfbelasting*, pp. 4-5.

¹³⁶ *De Gooi- en Eemlander*, 26-3-1939.

De situatie was zodanig slecht dat sommige familieleden onder curatele kwamen te staan, zoals Edouard's jongere broer Adhémar de Villers Masbourg d'Esclaye. Edouard was aangesteld als zijn curator en plaatste in 1900 een oproep in de Limburger koerier waarin hij mensen opriep zich te melden als ze financiële problemen met Adhémar hadden.¹³⁷

Dat de situatie nijpend was, blijkt uit het feit dat in 1912 werd besloten om de dennen uit de allee richting de Drie Beeldjes publiekelijk te verkopen.¹³⁸ Dennen groeien snel en zijn daarom geschikt als hakhout. Dit betrof hoogstwaarschijnlijk dezelfde bomen die Witte in 1898 beschreef. Op een foto uit het begin van de twintigste eeuw is te zien hoe de huidige beukenlaan in de richting van de Drie Beeldjes was beplant met dennen. Aan het begin van de twintigste eeuw verschenen naast deze advertentie meerdere verkoopadvertenties in de Limburger koerier waarin onder andere hakhout werd verkocht. Dit hoeft niet per se te worden opgevat als een teken van behoefte aan inkomsten van de familie, maar zegt vooral iets over de traditionele manier waarop zij nog hun landgoed voerden met inkomsten uit de verkoop van hakhout. Ook blijkt dat ze nog steeds betrokken waren bij het onderhoud van hun bezit: in 1916 liet Edouard de stuw in de molentak van de watermolen vernieuwen. De dam van hout en steen werd vervangen door een van beton en mergelblokken.¹³⁹

Toch waren extra inkomsten hard nodig. In 1919 besloot de familie over te gaan op de verkoop van de kasteelruïne in Valkenburg welke sinds 1798 in hun bezit was. VVV het Geuldal had een overeenkomst met de familie afgesloten om de ruïne in Valkenburg voor de periode 1917-1925 te huren en te exploiteren.¹⁴⁰ In 1919 werd de overeenkomst echter tot een einde gebracht.

Deurwaarder P. Odekerken gaf aan namens de heer graaf Edouard de Villers Masbourg d'Esclaye bij VVV Het Geuldal de pacht en huurovereenkomst van de ruïne per 15 juni 1920 op te willen zeggen. Edouard deed dit als curator van Adhémar. De reden van opzegging van de huurovereenkomst was het feit dat de familie de ruïne aan de Catacomben-stichting van Valkenburg wilde verkopen. Hierdoor waren ze gedwongen de overeenkomst eerder op te zeggen. Wellicht bracht de verkoop van de ruïne hen voorlopig enige financiële verlichting.

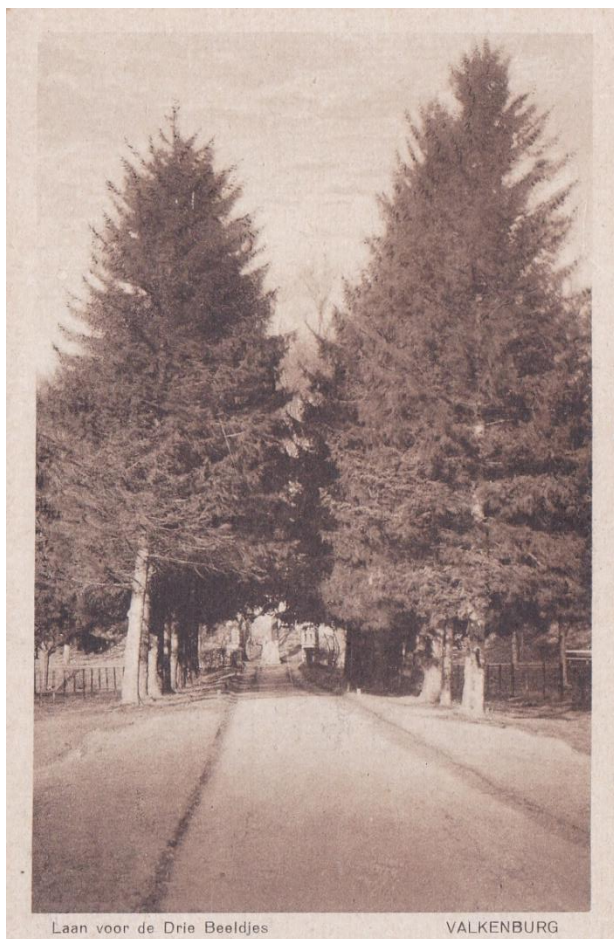
Adhémar de Villers Masbourg d'Esclaye stond onder curatele. Bron: *Limburger koerier*, 3-3-1900.

¹³⁷ *Limburger koerier*, 3-3-1900.

¹³⁸ *Limburger koerier*, 14-12-1912.

¹³⁹ <https://www.kasteeltuinooudvalkenburg.nl/sjoensmeule/> geraadpleegd op 14-9-2020.

¹⁴⁰ *Limburgsch dagblad*, 7-7-1973.

Laan naar de Drie Beeldjes, jaartal onbekend. Te zien zijn de dennenbomen die in 1912 zijn gekapt en publiekelijk verkocht. Bron: Collectie Ger Willems.

**BELANGRIJKE
OPENBARE VERKOOP**
van
BOOMEN:
TE OUD-VALKENBURG.

NOT. ROEBROECK
te Valkenburg, zal op Maandag 6 en Dinsdag 7
Januari 1913, telkens te beginnen 's voormiddags
ten 10½ ure precies, op verzoek van den Hooggeb.
heer Graaf E. de Villers-Masbourg ten kastele
Chaloen en de Hooggeb. Freule Cl. de Villers-
Masbourg te Brussel, publiek op credit mita
gegoede bekendheid of borgstelling, verkoopen:

**80 ZEER ZWARE
EN LANGE EIKEN**
van 2 à 3 Meter.
40 zeer zware Canadaboomen.
20 schoone esschen ter dikte van 2.50 Meter.
20 dikke kerseboomen.
Verder een aantal larzidennen, oimen, belboo-
men, allen te wassen staande in de nabijheid van
Oud-Valkenburg.
De verkoopting heeft plaats aan den voet der
boomen.
Vergadering in het café Scheyen tegenover de
kerk te Oud-Valkenburg, des voormiddags ten
10½ ure.

Limburger koerier, 4-1-1913.

NOTARIS ROEBROECK
te Valkenburg, zal op Dinsdag 19 December 1916,
des vóormiddags te 10 uren in café Frissen te Oud-
Valkenburg ten verzoeken van den Hooggeb. Heer
Graaf E. De Villers-Masbourg te Chaloen, publiek
op credit verkoopen ;

**203 koopen meerendeels zeer
zwaar SLAGHOUT**
waarvan te wassen staan ;
24 koopen in Schaesberg boven het spoor.
18 koopen in Schaesberg onder het spoor,
40 koopen in Moerslont.
4 koopen over den groenen weg.
22 koopen in Sint Jansbosch.
8 koopen op Struchter-Hoogte.
28 koopen in de Gerendaal.
24 koopen in Dekensbosch.
32 koopen in Soesberg.
verder
8 koopen appelboomen op den Dam 55 in Roe-
welde

Limburger koerier, 2-12-1916.

Notaris Roebroeck te Valkenburg,
zal op Dinsdag 12 December 1922, des voormiddags om 10 ure, in café Frissen tegenover de Kerk te Oud-Valkenburg, voor den Hooggeb. Heer Graaf Ed. de Villers-Masbourg, te Chaloen, publiek verkoopen:

205 koopen meestal zeer zwaar slaghout en 5 boomen,

te wassen staande:

- 34 koopen slaghout in Korbosch.
- 10 koopen slaghout in Schaesberg boven het spoor.
- 8 koopen slaghout in Schaesberg onder het Spoor.
- 4 appelboomen en 1 karseboom in den boomgaard nabij het kasteel.
- 49 koopen slaghout in Moerslont op de Hei en in Canadasberg.
- 18 koopen slaghout in Sint Jansbosch.
- 36 koopen slaghout aan het Appelboompje.
- 29 koopen slaghout in Dekensbosch.
- 21 koopen slaghout in Soesberg.

De verkoopting heeft plaats in de gemelde volgorde.

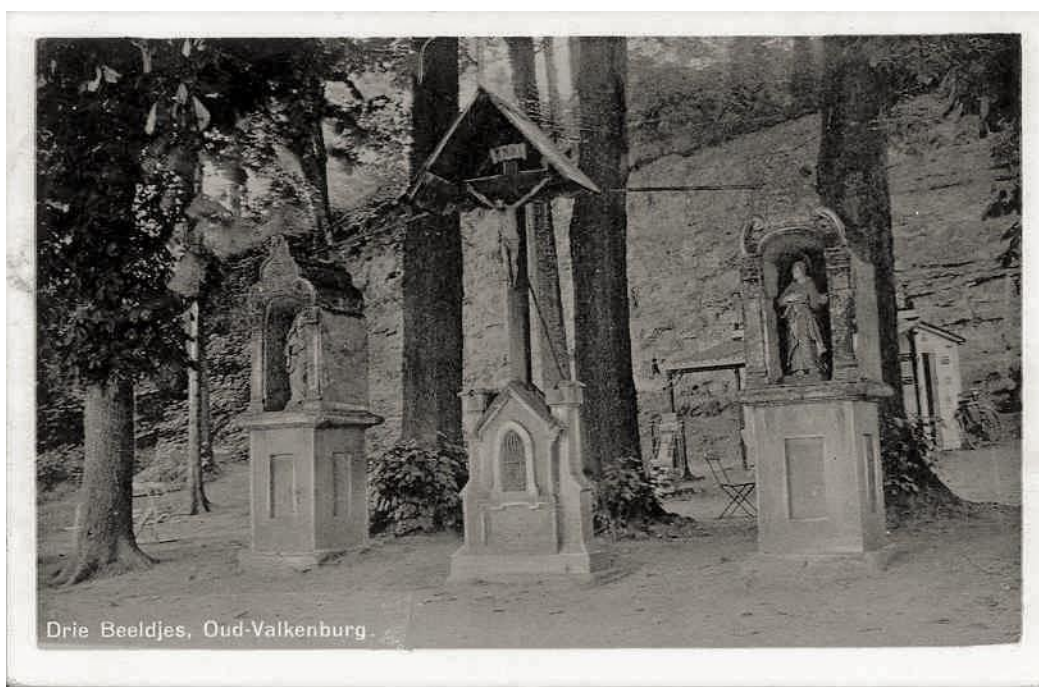
Limburger koerier, 9-12-1922.

**OPENBARE VERKOOP
VAN ZWAAR SLAGHOUT
in Chaloenboschen.**

Notaris Roebroeck te Valkenburg,
zal op Dinsdag 14 December 1926, des namiddags om half een ure, in het café Frissen tegenover de Kerk te Oud-Valkenburg, voor den Hooggeb. Heer Graaf Ed. de Villers-Masbourg, ten kastele Chaloen, publiek verkoopen:

- 20 koopen SLAGHOUT op den Schaesberg boven het Spoor.
- 2 koopen SNOEIHOUD aldaar
- 20 koopen SLAGHOUT op den Schaesberg onder het Spoor.
- 1 koop SNOEIHOUD aldaar.
- 3 koopen SNOEIHOUD in het weiland achter het kasteel.
- 3 PEREBOOMEN en 2 APPELBOOMEN in het weiland langs den Oud-Valkenburgerweg en 2 koopen APPELBOOMEN aldaar en 1 PEREBOOM achter den tuin van Ramakers langs den Oud-Valkenburgerweg.
- 39 koopen SLAGHOUT in Moerslont.
- 36 koopen SLAGHOUT in Sint Jansbosch.
- 16 koopen SLAGHOUT op den Soesberg.
- 1 koop SNOEIHOUD in Moerslont.
- 1 koop SNOEIHOUD in Sint Jansbosch.

Limburger koerier, 11-12-1926. Bron: Delpher.

De Drie Beeldjes met op de achtergrond het terras van het bosrestaurant dat hier tot ca. 1930 heeft gestaan. Achter elke kapel is een lindeboom geplant, die de kapelletjes accentueren. Vroeger stonden hier kastanjebomen, het is niet bekend wanneer deze vervangen zijn. Bron: Collectie Ger Willems.

Toerisme

Aan het begin van de twintigste eeuw floreerde het toerisme rondom Valkenburg nog verder. Dit betekende een goede inkomstenbron voor de bewoners die in de toeristische sector zaten, zoals de horeca. Sommigen probeerden hier een extra slaatje uit te slaan. Zo werd nog vóór 1926 een bosrestaurant bij de Drie Beeldjes neergezet. In dit bosrestaurant was bier en limonade te koop voor de toeristen die voorbij kwamen wandelen, en die waren er genoeg. Toch werd het bosrestaurant door velen als een aantasting van omgeving ervaren: een journalist van *De Maasbode* schreef dat het bouwwerk weg had van een kermiswagen die nog net niet de drie kapelletjes omvatte en ook een journalist van het *Algemeen Handelsblad* vond het niet om aan te

zien.¹⁴¹ In het artikel uit 1926 staat dat graaf Edouard van Schaloen niet op de hoogte zou zijn van het bouwwerk en dat VVV Het Geuldal hem daar wellicht van op de hoogte kon brengen, zodat de Drie Beeldjes naar oude staat konden worden teruggebracht. Aangezien het bosrestaurant er tot zeker in 1928 heeft gestaan, valt nog te betwijfelen of Edouard hier echt geen weet van had. Zelfs als hij niet persoonlijk een bezoek bracht aan het kasteel, moet hij toch minstens van zijn broer Adhémar hebben vernomen dat er een hem onbekend bouwwerk op zijn landgoed was gebouwd. Rekening houdend met de financiële problemen van de familie is het zelfs mogelijk dat Edouard en Adhémar mee profiteerden van het bosrestaurant. Het gebouw stond immers uit het zicht van het kasteel, maar toch op een populaire locatie waar veel toeristen kwamen. In de loop van de twintigste eeuw werd het landgoed steeds verder opengesteld voor bezoekers. De bevroren gracht rondom het kasteel werd meerdere jaren lang in de winter gebruikt om op te schaatsen, vooral door omwonenden.¹⁴² In 1929 vond een weldadigheidsfeest plaats ten behoeve van de armen en werden de kampioenschappen van 't Geuldal in schaatsenrijden gereden. Hierbij reed men rondes om het kasteel.¹⁴³

Frédéric en Charles de Villers Masbourg d'Esclaye, 1928-1933

Zoals beschreven heeft Edouard vermoedelijk het landgoedbeheer gevoerd tot Frédéric en Charles meerderjarig waren. Desondanks blijkt uit verkoopadvertenties van hakhout dat de verkoop tot in ieder geval 1926 nog altijd op verzoek van Edouard plaatsvond. Het is dan ook waarschijnlijk dat het landgoed pas na het overlijden van Edouard in 1928 daadwerkelijk in beheer van Frédéric en Charles terechtkwam.

Edouard's zoon Charles de Villers Masbourg d'Esclaye (1885-1940) was getrouwd met Marie Thérèse de Meeûs (1891-1986). Zijn bezit van Schaloen betrof alles noordelijk van de Oud Valkenburgerweg, waaronder het kasteel en de watermolen. De andere helft van het landgoed, alles zuidelijk van de weg, was nagelaten aan de oudste zoon van broer Adhémar: Marie Joseph Hubert Paul Frédéric Johannes de Villers Masbourg d'Esclaye, kortweg Frédéric (1886-1957).¹⁴⁴ Dit betrof met name de Gewande van Schaloen en diverse hakhoutpercelen. Volgens het kadaster was Jacques Eduard Amrad Marie Ghislain de Kerckhove d'Exaerde uit Namen mede-eigenaar van dit deel van het landgoed. De Kerckhove/Kerchove d'Exaerde was een adellijke en notabele familie uit België, hoewel niet duidelijk is wie deze Jacques was en hoe hij Frédéric kende. Vruchtgebruikers waren Eugène Thomas Joseph Peters en Albert Frederic Joseph Peters, koopmannen en veehouders.

Vooraankondiging verkoop Schaloen in 1930. Bron: *Limburgsch dagblad*, 30-8-1930.

¹⁴¹ *De Maasbode*, 10-8-1926; *Algemeen Handelsblad*, 15-8-1928.

¹⁴² *De Limburger*, 13-2-1936.

¹⁴³ *Limburgsch dagblad*, 4-3-1929.

¹⁴⁴ Kickken en Maessen, 1999, p. 26.

Continuering financiële problemen

Naast landgoed Schaloen hadden Charles en Frédéric ook de schulden van Edouard geërfd. Ondanks de verkoop van de kasteelruïne in Valkenburg werd het voor de familie steeds moeilijker om de financiën op te brengen voor het onderhoud van het landgoed. In augustus 1930 werd in opdracht van Frédéric en Charles een advertentie in het Limburgsch dagblad geplaatst waarin de openbare verkoop van Schaloen op 7 oktober werd aangekondigd. Het is opmerkelijk dat ze allebei hun delen van het landgoed tegelijkertijd te koop aanboden, wat indiceert dat de financiële nood hoog was. Een ander, meer sentimenteel argument kan te maken hebben met het feit dat het landgoed tot op dit punt altijd in handen is geweest van hun familie. Het kan de reden zijn dat zij het als een geheel wilden verkopen, om versnippering tegen te gaan. Dit is tevens terug te zien in een verkoopadvertentie van slaghout uit 1933 waarbij de neven in dezelfde advertentie slaghout van hun deel van het landgoed aanbieden. Dit duidt erop dat, hoewel het landgoed onder Frédéric en Charles was verdeeld, zij het landgoed nog wel als één geheel beschouwden en beheerden.¹⁴⁵ Op het moment dat het landgoed werd aangeboden, bestond het bezit uit het monumentale kasteel Schaloen met bijgebouwen en park, omringd door vijver, watergraanmolen, tuinen, hofstede, boomgaarden, weilanden, bouwlanden, bossen en twee landbouwerswoningen met een gezamenlijke oppervlakte van 124 hectare.¹⁴⁶ Dit indiceert een nog altijd traditioneel landgoedbeheer dat feitelijk eeuwenlang min of meer onveranderd is gebleven. Blijkbaar konden de neven geen koper vinden of zagen ze voorlopig af van de verkoop: in 1931 werd, net als in 1912 was gebeurd, de dennenlaan richting de Drie Beeldjes gekapt.¹⁴⁷ Dit betekent dat de laan na 1912 opnieuw was beplant. Aangezien dennen snel groeien en daarom snel voorzien in hakhout, is de aanplant van de naaldbomen waarschijnlijk een economische reden geweest. Ook in de jaren hierop, tot aan 1932, bleven houtverkoopadvertenties in de provinciale kranten verschijnen.¹⁴⁸ De watermolen werd nog steeds door Charles verpacht. In 1930 begon Victor Willems daar met zijn broer een molenbedrijf. Er werd voor de lokale markt graan gemalen, koolzaadolie geperst en veevoer geleverd.¹⁴⁹ In 1954 werd de pacht van de molen opgezegd. Uiteindelijk besloot de familie de Villers Masbourg d'Esclaye vanwege het aanhoudende gebrek aan financiën het kasteel in 1933 te verlaten, hoewel Schaloen wel in bezit bleef van de familie.¹⁵⁰ De familie verhuisde naar Brussel.¹⁵¹

Verkoopadvertentie van slaghout waaraan te zien is dat Frédéric en Charles elk de helft van Schaloen in hun bezit hadden. Bron: *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 9-12-1933.

¹⁴⁵ Dit zijn speculaties: de werkelijke reden van gelijktijdige verkoop is niet achterhaald.

¹⁴⁶ *Limburgsch dagblad*, 30-8-1930.

¹⁴⁷ *Limburgsch dagblad*, 11-5-1931.

¹⁴⁸ *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 3-12-1932.

¹⁴⁹ F. Vanmeulebrouk, 'Kleine middenstand en zelfstandigen (2)' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul* (2008), p. 17.

¹⁵⁰ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

¹⁵¹ Schurgers, 2012, p. 21.

Schaloen in 1929. Het kasteel lag beschut tussen hoog geboomte en boomgaard. Bron: Collectie Nederland.

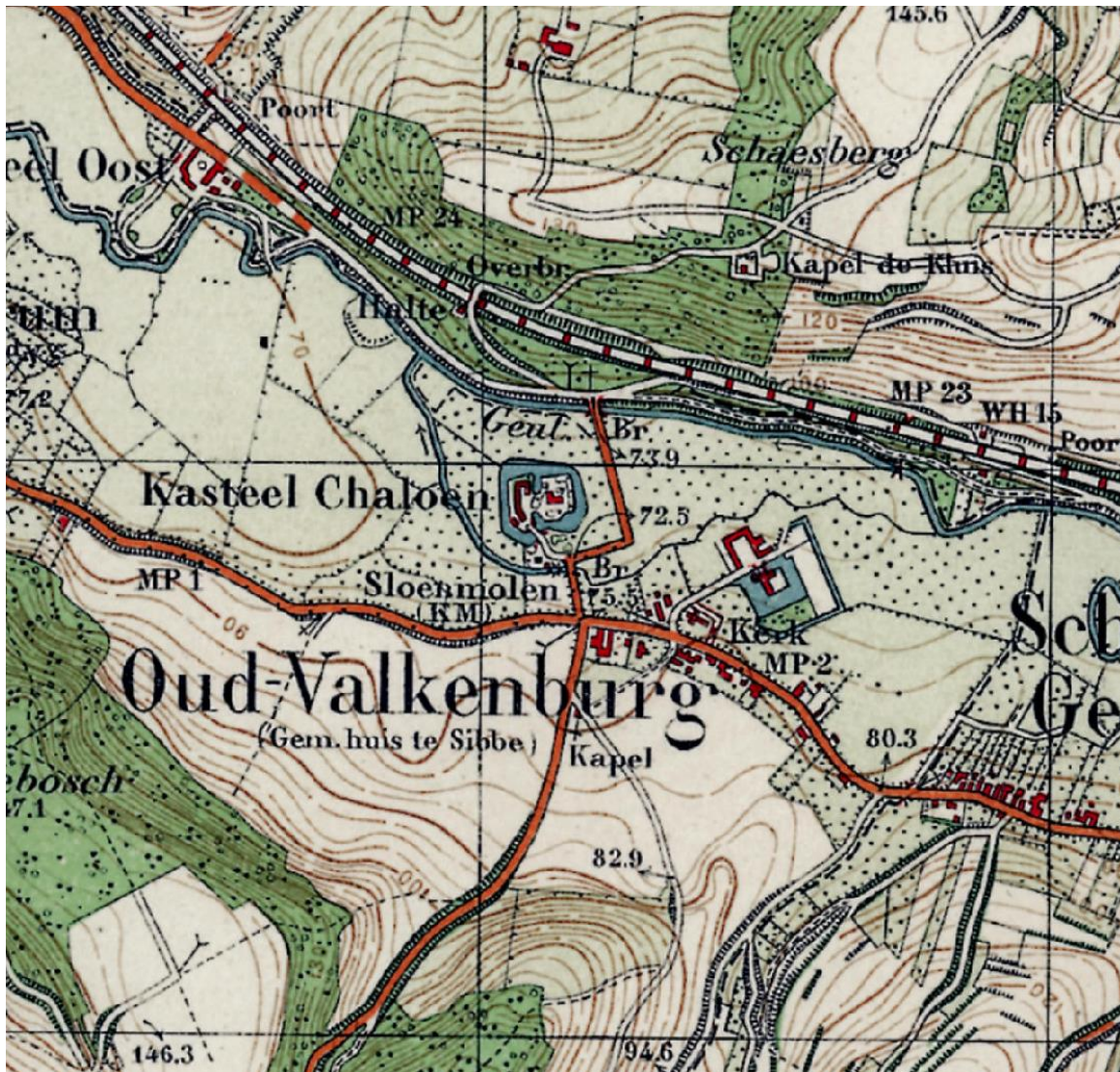
Rond dezelfde periode, in 1930, vertrok ook de laatste kluizenaar van de Kluis. Tot die tijd was de kluizenaarswoning vanaf 1688 met slechts kleine onderbrekingen altijd bewoond geweest. Het besluit kwam van de kerkelijke overheid, die geen kluizenaar meer wilde nadat de Kluis meer en meer een toeristische attractie was geworden. De kapel van Sint Leonard werd de eerste jaren na het vertrek van de kluizenaar alleen nog maar geopend op de feestdag van de heilige.¹⁵²

Charles de Villers Masbourg d'Esclaye, 1933-1940

In 1933 stond Charles de Villers Masbourg d'Esclaye ingeschreven bij het kadaster als eigenaar van kasteel Schaloen. Mede-eigenaren waren zijn dochters Jacqueline de Villers Masbourg d'Esclaye (1929-2005) en Anne Marie de Villers d'Esclaye (1931-?). Charles en zijn vrouw Marie Thérèse Meeûs stonden genoteerd als levenslange vruchtgebruikers van het landgoed, hoewel Charles volgens hetzelfde formulier in Brussel woonde waar hij in 1940 overleed. Ook hun dochters woonden in Brussel.

Er is weinig bekend over de zeven jaar waarin Charles het landgoed in zijn bezit had. Zover bekend hebben er geen (noemenswaardige) veranderingen plaatsgevonden. Het is niet bekend of en door wie het kasteel in deze periode werd bewoond.

¹⁵² *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 10-5-1932.

Landgoed Schaloen, ca. 1935-1940. Bron: Topotijdreis.

Archiefstukken van deze tijdperiode ontbreken, maar er mag vanuit worden gegaan dat er nog steeds een economisch landgoedbeheer werd gevoerd. Op de kaart van circa 1935-1940 was het grondgebruik van het landgoed hetzelfde: hakhoutbossen op de Schaesberg, een boomgaard rondom het kasteel, weilanden in de beemden en op de zuidelijke heuvels de bouwlanden, de Gewande van Schaloen. Volgens deze kaart besloegen de boomgaarden een groot deel van de beemden rondom het kasteel en tegen de Oude Valkenburgerweg. De Geularmen noordelijk van het kasteel zijn verlegd en rechtgetrokken (hierover later meer). De oude stroming is nog met een stippellijn ingetekend.

Zuidelijk deel Schaloen: Frédéric de Villers Masbourg d'Esclaye – 1933-1957

Frédéric overleed in 1957. In de jaren hiervoor, voornamelijk in 1953 en 1956, verkocht hij de percelen in zijn bezit (het zuidelijk deel van Schaloen, inclusief de Gewande). De percelen verkocht hij aan diverse partijen, waaronder de staat, de provincie, en particulieren. Eén van deze particulieren was zijn voormalige vruchtgebruiker Albert Peters, die het als bouwland benutte. Eén van de kopers was het Regina Pacis klooster dat tegenover het Geulstrand ligt. De verkoop van deze gronden zorgde ervoor dat het zuidelijk deel loskwam van het landgoed. Enkele van de landbouwpercelen werden gebruikt voor de verbreding van de provinciale weg, een deel voor de bouw van het klooster, en de rest als bouwland.

Noordelijk deel Schaloen: Jacqueline en Anne Marie de Villers Masbourg d'Esclaye – 1940-1969

Na het overlijden van hun vader Charles in 1940 kwam het noordelijk deel van Schaloen in bezit van de zussen Jacqueline en Anne Marie de Villers Masbourg d'Esclaye. Anne was in 1951 getrouwd met Marc Iweins d'Eeckhoutte (1929-?), afkomstig uit een Belgische notabele en adellijke familie.¹⁵³ Jacqueline bleef ongetrouwd. Van haar hand is een kort document afkomstig waarin zij het onderduiken van een Engelse piloot bij haar familie in Vyle-et-Tharoul (België) tijdens de Tweede Wereldoorlog beschrijft.¹⁵⁴ In Vyle-et-Tharoul staat Chateau de Vyle, een kasteel dat in bezit was van de familie Meeûs van haar moeders kant. De familie De Villers Masbourg d'Esclaye verbleef nog altijd in België, het kasteel werd niet door de familie bewoond.

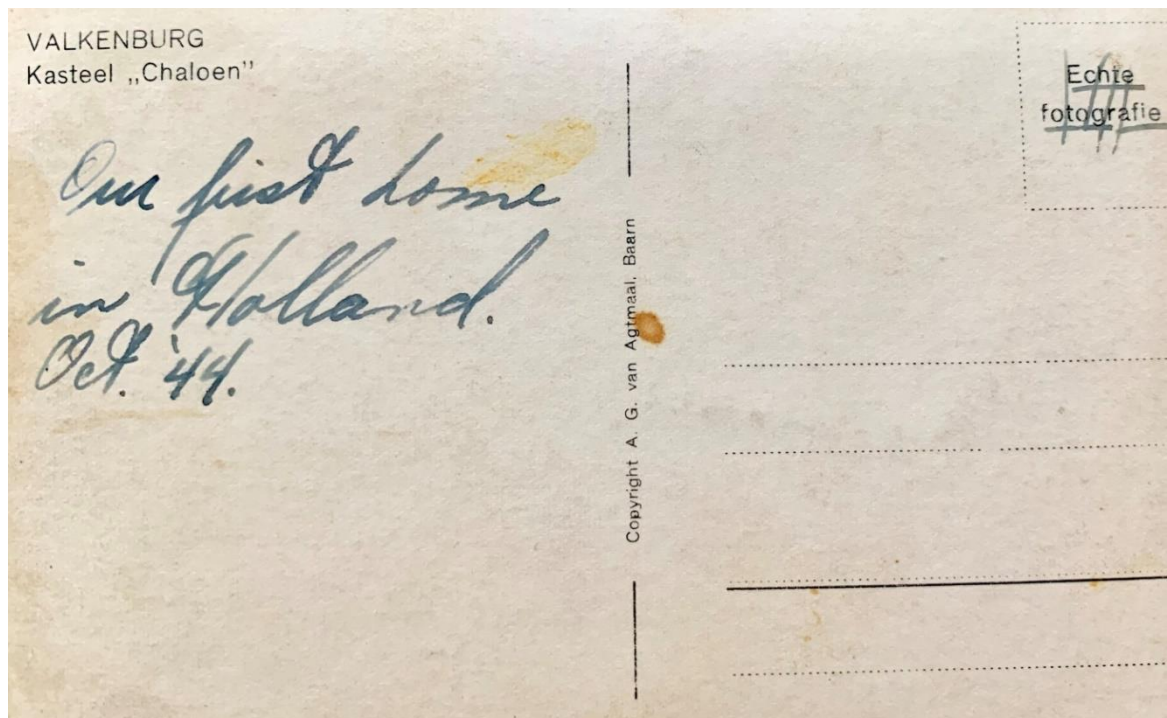

Schaloen door Gerrit Rietveld in 1943. In dit jaar maakte hij een tocht langs diverse kastelen in Limburg, waaronder Schaloen, Oost en Genhoes. Bron: Centraal Museum, Utrecht.

153

<http://www.stichtingdebethune.be/sites/default/files/u3/HUWELIJKSAANKONDIGINGEN%20ALFABETISCH%20OP%20NAAM%20VROUW.pdf> geraadpleegd op 14-9-2020.

¹⁵⁴ http://myreader.toile-libre.org/uploads/My_538dd64edf8a0.pdf geraadpleegd op 14-9-2020. Jacqueline schrijft dat het haar familie was gelukt de piloot via Spanje naar Engeland terug te krijgen.

Postkaart van Amerikaanse soldaat. Bron: We Do Remember Valkenburg – Frank Hauck.

Het kasteel met op de voorgrond militaire voertuigen. Bron: We Do Remember Valkenburg – Edgar R. Hyde.

Tweede Wereldoorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het kasteel bezet door de Duitsers. In het najaar van 1942 stortte een brandende Amerikaanse bommenwerper neer in een weiland naast het kasteel. De bommenwerper had zo'n vaart dat het zich vier meter de bodem in boorde. Pas tien jaar later zouden de motoren na vijf dagen aan graafwerk worden uitgegraven.¹⁵⁵

Tijdens de bezetting werden in de Duitstalige bezettingskrant *Deutsche Zeitung in den Niederlanden* artikelen gepubliceerd over het Limburgse land die vergelijkbaar waren met de Nederlandse artikelen over het Geuldal. De artikelen gingen in op de schoonheid en aantrekkelijkheid van het gebied, waarbij Schaloen en Genhies ook genoemd werden.¹⁵⁶ Het is opmerkelijk hoe de Duitse krantenartikelen dezelfde insteek hadden als de Nederlandse artikelen: het benoemen van de ligging van het gebied, hoe men erheen of erdoorheen kan reizen en de aantrekkelijkheden van het landschap. In het artikel uit 1943 wordt Schaloen beschreven als een kasteel in Renaissance-stijl met een goed onderhouden park met prachtige oude koperbeuken. Volgens de auteur was het kasteel in bezit van graaf Charles de Villers Masbourg, terwijl hij al in 1940 was overleden.

In 1943 werd het kasteel bezocht door architect en meubelontwerper Gerrit Rietveld. Hij deed dit tijdens een tocht langs diverse Limburgse kastelen, waaronder Cortenbach, Neubourg, Cartils, Wijlre en Oost. Van Schaloen maakte hij een tekening waarop vooral de solitaire bomen rondom het kasteel in het oog spring.

In de laatste oorlogsmaanden verbleven dwangarbeiders van de Arbeidsdienst in de bijgebouwen van het kasteel. Zij werkten in de Valkenburgse grotten.¹⁵⁷ Vijf van deze arbeiders werden in november 1944 beschuldigd van diefstal van waardevolle spullen uit het kasteel, waaronder wapens en gouden voorwerpen.¹⁵⁸ Dit betekent dat de Duitsers tijdens hun bezetting niet meteen alle kostbare voorwerpen hadden gevorderd en meegenomen naar Duitsland.

Nadat Maastricht op 13 en 14 september 1944 was bevrijd, trokken de Duitsers zich terug uit het land van Valkenburg. In oktober 1944 werden Amerikaanse soldaten en ruim 3000 duiven ingekwartierd op Schaloen en de bijgebouwen. De soldaten waren onderdeel van de *278th Signal Pigeon Company*, een 'duiven-divisie' voor communicatie.¹⁵⁹ Enkele foto's en een postkaart van één van de soldaten herinneren aan hun aanwezigheid. De soldaat van de postkaart schrijft dat Schaloen zijn eerste thuis in Nederland was. De Amerikanen verlieten het kasteel in februari 1945. De verschillende bezettingen zorgden ervoor dat een onbewoonbaar en vervallen kasteel achterbleef.

Amerikaanse soldaten op Schaloen, 1944-45. Bron: We Do Remember Valkenburg – Edgar R. Hyde.

In 1944, nog tijdens de oorlog, werden de twee visvijvers die eeuwenlang bij het kasteel lagen gedempt. In dit jaar werden de percelen namelijk verenigd en vielen onder de watermolen en boomgaard. Op de hulpkaart uit 1944 is te zien dat de visvijvers met blauw zijn ingetekend, wat betekent dat de vijvers verdwenen zijn. De linker vijver lag op de plaats van de huidige oprit naar het poortgebouw. Van de rechter vijver zijn geen sporen meer in het landschap terug te zien.

¹⁵⁵ *Limburgsch dagblad*, 9-6-1952.

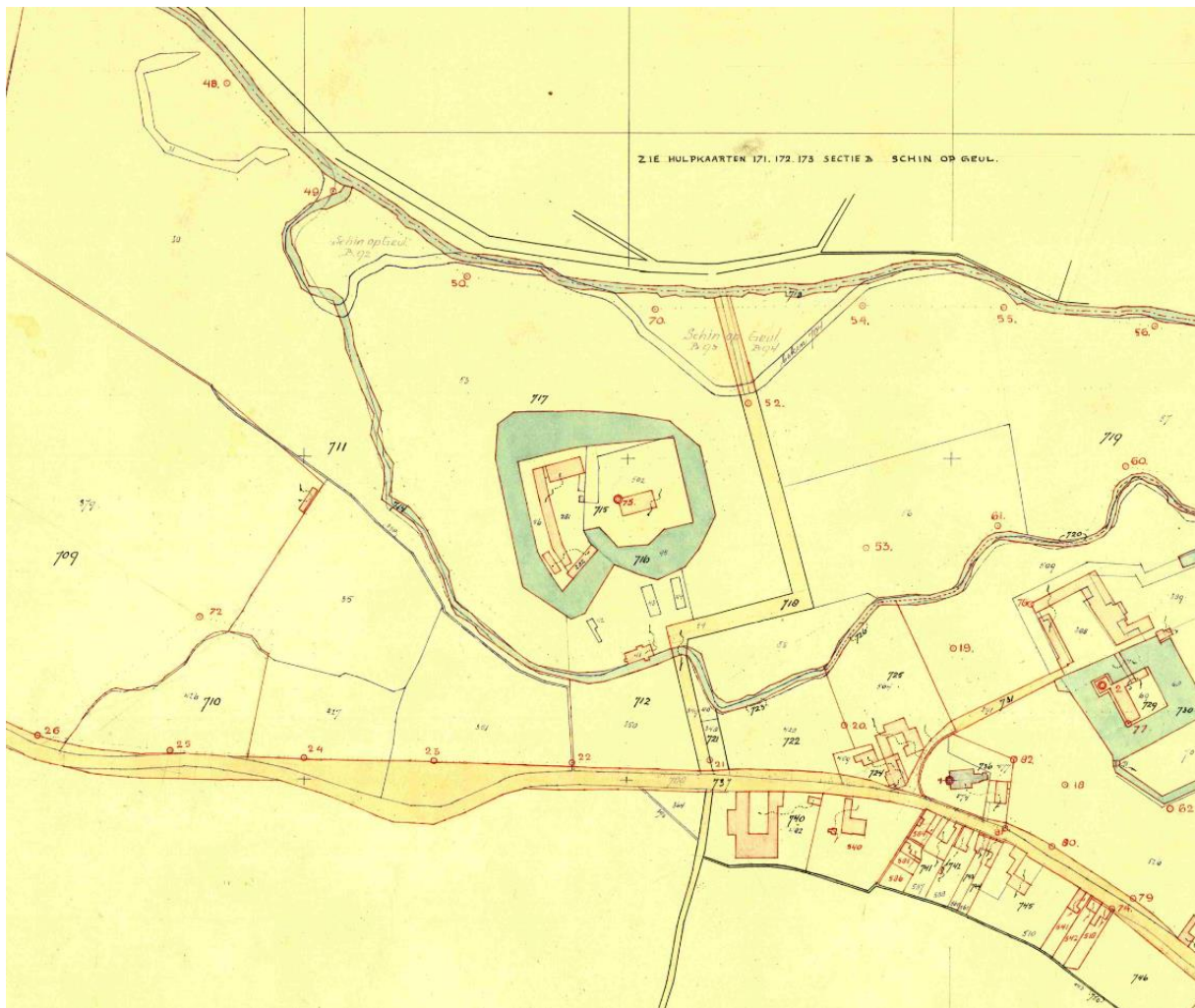
¹⁵⁶ *Deutsche Zeitung in den Niederlanden*, 24-10-1943.

¹⁵⁷ Storms-Smeets en Loozen, 2020, pp. 16-23.

¹⁵⁸ *Limburgsch dagblad*, 25-11-1944.

¹⁵⁹ Storms-Smeets en Loozen, 2020, pp. 16-23.

Op deze kaart is tevens te zien hoe de Geul is verlegd. Waar deze eerst onder de duiker bij de laan richting de Drie Beeldjes door liep, werd de meander rechtgetrokken. Hetzelfde geldt voor de Geularm noordwestelijk van het kasteel, welke ook recht werd doorgetrokken.

Detail van de kadastrale hulpkaart uit 1944. De blauw omlinjende visvijvers werden in dit jaar gedempt. Bron: Kadaster.

Vakantierijmpje over Valkenburg uit 1951, geplaatst in *De Heerenveense koerier* toont hoe populair een bezoekje aan Valkenburg was. Bron: *De Heerenveense koerier*: onafhankelijk dagblad voor Midden-Zuid-Oost-Friesland en Noord-Overijssel, 10-8-1951.

Kunst, cultuur en educatie op Schaloen – M.A. Geenen, 1946-1956

Na het vertrek van de Amerikanen werd de heer M. A. Geenen uit Valkenburg in 1946 de nieuwe huurder en rentmeester van het kasteel. Met Schaloen huurde hij een grondgebied van 50 hectare, waarvan 30 hectare bos en 20 hectare bouwland. Geenen was een echte ondernemer. Niet alleen restaureerde hij het vervallen kasteel en bijgebouwen, hij wist deze ook rendabel te maken door zich te richten op het toerisme in en rondom Valkenburg. Dit is ook terug te zien aan het feit dat hij vanaf 1954 de oprichter en eigenaar van de kabelbaan in Valkenburg werd.¹⁶⁰

In mei 1948 werden het café-restaurant in de economiegebouwen en het kasteel feestelijk geopend. Het kasteel ging dienstdoen als museum waar antiquiteiten en het bezit van de familie De Villes Masbourg d'Esclaye werd tentoongesteld. Geenen was verantwoordelijk voor de directie van het kasteel terwijl de directie van het restaurant in de keldergewelven onder Willems en Diederik viel.¹⁶¹ Niet het hele kasteel was in gebruik in museum. De leegstaande bovenverdieping werd van juni 1949 tot mei 1951 gebruikt als Rooms-Katholieke Meisjesjeugdherberg, welke onderdak bood aan 115 meisjes.¹⁶²

Hoewel Valkenburg en het Geuldal nooit verlegen hebben gezeten om toeristen, was een extra gunstige factor voor Geenen en zijn exploitatie van Schaloen de paardentramdienst die in mei 1949 was geopend. Deze liep door het Geuldal, onder andere langs kasteel Oost, Schaloen en De Drie Beeldjes.¹⁶³

¹⁶⁰ *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 13-8-1955.

¹⁶¹ *Limburgsch dagblad*, 8-4-1950.

¹⁶² *Limburgsch dagblad*, 29-5-1951; *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 4-6-1949.

¹⁶³ *Limburgsch dagblad*, 2-6-1949.

Vanaf 1955 was het voor toeristen nog makkelijker om het kasteel te bezoeken nadat de stadsverkeersdienst in de vorm van een dieseltreintje langs het kasteel reed.¹⁶⁴ Om nog meer toeristen naar Schaloen te halen, had Geenen het idee om een strandbad westelijk van de watermolen langs de Geul aan te leggen. Geenen hoopte het strandbad in 1956 te realiseren, waarmee het aan duizenden personen plaats zou moeten bieden.¹⁶⁵ Zoals bekend is dit plan nooit uitgevoerd, maar in 1969 zou door de gemeente opnieuw het plan worden opgevat voor de aanleg voor een watersportterrein (het zogenaamde Geulstrand).

Onder het bewind van Geenen trokken meerdere kunstenaars naar het schilderachtige kasteel Schaloen en het omliggende Geuldal toe. De Poolse schilder Christof Stefanoff bracht vanaf 1949 drie jaar op het landgoed door, waar hij in één van de gebouwen zijn atelier had.¹⁶⁶ In 1950 schilderde hij op het kasteel een replica van het werk *De Zwarte Madonna van Chestochowa*.¹⁶⁷ Het werk hangt in de kerk van O.L. Vrouw Maagd der Armen te Hoensbroek-Mariagewanden en dient als cultus- en pelgrimsstuk van de Poolse gemeenschap in Limburg.¹⁶⁸ Geenen bracht in 1955 één van de schilderijen van Stefanoff in als prijs tijdens de fancy-fair van het instrumentenfonds van fanfare St. Cornelius.¹⁶⁹

Na het vertrek van de Meisjesjeugdherberg werden delen van het kasteel door Geenen aan andere partijen verhuurd. In 1955 werd een jaar lang een emigratiecursus georganiseerd door de Nederlandse Emigratiedienst die jongemannen zonder agrarische achtergrond opleidde in de landbouw. Na deze cursus konden zij als boeren emigreren vanuit het naoorlogse Nederland, met een hoge werkloosheid en woningnood, naar landen als Canada en Australië.¹⁷⁰

Geenen heeft het kasteel tot eind 1956 van de familie de Villers Masbourg d'Esclaye gepacht, een periode van tien jaar.¹⁷¹ Na de verwaarloosde toestand waarin het kasteel na de Tweede Wereldoorlog verkeerde, wist hij het landgoed door het exploiteren van een kasteelmuseum, restaurant, roeivijver en speeltuin weer rendabel te maken. Dankzij het ondernemerschap van Geenen bood het kasteel onderdak aan verschillende initiatieven en werd het een bruisende plek voor ontmoetingen, cultuur en educatie. Hiermee kreeg het kasteel een toeristische bestemming met een nieuwe economische functie. Vanwege de versnippering van het landgoed, waarbij de landbouwgronden van de Gewanden niet langer tot het landgoed behoorden, moest het beheer worden veranderd. Het traditionele landgoedbeheer volstond niet langer om voldoende inkomsten te genereren, deze moderne manier van beheer waarbij werd ingespeeld op toerisme wel.

¹⁶⁴ *Limburgsch dagblad*, 10-6-1955.

¹⁶⁵ *Limburgsch dagblad*, 22-4-1955.

¹⁶⁶ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

¹⁶⁷ *Limburgsch dagblad*, 5-2-1982.

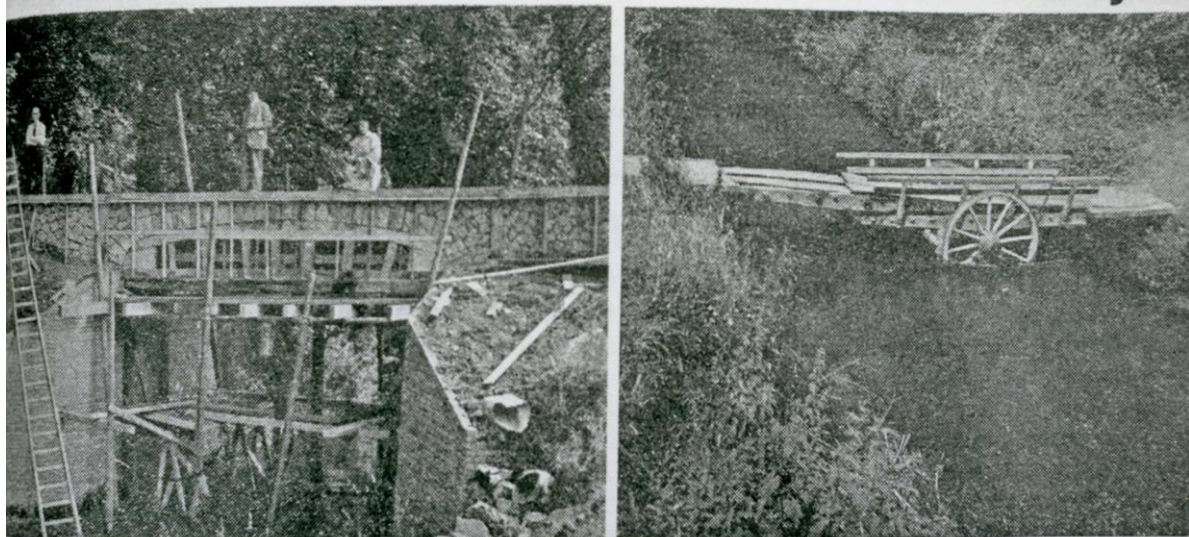
¹⁶⁸ <https://www.meertens.knaw.nl/bedevaart/bol/plaats/1344>, geraadpleegd op 23-7-2020.

¹⁶⁹ *Limburgsch dagblad*, 15-1-1954.

¹⁷⁰ *Limburgsch dagblad*, 16-2-1955.

¹⁷¹ *Limburgsch dagblad*, 24-8-1956.

Nieuwe Brug aan de Drie Beeldjes

links : De laatste werkzaamheden aan het nieuwe bruggetje aan de Drie Beeldjes. Rechts: Nu kon het primitieve, maar niettemin romantische noodbruggetje verdwijnen

Herstel van de Geulbrug in 1952. Bron: Collectie Ger Willems.

Veranderingen landgoed

Ondanks dat de gezusters de Villers Masbourg d'Esclaye het kasteel niet bewoonden, waren zij wel verantwoordelijk voor het onderhoud van hun landgoed. In 1950 werd de brugleuning van de brug naar de Drie Beeldjes vernield. Verantwoordelijk voor het herstel van de brug waren de eigenaressen.¹⁷² In 1952 werd de Geulbrug bij het kasteel hersteld.¹⁷³ In dezelfde periode was nog geen sprake van de aanplant van een nieuwe bomenlaan richting de Drie Beeldjes. Een luchtfoto uit 1951 toont het voetpad dat open in het landschap ligt.

Het eeuwenlange onaangetaste gebruik van de gronden veranderde toen de boomgaard rondom het kasteel werd gekapt. Op onder andere een luchtfoto uit 1933 is te zien dat Schaloen nog omringd werd door boomgaarden. Een precieze datering van het verdwijnen van de boomgaard is moeilijk. Het vermoeden bestaat dat de boomgaard stukje bij beetje is verkleind in de loop van de jaren 1940, 1950 en misschien zelfs 1960. Het is allereerst voor te stellen dat de bezetting door de Duitsers en Amerikanen tijdens de Tweede Wereldoorlog de boomgaard weinig goeds heeft gedaan. Helaas bieden topografische kaarten geen houvast: deze laten tot ver in de jaren '60 boomgaarden rondom het hele kasteel zien, wat niet kan kloppen. Volgens het kadaster, een toch zeer nauwkeurige bron, was het grote perceel dat het hele gebied rondom het kasteel binnen de Geularmen omvatte in ieder geval tot aan 1970 deels boomgaard, hoewel dit ook geen uitsluitel biedt: het gaat om een groot perceel, genoteerd als 'weilanden en boomgaard', wat erop duidt dat het zowel in gebruik was als weiland voor het vee als boomgaard. Ook historische foto's kunnen op dit moment geen nader uitsluitel geven.

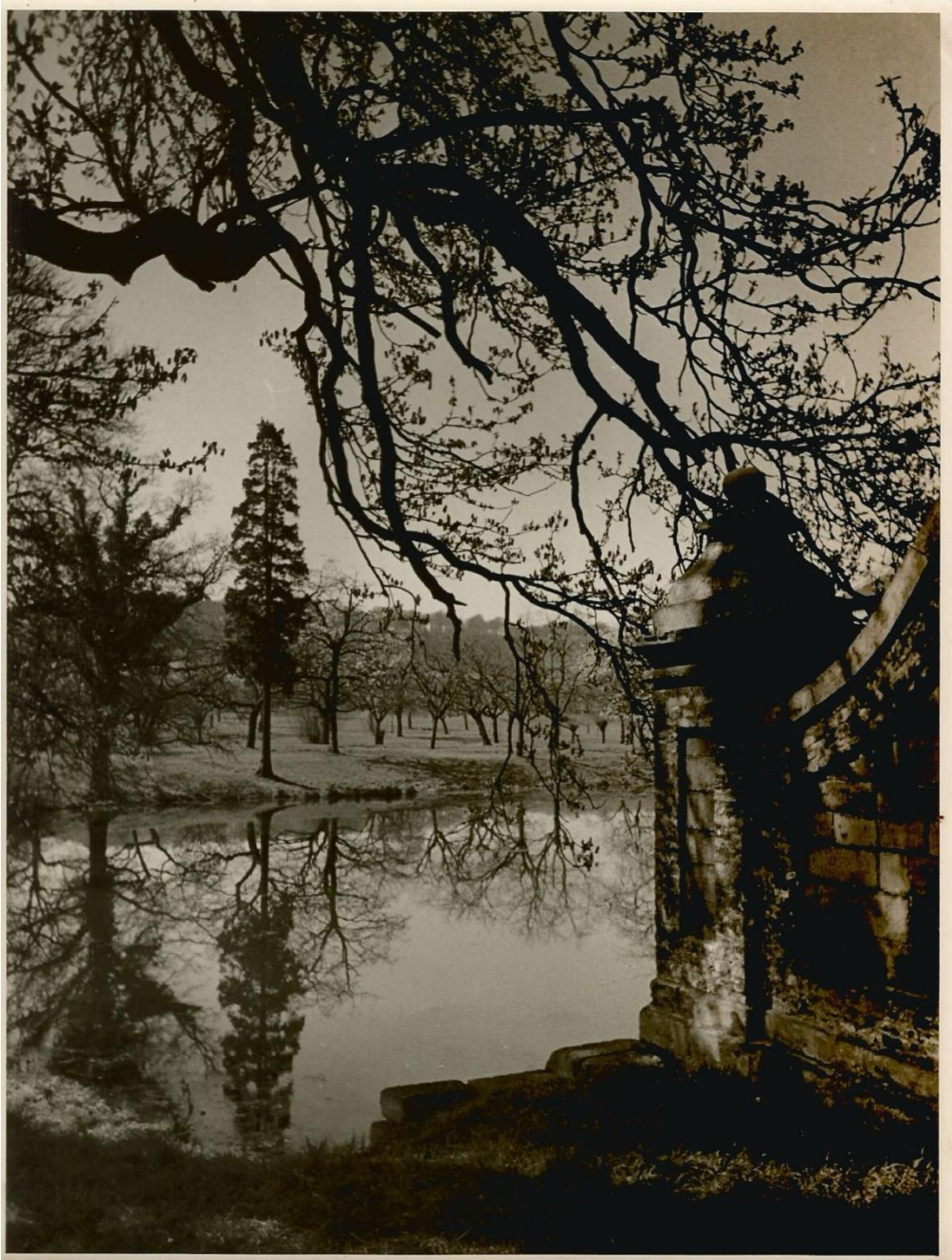
Niettemin was het gevolg was dat het kasteel en de economiegebouwen door het gebrek aan de fruitbomen opener in het landschap kwamen te liggen. Op een luchtfoto uit vermoedelijk de jaren 1960 is te zien dat rondom de grachten van het kasteel nog enkele solitaire bomen staan, waarvan enkelen dezelfde als op de luchtfoto uit 1933. De fruitbomen zijn verdwenen, in plaats daarvan is het perceel in gebruik als weiland voor koeien (zie rechtsonder in foto). De laan richting de Drie Beeldjes is daarentegen nu wel beplant. Op de foto lijkt het wederom om dennen te gaan. Op de foto is te zien dat het voorterrein van het kasteel deels in gebruik was als terras.

Onder het bezit van Jacqueline en Anne Marie kwam het landgoed in 1961 onder bescherming van de Natuurschoonwet te staan. Deze wet was in 1928 gecreëerd om versnippering van natuurschoon tegen te zijn; in realiteit waren het vooral particuliere grootgrondbezitters hun landgoed onder de NSW wilden rangschikken. Het bood namelijk belangrijke fiscale voordelen, zoals vrijstelling van successiebelasting bij vererving. Voorwaarde hiervoor was dat het landgoed

¹⁷² *Limburgsch dagblad*, 15-4-1950.

¹⁷³ *Limburgsch dagblad*, 22-4-1952.

(deels) open moest staan voor het publiek, wat sinds de oprichting van het kasteelmuseum en bijbehorende horeca al het geval was. Het is opmerkelijk dat de eigenaren van Schaloen hier niet eerder voor kozen.

Boomgaard zuidwestelijk van het kasteel, jaartal onbekend. Bron: Collectie Joep Crolla.

Luchtfoto Schaloen, 1933. Te zien is hoe het kasteel en grachten zijn omringd door een boomgaard met daartussen solitaire bomen. Bron: NKS.

Schaloen in 1951. De boomgaard is nog steeds aanwezig. Geen bomen langs de laan richting de Drie Beeldjes. Bron: NKS.

Schaloen na de kap van de boomgaard, vermoedelijk in de jaren 1960. Bron: Collectie Stan Jacobs.

Cursisten op kasteel Schaloen. Bron: *Limburgsch dagblad*, 3-9-1964.

Volkshogeschool Geerlingshof – 1957-1969

Begin 1957 was er geen huurder meer en werd de inventaris van het kasteel, welke door de familie op zolder was ondergebracht, geveild door makelaar Hommes uit Maastricht. Tot de inventaris behoorden onder andere Chinese vazen, houten beelden, een gobelin uit de zestiende eeuw, zilveren serviezen, pendules, Chinees en Delfts aardewerk en meerdere schilderijen.¹⁷⁴

In april 1957 betrok Volkshogeschool Geerlingshof onder leiding van directeur Fons (Alphons) Erens het kasteel. In eerste instantie was dit als uitbreiding en dependance van kasteel Strabeek waar de Volkshogeschool in 1946 was opgericht. Het kasteel bood de eerste jaren ruimte aan langere cursussen en gezinsvakanties met lezingen, excursies, wandeltochten en spelletjes.¹⁷⁵ Het doel was de mensen cultureel en geestelijk te vormen.¹⁷⁶ In de twintigste eeuw verschenen in heel Nederland volkshogescholen, en uiteindelijk was in 1968 in elke provincie een volkshogeschool te vinden.

Het kasteel werd gehuurd van de gravinnen de Villers Masbourg d'Esclaye, maar voor het onderhoud en inrichting was de Volkshogeschool zelf verantwoordelijk.¹⁷⁷ In 1957 was er ondanks diverse subsidies al sprake van een tekort aan financiële middelen om het kasteel goed te kunnen onderhouden.¹⁷⁸ Desalniettemin bleef de school het pand tot 1971 gebruiken en de aangeboden cursussen waren een succes: in 1964 hadden 1630 cursisten deelgenomen aan cursusedagen op Schaloen.¹⁷⁹ Voorbeelden van cursussen die werden gegeven zijn 'de week voor de vrouw', 'de nieuwe industriële samenleving', cursussen voor gepensioneerden en een jaarlijkse kunstweek.¹⁸⁰ Deelnemers kwamen niet alleen uit Nederland. De cursus 'Die Grundlagen der Demokratie' in 1964

¹⁷⁴ *Limburgsch dagblad*, 1-2-1957.

¹⁷⁵ *Limburgsch dagblad*, 20-2-1963.

¹⁷⁶ *Limburgsch dagblad*, 18-8-1960.

¹⁷⁷ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

¹⁷⁸ *Limburgsch dagblad*, 2-5-1958.

¹⁷⁹ *Limburgsch dagblad*, 3-2-1965.

¹⁸⁰ *Limburgsch dagblad*, 29-7-1970; 20-8-1970; 31-10-1970.

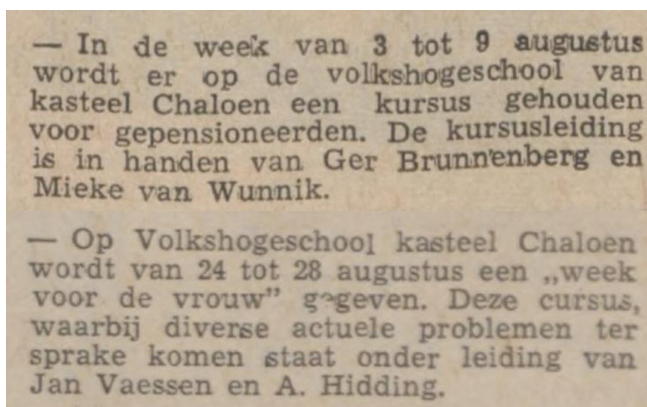
werd gevolgd door vrouwen van de *Soziale Frauenschule* uit Aken.¹⁸¹ De Volkshogeschool zou volgens het *Limburgsch dagblad* dan ook regionaal-Limburgs van sfeer zijn, en nationaal-Nederlands van karakter en streven.¹⁸²

Naast het organiseren van cursussen werden onder leiding van de Volkshogeschool divers culturele evenementen naar kasteel Schaloen gehaald, zoals een reünieweekend voor Limburgse toneelverenigingen en een ontmoetingsdag voor meisjes van verschillende groepen van het meisjesgilde van Zuid-Limburg met ritmisch dansen en een song-wedstrijd.¹⁸³ Op meerdere momenten in 1957 werden weekenden voor amateurschilders op Schaloen georganiseerd.¹⁸⁴ In oktober 1960 hield de Amsterdamse kunstenaar Jef Diederens atelier in de gerestaureerde opslagruimte naast het kasteel.¹⁸⁵ Ook is bekend dat kunstenaar Lei Molin in 1962 op Schaloen is geweest, waar hij naar verluid in de vijver met 47 centimeter de langste baars ooit heeft gevangen in Nederland.¹⁸⁶

Door in de jaren 1950 en 1960 ruimte te bieden aan kunstschilders, cursussen en culturele evenementen had Schaloen in deze decennia een belangrijke maatschappelijke en culturele functie in zowel Valkenburg als de gehele regio Zuid-Limburg.

Lei Molin en zijn baars. Bron: *Limburgsch dagblad*, 11-5-1962.

¹⁸¹ *Limburgsch dagblad*, 3-9-1964.

¹⁸² *Limburgsch dagblad*, 2-5-1958.

¹⁸³ *Limburgsch dagblad*, 28-9-1964; 15-10-1964.

¹⁸⁴ *Limburgsch dagblad*, 29-10-1957.

¹⁸⁵ *Limburgsch dagblad*, 13-2-1960.

¹⁸⁶ *De Telegraaf*, 30-3-1963.

— In de periode van 27 oktober tot 7 november wordt op de Volkshogeschool Kasteel Chaloen een cursus gehouden met als onderwerp „De nieuwe industriële samenleving”. De cursusleiding is in handen van mevr. R. Bartels-Siero en mejuffrouw M. Kaaiwijk.

Cursussen van de Volkshogeschool Geerlingshof. Bron: *Limburgsch dagblad*, 1970 (verschillende data).

Kinderen op het bordes van Schaloen tijdens de gezins-vakantieweken. Bron: *Limburgsch dagblad*, 18-8-1960.

Hoewel het kasteel aan de Volkshogeschool Geerlingshof werd verhuurd, werden zo nu en dan diverse onderdelen van het landgoed aan andere partijen verhuurd. Nu de gravinnen hadden gemerkt dat uitbaters interesse hadden in de huur van hun landgoed, maakten zij hier goed gebruik van om extra inkomsten te genereren. Vanaf 1965 werd de vijver bij het kasteel enkele jaren verhuurd aan de vereniging 'Sportvissers 1970', tot aan 1969.¹⁸⁷

Toerisme en bescherming natuurschoon

In 1959 lagen plannen klaar om een recreatieterrein op de Schaesberg aan te leggen. Vanaf 1968, een jaar voor de daadwerkelijke aankoop van Schaloen, was Natuurmonumenten al bezig met het binnenhalen van subsidies om de bossen op de Schaesberg en landgoed Schaloen aan te kunnen kopen.

¹⁸⁷ RHCL, 40.007A Gemeente Valkenburg-Houthem, doc. 1751 *Stukken betreffende de verhuur aan de vereniging Sportvissers 1970 van de visvijvers van kasteel Chaloen, 1965-1973.*

Verkoop van Schaloen aan gemeente Valkenburg-Houthem. Bron: *De Volkskrant*, 18-3-1969.

4.5 Gemeente Valkenburg 1969-1974

In 1969 verkochten Jacqueline en Anne Marie de Villers Masbourg d'Esclaye landgoed Schaloen aan de gemeente Valkenburg-Houthem en de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, welke gezamenlijk eigenaar werden. Het landgoed, met een grootte van 933,69 are, werd voor fl. 246.000,- gekocht vanwege natuurwetenschappelijke belangen en vanwege de in voorbereiding zijnde plannen tot inrichting van een groot watersportgebied (Geulstrand).

Zowel in 1969 als in 1972 vond scheiding in de percelen plaats waarbij de meeste gronden, waaronder de Neeremderbeemden en het kasteel, in bezit van de gemeente kwamen. Voor Natuurmonumenten was vooral de aankoop van de gronden grenzend aan kasteel Genhoves, dat men in 1955 had aangekocht, van belang. Ook viel de Kluis op de Schaesberg nu onder hun bezit. Nu delen van het landgoed in bezit waren van de gemeente en Natuurmonumenten, was de Natuurschoonwet niet langer van toepassing. In publiek bezit was immers geen sprake meer van successiebelasting. Bezit van de gemeente betekende een verdere openstelling van het landgoed. Vanaf 1969 was vissen in de visvijvers van het kasteel niet langer uitsluitend voorbehouden aan leden van de lokale visvereniging die het visrecht tot dan toe van de gravinnen hadden gehuurd. In plaats daarvan wilde de gemeente iedereen de gelegenheid geven om in de vijvers te vissen.¹⁸⁸

Watersportgebied Geulstrand

Een belangrijke motivatie voor de aankoop van de gronden van Schaloen, met name de Neeremderbeemden, waren de plannen voor de ontwikkeling van een watersportgebied. Al in 1950

¹⁸⁸ RHCL, 40.007A Gemeente Valkenburg-Houthem, doc. 1753 *Stukken betreffende het niet meer verhuren van het visrecht op de vijvers van het kasteel Chaloen en het gelegenheid geven aan iedere ingezetene om aldaar te vissen, 1969-1973.*

had de gemeente landgoed Oost aangekocht, dus van deze gronden waren ze zeker.¹⁸⁹ De definitieve aankoop van de gronden van Schaloen in 1972 maakten in zekere mate de weg vrij. Nadat de eerste ontwikkelingen van het recreatieterrein in 1955 op niets waren uitgelopen, had de gemeente in 1968 opnieuw het plan opgevat om een groot watersportgebied tussen Oost en Schaloen te realiseren.

De plannen waren ambitieus. In de Oosterbeemd zou een groot recreatiepark worden gerealiseerd die vanaf de laatste rij huizen aan de oostkant van Valkenburg tot aan kasteel Schaloen reiken. Het recreatieterrein zou een kunstmatig aangelegd meer betreffen met daarnaast drie paviljoens met aanlegsteigers, een hotel met restaurant, diverse ligstranden en speeltuinen.¹⁹⁰ Met de geplande afmetingen zou het recreatieterrein geschikt zijn voor grote internationale watersportevenementen. In *de Volkskrant* werden de plannen nader omschreven: 'Het centrum en een daarbij geprojecteerd sportcomplex komen langs de oevers van de romantische Geul, vlak bij een weelde van bossen. En dan is er nog een plan voor een recreatieoord op het uitgestrekte terrein op de mergelrotsen van de Lourdesgrot, hoog boven de top van de Cauberg uit.' Het gemeentebestuur wilde koste wat het kost het grootste toeristische industriegebied van Zuid-Limburg blijven.¹⁹¹

Uiteindelijk ontbrak het de gemeente aan de financiële middelen om deze grootse plannen in zijn geheel tot uitvoering te kunnen brengen.¹⁹² Daarnaast maakten diverse partijen zich zorgen over de impact van de plannen op het natuurschoon van het gebied. In 1966 was de procedure opgestart om Oud Valkenburg aan te wijzen als Rijksbeschermd dorpsgezicht, waarna het in 1970 de definitieve aanwijzing kreeg. De plannen van het Geulstrand zouden een groot deel van het beschermde dorpsgezicht, waar ook Schaloen onder viel, betreffen. Meer dan vijftig procent van het beoogde Geulstrand zou binnen het beschermd gezicht vallen.

Na jaren van overleg, plannen maken en subsidie aanvragen bleek in 1973 dat niet het gehele ontwerp van het recreatieterrein zou worden uitgevoerd. Er zouden te weinig mensen van kunnen profiteren en bovendien een aantasting zijn van het beschermd dorpsgezicht Oud-Valkenburg.¹⁹³ In plaats daarvan meldde het Limburgsch Dagblad in november 1975 dat op het terrein van 4 à 5 hectare een visvijver met wandelpaden en picknickplaatsen gerealiseerd zou worden. Dit plan zou tussen 1975 en 1985 gerealiseerd worden, waarna in 1993 bij het Geulstrand een parkeerplaats werd aangelegd.

Advertentie voor Volkswagen autoshow. Bron: *Limburgsch dagblad*, 29-9-1973.

Beheer van het kasteel en bijgebouwen

Met de gemeente, Natuurmonumenten en particulieren (Gewande) als nieuwe eigenaren was het hele landgoed nu in publieke handen. De gemeente had echter niet de financiële middelen om het landgoed met kasteel te onderhouden, en probeerde daarom, net als de zussen de Villers Masbourg d'Esclaye hadden gedaan, door verhuur inkomsten te genereren.

Nadat het kasteel in 1969 was overgegaan in handen van de gemeente, bleef Volkshogeschool Geerlingshof het gebouw nog tot 1971 huren. Aangezien de Volkshogeschool tijdens de gehele huurperiode verantwoordelijk was voor het onderhoud van het kasteel, waar ze niet genoeg financiële middelen voor hadden, bleef het pand in 1971 uitgeleefd achter.¹⁹⁴

Pogingen van de gemeente om een nieuwe bestemming voor het kasteel te vinden, mislukten. Uit archiefstukken blijkt hoe er werd gezocht naar manieren om (delen van) het landgoed te verhuren, wat uitpakte in een variërend gebruik van het kasteel en bijgebouwen. Van 1970-1972 werd een bijgebouw verhuurd als woning aan W.L. Schoren.¹⁹⁵ In de periode 1971-1974 werd een deel van een bijgebouw verhuurd aan G.J.H. Wimmers voor de opslag van landbouwmachines.¹⁹⁶ Opmerkelijker is de verhuur van een deel van de tiendschuur in 1972 aan J. Martens ten behoeve

¹⁸⁹ Zie ook: E. Storms-Smeets, *Cultuurhistorische analyse en waardenstelling kasteel en landgoed Oost* (2020).

¹⁹⁰ Nederlands Dagblad, 26-1-1968.

¹⁹¹ *De Volkskrant*, 11-7-1967.

¹⁹² *Limburgsch Dagblad*, 29-11-1969.

¹⁹³ *Limburgsch Dagblad*, 5-10-1973; *De Volkskrant*, 8-10-1973.

¹⁹⁴ Van Weersch, jaartal onbekend, n.p.

¹⁹⁵ RHCL, 40.007A Gemeente Valkenburg-Houthem, 1940-1981, doc. 1585: *de verhuur van een bijgebouw van kasteel Chaloen, als woning, aan W.L. Schoren, 1970-1972.*

¹⁹⁶ RHCL, 40.007A Gemeente Valkenburg-Houthem, 1940-1981, doc. 1696: *Stukken betreffende de ingebruikgeving van een gedeelte van een bijgebouw van kasteel Chaloen aan G.J.H. Wimmers voor het stallen van landbouwmachines, 1971-1974.*

van het instuderen van een trapezenummer van circusgroep *The Valkenburg Flyers*.¹⁹⁷ Eind september 1973 vond een autoshow van Volkswagen plaats bij het kasteel.¹⁹⁸ Er was kort sprake van het feit dat het Europahuis uit Bemelen het gebouw zou verkopen, maar dit ging niet door.¹⁹⁹ In de periode 1970-1973 werd een deel van het kasteel verhuurd aan V.B.J. Willems. Het gehuurde deel van het kasteel had hij ingericht als restaurant. Willems had tevens recht op medegebruik van de binnenplaats, het terras en een gedeelte van de kasteelvijvers. Het deel van de kasteelvijver exploiteerde hij als roeivijver.

In ieder geval in 1973 werd een ander deel van het kasteel beheerd door de heer Crijns. Samen met een aantal vrijwilligers had hij zich ingezet om het kasteel te restaureren. Ruim honderd ramen werden vervangen, leidingen en gaten werden gerepareerd. Doel was om het kasteel met Pinksteren 1973 voor het publiek te kunnen openen. Dit lukte, en de opening ging gepaard met een beeldtentoonstelling en waardevol antiek. Daarnaast vond er vermaak plaats in de vorm van een kinderboerderij, volière en een expositie van oldtimers in de tiendschuur. Bovendien verzorgde Crijns na de restauratie van Schaloen gedurende de zomer elke zondagavond een pianoconcert in het kasteel.²⁰⁰ Dit werd geloofd door het *Limburgsch Dagblad*: eindelijk was het kasteel weer toegankelijk voor het publiek nadat het jarenlang ontoegankelijk was geweest.

Beheer van de andere landgoedonderdelen

In 1970 werd de Lindelaan naar het kasteel in opdracht van de gemeente aangepakt. De toen al meer dan honderd jaar oude bomen waren ernstig ziek, en boomchirurgie was nodig om de leilinden te herstellen. De gemeente was zich bewust van de hoge landschappelijke waarde van de fraaie laan en dat het noodzakelijk was om deze te behouden. Uit onderzoek bleek dat de verrottingsproblemen aan de 48 bomen al eerder waren ontstaan. Dit werd opgelost door de ontstane openingen met bakstenen en beton op te vullen, om de holle bomen meer stevigheid te geven. Ondertussen ging de verrotting door. Bij de ingrepen in 1970 werd het bouw materiaal uit de bomen verwijderd, draingaten aangelegd en grintlagen aangebracht.²⁰¹ De laan is nog steeds de kenmerkende entree tot kasteel Schaloen.

De watermolen van Schaloen werd vanaf 1971 verpacht aan het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN) van de afdeling Valkenburg. Het IVN zet(te) zich in voor natuur en milieu in en rondom Valkenburg. Het instituut liet het gebouw restaureren, waarna op 1 mei 1971 de officiële opening plaatsvond. Hierbij werd de plaquette met de naam van de molen, de Sjoensmeule, onthuld. Het IVN gebruikt de Sjoensmeule als ontvangst- en documentatiecentrum van het instituut.²⁰²

Natuurmonumenten: de Schaesberg

Met de verkoop en scheiding van percelen in 1969 was de Schaesberg met de Kluis in bezit gekomen van de Vereniging Natuurmonumenten. De plek was na het vertrek van de laatste kluizenaar in 1930 in verval geraakt. Om de gebouwen in oude luister te herstellen, werden in de periode 1975-1976 in opdracht van Natuurmonumenten renovatiewerkzaamheden uitgevoerd. Deze renovatie heeft het gebouw in ere hersteld door onder andere herstel van het leien dak. In de kapel is het pleisterwerk achter het altaar verwijderd waarbij muurschilderingen daterend van ca. 1700 tevoorschijn zijn gekomen. Ook zijn de schilderijen in het schip van de kapel hersteld. Veel van de verschillende teksten in de schilderijen zijn in het Duits. Ook de omgeving van de oude kapel is in opdracht van Natuurmonumenten door Staatsbosbeheer zoveel mogelijk naar de oude situatie teruggebracht. Buiten de kluis staat een toegangspoortje dat tijdens de restauraties volledig nieuw is opgebouwd met daarin een steen die de naam van kluizenaar Arnold Haesen draagt. In april 1976 vond de laatste restauratie en de heropening plaats waaraan een gedenksteen tegen de oostelijke wand van het koor herinnert. Ook de naast de Kluis gelegen buitenkruisweg is in opdracht van Natuurmonumenten gerestaureerd.²⁰³

¹⁹⁷ RHCL, 40.007A Gemeente Valkenburg-Houthem, 1940-1981, doc. 1587: *de verhuur van een gedeelte van de schuur van kasteel Chaloen aan J. Martens t.b.v. het instuderen van een trapezenummer van de The Valkenburg Flyers*, 1972.

¹⁹⁸ *Limburgsch dagblad*, 29-9-1973.

¹⁹⁹ Schurgers, 2012, p. 23.

²⁰⁰ *Limburgsch dagblad*, 25-9-1973.

²⁰¹ *Limburgsch dagblad*, 9-10-1970.

²⁰² *Limburgsch dagblad*, 1-5-1973; RHCL, 40.007A Gemeente Valkenburg-Houthem, doc. 1628 *Stukken betreffende het verpachten van de molen van kasteel Chaloen, aan het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie*, 1971, 1977.

²⁰³ Notten (jaartal onbekend), n.p.

4.6 Maxwell Property Holland BV – 1974-1976

In 1974 werd Schaloen van de gemeente Valkenburg-Houthem aangekocht door het van oorsprong Schotse Maxwell Property Holland BV voor 310.000 gulden. Zij wilden het kasteel herbestemmen tot een internationaal ontmoetingscentrum.²⁰⁴ Bij sommige omwonenden lag het gevoelig dat het kasteel in Engelse handen terecht kwam. Zo stuurde de familie J. van de Ven een brief naar het *Limburgsch Dagblad* met de mededeling dat het kasteel niet mocht overgaan naar de Engelsen zolang er nog Valkenburgse handen waren die het kasteel konden beheren en behoeden voor verval. Uit de laatste zin blijkt waar ze vooral bang voor waren: 'Tevens moet men dit kasteel toegankelijk houden voor iedereen.'²⁰⁵

In hetzelfde jaar lagen plannen klaar om het kasteel te restaureren en te exploiteren door Werkmaatschappij Exploitatie Maatschappij Schaloen i.o. te Amsterdam, wat erop duidt dat Maxwell Property het kasteel door wilde verkopen.²⁰⁶ Uiteindelijk gingen alle herbestemmingsplannen niet door en werd het kasteel twee jaar later, in 1976, verkocht aan beheer- en exploitatiemaatschappij Woudenberg.

De herbestemming van gerestaureerde monumenten in Limburg was een groot probleem. Bron: *Limburgsch dagblad*, 28-1-1984.

4.7 Beheer- en exploitatiemij. Woudenberg – 1976-1984

Beheer- en exploitatiemij. Woudenberg wilde het kasteel ombouwen tot exclusief restaurant en congressentrum. Tot de verkoop behoorde het kasteel met terrassen, bijgebouwen, poortgebouw, tiendschuur, zwanenhuisje, vijver of kasteelgracht met brug, een deel van de kasteellaan, de tuin en 'verdere aangehoorigheden' met een grootte van circa 2 hectare.²⁰⁷ Met behulp van subsidies van de overheid werd het verwaarloosde kasteel gerestaureerd, maar het congressentrum werd nooit

²⁰⁴ Schurgers, 2012, p. 23.

²⁰⁵ *Limburgsch dagblad*, 29-1-1974.

²⁰⁶ RHCL, 40.007A Gemeente Valkenburg-Houthem, doc. 5439 *Plannen tot restauratie en exploitatie van kasteel Schaloen door de Werkmaatschappij Exploitatie Maatschappij Schaloen i.o. te Amsterdam, 1974.*

²⁰⁷ RHCL, 40.007A Gemeente Valkenburg-Houthem, 1940-1981, doc. 1225: *Stukken betreffende de verkoop van het kasteel Chaloen met terrassen, bijgebouwen, poortgebouw, schuur, zwanenhuisje, vijver of kasteelgracht met brug, gedeelte kasteellaan, tuin en verdere aangehoorigheden, sectie A no. 1017, groot 205 a, aan B.V. Aannemersbedrijf Woudenberg, alsmede de vestiging van diverse erfdienstbaarheden, ten laste van perceel sectie A no. 1017, m.b.t. het watersportcentrum, het voortbrengen van geluid, de beplanting, de bebouwing, de stuw en de watermolens, de begroeiing van de oevers, de toegang en overpad, 1974, 1975.*

gerealiseerd door gebrek aan financiën. Tijdens de restauratiewerkzaamheden werd het kasteel opnieuw te koop aangeboden in 1979, maar niet verkocht.²⁰⁸

Er bestonden plannen om het Europahuis uit Bemelen op Schaloen te vestigen. Het Europahuis was net als het Geerlingshof een volkshogeschool. Uiteindelijk werd het Europahuis op kasteel Borgharen bij Maastricht gevestigd.²⁰⁹ Volgens een artikel in het *Limburgsch Dagblad* (1984) bleef de herbestemming van een gerestaureerd monument in Limburg een groot probleem.

Gedeputeerde Piet Hilhorst en referendaris Gerard Quaadvlieg waren betrokken bij de Limburgse monumentenzorg. Vanwege het gebrek aan financiën in de subsidiepot was het voor veel monumenten onmogelijk om deze te restaureren. Maar, zo gaven de heren aan, zelfs als een monument was gerestaureerd, zoals bij Schaloen het geval was, dan nog was het moeilijk om een nieuwe partij te vinden om het pand een nieuwe bestemming te geven.²¹⁰ Schaloen was dus geen uitzondering, en ook op landgoed Oost bestonden dezelfde problemen waarbij het kasteel slechts voor korte duur een nieuwe bestemming kreeg, tot frustratie van de gemeente.

In de periode 1979-1981 werden op Schaloen werkweken georganiseerd door de Technische Universiteit Delft. Dit werd gedaan in het kader van de opleiding restauratiearchitect. Het kasteel werd door studenten bouwhistorisch en archeologisch onderzocht, onder leiding van hoogleraar J.G.N. Renaud en ir. H.C. Knook. In 2012 werd door de TU Delft een rapport gepubliceerd met de resultaten van dit onderzoek.²¹¹

Te koop aangeboden:
Kasteel Chaloen

schitterend gelegen in het Geuldal op ± 1 km afstand van Valkenburg.

Het kasteel met poortgebouw en verdere bijgebouwen is met overheidssubsidie in restauratie.

Het interieur:
Het is voor vele doeleinden geschikt of verder geschikt te maken, bijv. conferentiecentrum, hotel. Maar ook als hoofdzetel van een bedrijf of instelling.

Informatie: **Beheer- en Exploitiemij. Woudenberg. B.V.,**
Voorstraat 7, 4233 EA Ameide. Tel. 01836-1641.

Verkoopadvertentie van Schaloen in 1979. Het kasteel werd niet verkocht. Bron: *De Telegraaf*, 26-5-1979.

²⁰⁸ *De Telegraaf*, 26-5-1979.

²⁰⁹ *Limburgsch dagblad*, 3-12-1981.

²¹⁰ *Limburgsch dagblad*, 28-1-1984.

²¹¹ Zie hiervoor: Bauer, T. (2012). *Kasteel Schaloen: het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek 1979-1981*, online uitgave van de TU Delft en de Nederlandse Kastelenstichting.

Sjloensmeule en Heemtuin

Op 22 mei 1976 werd de heemtuin Sjloens-Heim geopend, tegenwoordig bekend als de Kasteeltuin Oud-Valkenburg. De tuin werd ontworpen door L. Lemmerling met het doel om het publiek kennis te laten maken met de rijke Limburgse cultuurgeschiedenis. Elk van de zestien tuinen toonde een onderdeel van de Limburgse cultuurhistorie met de daarbij behorende planten. Een deel van de tuin was een reconstructie van een nutstuin zoals deze vroeger bij kastelen en grotere boerderijen kon worden aangetroffen. Andere delen van de heemtuin toonden onder andere de cultuurmethoden van de vroege Zuid-Limburgse boeren, waaronder een koolhof waar kolen werden verbouwd, en een aangelegde grot waar werd getoond hoe mergel werd gewonnen. Voor de aanleg van de heemtuin moest veel grondwerk worden verzet.²¹² De heemtuin werd aangelegd door het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie dat ook de watermolen liet restaureren. Molen en heemtuin zijn nog steeds in beheer van het IVN, welke zij van de gemeente Valkenburg pachten. Een krantenartikel van 1977 in het *Limburgsch Dagblad* vermeldde dat in één van de bijgebouwen van Schaloen een tentoonstelling was ingericht over het Geuldal.²¹³ Deze tentoonstelling vond waarschijnlijk in de Sjloensmeule plaats, georganiseerd door het IVN van Valkenburg. Sinds 2015 wordt op gezette tijden in de molen weer graan gemalen voor lokale boeren.

Het opdragen van de buitenmis tijdens de Sjaesbergergank. Bron: immaterieelerfgoed.nl/nl/sjaesbergergank.

Hernieuwde aandacht voor het katholieke landschap

Vooraf in de jaren 1970 van de twintigste eeuw ontstond er een nieuwe belangstelling voor het katholieke landschap rondom Schaloen.

Zowel vroeger als tegenwoordig wordt op de laatste zondag van juni het feest van Sint Leonard op de Schaesberg gevierd. De zogenaamde *Sjaesbergergank* trekt mensen vanuit heel de omgeving die de rozenkrans biddend te voet naar de Schaesberg lopen.²¹⁴ De Pastoor van Schin op Geul droeg in het verleden de mis op in de Kluiskapel. Tot aan 1939 werd de dienst georganiseerd, gevolgd door een volkskermis. Daarna leek de traditie in de vergetelheid te raken, maar in 1970 werd de *Sjaesbergergank* in ere hersteld. De Veldeke-Kring Valkenburg nam hier het initiatief toe. Tegenwoordig draagt de Pastoor van Schin op Geul de mis op in de buitenlucht en vormt het Mannenkoor Geulklank een erehaag. Ook de volkskermis na de mis is teruggebracht, waarvan de opbrengst door de Stichting Sjaesbergergank te Valkenburg in de restauratie van monumenten in de streek rondom Valkenburg wordt gestoken. De Stichting is tot vandaag de dag verantwoordelijk het onderhoud van de Kluis. De in 1936 overleden Valkenburgse dichter Pierre Visschers schreef het gedicht De Sjaesbergergank:

De meiste baevertgengersj bleve boete:
hèuire de mès veur d'opgesjlage deur.
De bösj ies wie 'n kèrk mèt bonte roete,

²¹² Slootbeek – van Laar, 'De kasteeltuin in Oud-Valkenburg' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul* (23e uitgave, mei 2003), p. 8.

²¹³ *Limburgsch dagblad*, 27-6-1977.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=chaloen&coll=ddd&sortfield=datedesc&page=3&identifier=ddd:010563372:mpeg21:a0129&resultsidentifier=ddd:010563372:mpeg21:a0129>

²¹⁴ <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/sjaesbergergank> geraadpleegd op 15-10-2020.

dao zörge zon en buim en blome veur.
Die buim dat zeen sjuus groate kèrkpilaere,
Dao op 't gewulf greun-goud gepolchromeerd,
De zon sjient in d'n dauw al sjpelentaere.
Zoa sjtaatsj waor noats ein kèrk gelumineerd!

In 1973 werden de Drie Beeldjes, die sinds ca. 1930 vermist zouden zijn nadat iemand ze had gestolen en verkocht, vervangen door kopieën. De kopieën werden gemaakt door Sjef Eymael uit Maastricht. Op zondag 8 juli 1973 werd in de kerk van Oud-Valkenburg een hoogmis opgedragen, waarna de viering in processie naar de Drie Beeldjes liep. Daar werden de drie nieuw geplaatste beeldjes ingezegend door mgr. J. Gijsen, de bisschop van Roermond.

In 1994 werd ter ere van het 75-jarig bestaan van fanfare St. Cornelius uit Schin op Geul door Gerard Sars uit St.-Odiliënberg een symfonie over de Drie Beeldjes gecomponeerd.²¹⁵

Over de calvariegroep bestaan verschillende lokale verhalen. Eén hiervan is het verhaal van een vader die in gezelschap van de buurman en de kraamverzorgster zijn eerstgeborene wilde dopen in de Geul. Hij woonde niet bij de Geul in de buurt en de drie moesten daarom een stuk lopen om de Geul te bereiken. Na de doop werd op de baby geproost. De drank sloeg flink aan, waardoor het gezelschap een tijdje op een bankje bij de Drie Beeldjes rustte voordat ze weer naar huis wandelden. Daar aangekomen brak paniek uit bij de moeder: ze hadden de baby niet bij zich. Deze werd later gezond en wel teruggevonden onder de bank bij de Drie Beeldjes waarop het drietal had uitgerust.²¹⁶ Dergelijke verhalen tonen aan dat de beeldengroep voor mensen in de omgeving een zeer herkenbaar, markant punt in het landschap is.

4.8 Familie Bot – 1984-heden

In 1984 werd Schaloen aangekocht door aannemer Cor Bot uit Meerkerk. Bot was samen met zijn broer eigenaar van een bouwbedrijf. De familie bewoonde de hoofdburcht terwijl de economiegebouwen in gebruik waren als vakantieappartementen. Van de gemeente kreeg Bot toestemming voor het leggen van een nieuwe aanvoer voor het grachtwater naar de gracht van kasteel Schaloen en het plaatsen van een afsluiter in de kadewand bij de Sjoensmolen. Ook vroeg hij subsidie aan ten behoeve van restauratiewerkzaamheden aan het kasteel. In 2001 werden de bruggen en kademuren gerestaureerd.

Na de verbouwing van de economiegebouwen tot vakantieappartementen liet Bot het beheer van het kasteel over aan het echtpaar Ad en Erica van der Zijden-van Beest.²¹⁷

Veranderingen kasteel

Na de aankoop van het kasteel door Bot in 1984 was hij druk met het restaureren van de economiegebouwen. Hij liet de gevels herstellen met gebruik van mergel. De raam- en deurlijsten werden gerestaureerd met hardsteen. Op 31 maart 1987 werden in totaal zestien vakantieappartementen in de gebouwen geopend. In totaal boden de appartementen plaats aan 95 gasten. Volgens het *Limburgsch Dagblad* had Bot de economiegebouwen gemoderniseerd, maar bleef de oude sfeer behouden.

Ook het terrein rondom het kasteel en de economiegebouwen had een metamorfose ondergaan. Looppaden werden verhard en er werden terrassen, gazons en plantsoenen aangelegd. Als tuinen van de vakantieappartementen waren tussen het economiegebouw en de gracht tuinen aangelegd. Het poortgebouw werd voorzien van een leien dak en er werden een beheerderswoning, herberg, vergaderzaal en recreatieruimte in gerealiseerd. Dit was niet alleen bedoeld voor gasten van de vakantiewoningen, maar ook voor toeristen die het kasteel bezochten. Dankzij de populaire wandelroute langs de Oosterweg via de Drie Beeldjes, de Sjoensmeule, de heemtuin en Oud-Valkenburg terug naar Valkenburg waren dat er nogal wat.²¹⁸ In krantenadvertenties werden vakantiegangers getrokken met leuzen als 'Vertoeven op een kasteelterrein alleen weggelegd voor edelen? Vanaf 31 maart 1987 niet meer' en 'Wees maar eens een kasteelheer'.

Na 1995 werd in de kelders van het kasteel een horecagelegenheid gebouwd. In combinatie met de vakantieappartementen kreeg Schaloen wederom een toeristische bestemming en was het landgoed opengesteld voor een breed publiek. Rond dezelfde tijd werd ter afscheiding van de heemstuin bij de Sjoensmeule een heg langs de lindelaan geplaatst. Zowel watermolen als

²¹⁵ *Limburgsch dagblad*, 20-5-1994.

²¹⁶ *Limburgsch dagblad*, 20-3-1952.

²¹⁷ *Limburgsch dagblad*, 12-3-1987.

²¹⁸ *Limburgsch dagblad*, 12-3-1987.

heemtuin kregen hierdoor een besloten karakter, waardoor ze optisch minder sterk deel uitmaken van het landgoed.

Schaloen Oud Valkenburg 5 Oud Valkenburg tel. 04459-1417

RUST EN GEZELLIGHEID OP KASTEEL SCHALOEN

Rondom in bossen mooie appartementen op KASTEELTERREIN.
Uitzicht over het landschap tot Valkenburg. 2 of 3 slpk.,
badk. met ligbad. Beg. gr. woonk./keuken, hal en toilet.

Midweek in maart/april 1993 2 pers. met ontbijt f 420,-
(4 overnachtingen) 4 pers. met ontbijt f 580,-
6 pers. met ontbijt f 740,-

Ook hotelkamers met HEMELBED en badkamer + whirlpool
v.a. f 85,- p.p. incl. ontb. (Folder op aanv. 04459-1417).

Advertentie voor vakantieappartementen in de economiegebouwen uit 1993. Bron:
Algemeen Dagblad, 27-2-1993.

De Drie Beeldjes als onderdeel van een fietsknooppunten netwerk (zie bordje). Bron: Sazya Zeefat/Gelders Genootschap.

Huidige situatie

In 2018 is in samenwerking tussen de Provincie Limburg, Gemeente Valkenburg aan de Geul, Buitengoed Geul & Maas en het Gelders Genootschap in het kader van leegstand en herbestemming een schetsschuit georganiseerd. Doel was om te verkennen hoe toekomstige ontwikkelingen kunnen bijdragen aan de instandhouding en versterking van het landgoed als samenhangend geheel en wat de implicaties van verschillende herbestemmingsscenario's zijn. Hierbij kwamen enkele scenario's naar voren: verdere uitbreiding van de vrijetijdseconomie, zorgverlening, en kunst en cultuur.²¹⁹

Tegenwoordig zijn de bijgebouwen nog altijd in gebruik als vakantiewoningen. Vooraan, bij het hoofdgebouw en het eerste economiegebouw, is horeca ondergebracht. De boerderij Schaloenshof is eigendom van A.S.P. Adventure, een organisatie die uitjes en activiteiten in de omgeving van Zuid-Limburg organiseert. De voormalige weilanden en bossen zijn bezit van Natuurmonumenten. De akkers (Gewande van Schaloen) zijn nog in agrarisch gebruik. Het kasteel is nog steeds in bezit van Cor Bot, het gebouw is niet te bezichtigen. Schaloen staat al enkele jaren te koop. De huidige situatie van het landgoed laat nog goed het eeuwenoude gebruik van het economielandgoed zien. Nog altijd staan op de Schaesberg bossen, zijn de beemden in gebruik als weiland en vindt op de Gewande van Schaloen akkerbouw plaats. De enige grote verandering is het verdwijnen van de boomgaard rondom het kasteel en het verleggen van de Geularmen. In de Kasteeltuin Oud-Valkenburg is een nutstuin teruggebracht. De geschiedenis is nog altijd goed te zien in het landschap: op een luchtfoto uit 2007 zijn de oude Geularmen duidelijk zichtbaar.

²¹⁹ Zie voor meer informatie: E. Storms-Smeets, *Erfgoedensembles in Zuid-Limburg. Leegstand en herbestemming van molens, boerderijen, kastelen en buitenplaatsen* (2019); Gelders Genootschap, *Brainstormsessie 24 mei 2018, kasteel Schaloen, verslag schetsschuit* (2018); Gelders Genootschap, *Schetsschuit 29 maart 2018, kasteel Schaloen, verslag* (2018).

Op een luchtfoto uit 2007 zijn de oude Geularmen goed te zien. Ook is de tak zichtbaar die van de westelijke Geularm richting de gracht liep om deze van water te voorzien.
Bron: Topotijdreis.

5. Historische waardering van landgoed Schaloen

5.1 Waarderingsmethodiek

Landgoed Schaloen is een complex rijksbeschermd buitenplaats. In de redengevende beschrijving (zie bijlage 1) wordt echter niets geschreven over (de samenhang met) het bijbehorende landschap. Het is cruciaal dat bij transformatieprocessen bij erfgoed rekening wordt gehouden met de ensemblewaarden. Daarin is de erfgoedzorg de laatste tien jaar sterk veranderd. We kijken niet meer naar monumenten als objecten, maar we kijken naar **erfgoedensembles**: functioneel samenhangende ruimtelijke eenheden met een gedeelde geschiedenis. De relatie van het monumentale pand met omliggende tuin, erf, landerijen en het grotere landschap is van essentieel belang. Het gaat om waardevolle en complexe erfgoedensembles die samen een grote invloed hebben op de kwaliteit van het bijzondere cultuurlandschap van Limburg. Deze ensembledachte stond centraal in het project '[Erfgoedensembles in Zuid-Limburg. Leegstand en herbestemming van molens, boerderijen, kastelen en buitenplaatsen](#)' uit 2018, uitgevoerd door het Gelders Genootschap in opdracht van Provincie Limburg. De conclusie, die snel werd opgepakt door erfgoedeigenaren en politieke bestuurders, was dat de ensembledachte centraal moet staan bij alle transformatieprocessen (herbestemming, klimaatopgaven, urbane, infrastructurele en/ of industriële uitbreidingsplannen, etc.). Zeker bij gebieden als complex rijksbeschermd buitenplaatsen en beschermde dorpsgezichten, maar ook bij bijvoorbeeld landgoederen waarvan alleen het hoofdgebouw rijksmonument is, zoals Landgoed Oost. De ensembledachte is, dankzij dit project, opgenomen in het '[Beleidsprogramma Monumenten 2020-2023](#)' van Provincie Limburg.

In de waardering, volgens de [richtlijnen van de RCE](#), zijn de volgende aspecten in ogenschouw genomen:

Algemeen historische waarden (brede context; cultuurhistorisch)

Als uitdrukking van een culturele, sociaal-economische ontwikkeling, als uitdrukking van geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling, als uitdrukking van technische en/of typologische ontwikkeling. Daarbij is het ontstaan en de ontwikkelingsgeschiedenis van belang in een brede context. Het landgoed als onderdeel van een landgoederenzone.

Ensemblewaarden (samenhang; landschapshistorisch)

Het landgoed als ensemble, dat cultuurhistorische, tuinhistorisch en landschapsarchitectonisch van (inter)nationale betekenis. Gekeken wordt naar de grote samenhangen binnen het landgoed, maar ook naar buiten toe (historisch-ruimtelijke relatie met de omgeving), zoals zichtlijnen, wegen en waterlopen.

Tuinhistorische waarden (tuinarchitectuurhistorisch en tuintechnisch)

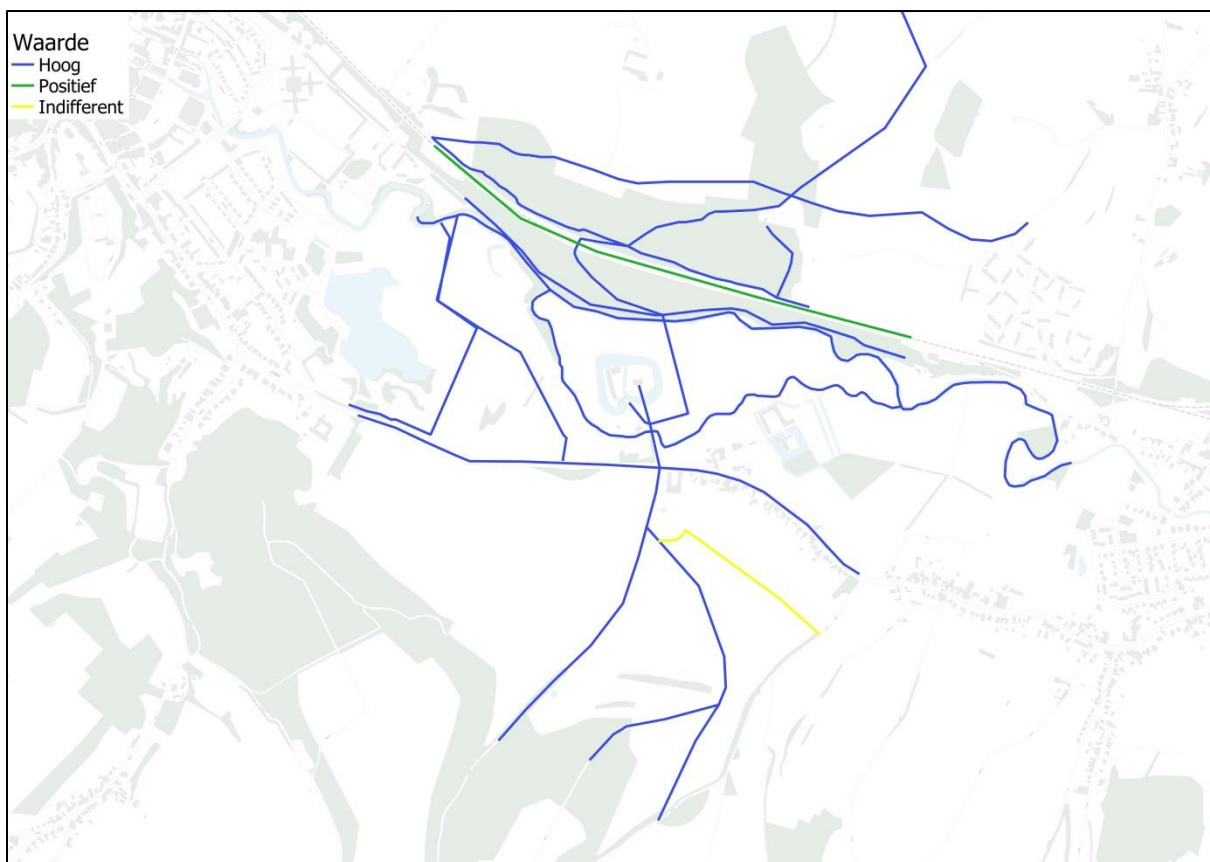
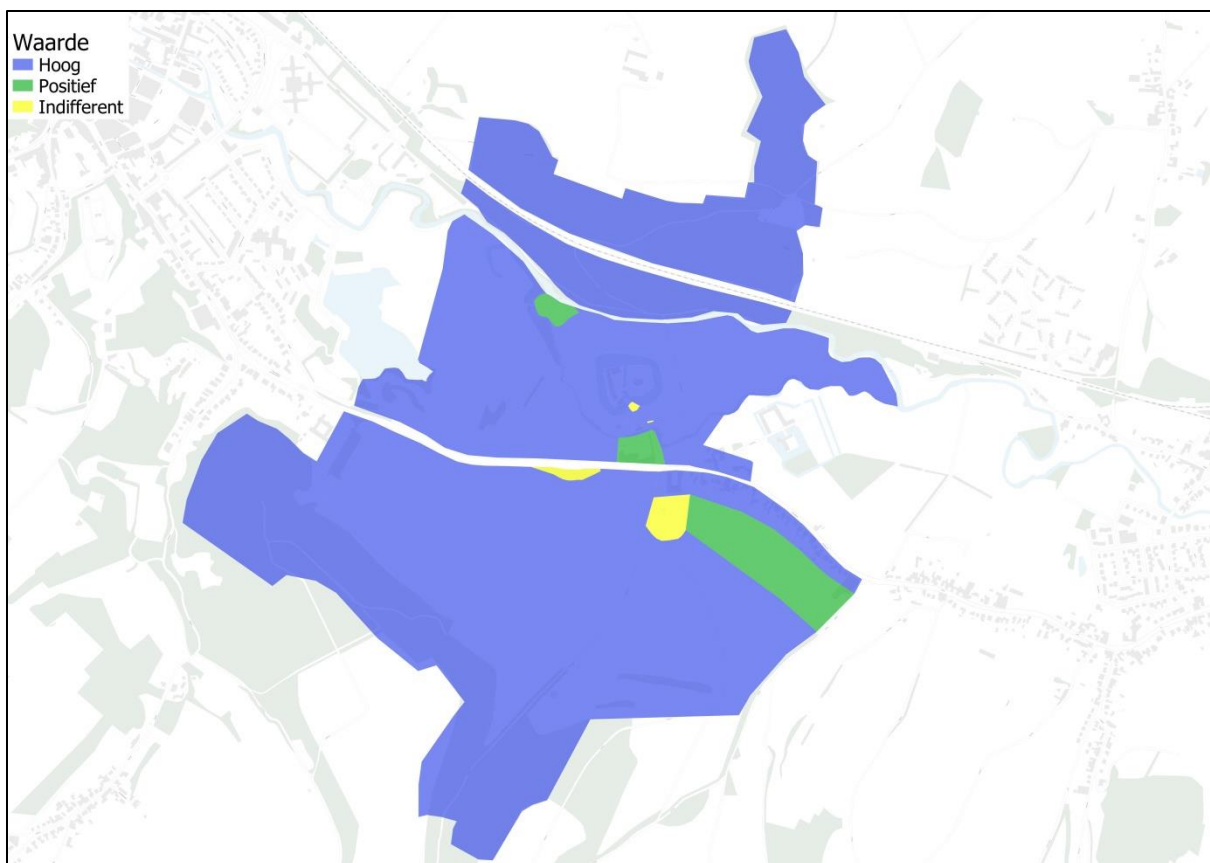
Als belang voor de geschiedenis van de tuin- en landschapsarchitectuur, waarbij onder meer meespelen het idee achter de aanleg, de motivatie van de opdrachtgever, de afleesbaarheid van de historische gelaagdheid, de hoogwaardige esthetische en horticulturele kwaliteiten, de compositie en gebruikte beplanting en materiaal.

Waarden vanuit de gebruikshistorie (gerelateerd aan het onderzoeksgebied)

Vanwege een (historische) functie, gebruik of traditie in de aanleg, als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner/ gebruiker/ opdrachtgever. Hierbij wordt ook gekeken naar de sociale betekenis van het erfgoed.

De waardering wordt uitgedrukt in de volgende kwalificaties:

- blauw: hoge erfgoedwaarden, van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg;
- groen: positieve (erfgoed)waarden, van belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg;
- geel: indifferente (erfgoed)waarden, van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg.

Waardestelling van gebieden en structuren op landgoed Schaloen. NB: gezien vanuit cultuurhistorisch oogpunt zijn de parkeerplaatsen voor het kasteel, aan de Oud-Valkenburgerweg, het wateropvangterrein en het nieuwe fietspad indifferent, terwijl de omliggende, onveranderde gronden hoog gewaardeerd worden. Gekarteerd door S. Zeefat, Gelders Genootschap, september 2020.

5.2 Waardering

Algemene historische waardering – landgoed Schaloen

Landgoed Schaloen is vanuit algemeen historisch oogpunt van **hoge waarde**:

- Vanwege de representatie van een lokaal machtscentrum en woning van een gegoede familie met internationale banden (Nederland-België).
- Als onderdeel van het Valkenburgs kastelenpark tussen Valkenburg en Schin op Geul.
- Als voorbeeld van de buitenplaatsontwikkeling 'van hoeve naar kasteel/landhuis',²²⁰ inclusief de acquisitie van adellijke en heerlijke rechten en de manifestering ervan in het landschap.
- Als voorbeeld van de buitenplaatsontwikkeling 'van privaat naar publiek' in de 20^e eeuw.²²¹
- Schaloen ligt in het rijksbeschermd dorpsgezicht van Oud-Valkenburg.

Ensemblewaarden – landgoed Schaloen binnen Valkenburg kastelenpark

De landgoederenzone tussen Valkenburg en Schin op Geul wordt gekarakteriseerd door drie landgoederen, gelegen langs de Geul. De kernkwaliteiten van het Valkenburgs kastelenpark zijn:

- De historische landgoederen Genhoes, Schaloen en Oost die vanaf de middeleeuwen tussen Valkenburg en Oud-Valkenburg zijn ontstaan: een drie-eenheid.
- De nauwe ruimtelijke en bezitsrelatie met Genhoes als een lokaal kastelencluster.
- Drie kastelen met elk een eigen kasteelhoeve met gewande, bossen, beemden, met elk een eigen kalkoven, eigen mergelgroeve/afgraving.
- De Geul, rijksweg en Oostergats als verbindende structuren. Inclusief de kenmerkende witte smeedijzeren bruggen tussen west-Valkenburg en Schin op Geul.
- Het asymmetrische dal van de Geul met steile en flauwe hellingen.

Ensemblewaarden – landgoed Schaloen als erfgoedensemble

- Vanwege de hoge ouderdom van het complex en onderdelen, alsmede de ongewijzigde hoofdopzet van het landgoed sinds in ieder geval de zeventiende eeuw en vermoedelijk al eerder: wei- en hooilanden en visvijvers in de laaggelegen, natte beemden; akkers op de zuidelijke hellingen; bossen op de steilere hellingen; kalkgroeve en kalkoven.
- Vanwege de karakteristieke en beeldbepalende situering van het kasteelcomplex tussen de Geul en de Oude Valkenburgerweg.

Landschapshistorische waarden – economische landschappen van Schaloen

- Wegens de herkenbare gradiënt in het landschap van lager gelegen wei- en hooilanden bij de Geul en akkers en bossen op de flauwe en steile hellingen.
- De 'gewanden van Schaloen', grote open akkers als uiting van (adellijk) grootgrondbezit, met historische parcelering.
- De beemden oostelijk en westelijk van het kasteel: natte laaggelegen wei- en hooilanden, zeker voor 1555 in gebruik, tot aan zeker 1940 deels als boomgaard.
- Het historische bos Wijngaertsbosch op de Schaesberg en het bronnenbos van het St. Jansbosch, te lateren aan het gebruik van hakhout voor geriefhout en de aan het landgoed gekoppelde jachtbeoefening, die al minstens voor 1777 bestonden.
- Vanwege de kleinschalige mergelgroeve en kalkoven als onderdeel van het agrarische systeem.
- Vanwege de zichtlijnen en vergezichten richting het kasteel vanaf de Gewande van Schaloen en de Oud Valkenburgerweg.
- Vanwege de vergezichten vanaf de Schaesberg richting Valkenburg, de kasteelruïne van Valkenburg en Oud-Valkenburg.
- Vanwege de watermolen (voormalige banmolen) die van oudsher (zeker sinds dertiende eeuw) bij het landgoed en de adellijke rechten hoort.

Tuinhistorische waarden – tuin van Schaloen

- Vanwege de historische en beeldbepalende lindelaan richting als oprijlaan naar het kasteel die tevens als zichtlijn dient.

²²⁰ Zie: H. van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats* (1982).

²²¹ Zie: Storms-Smeets, *Klarenbeek*.

- Vanwege de historische en beeldbepalende beukenlaan richting de Drie Beeldjes die tevens als zichtlijn dient. De huidige beplanting is weliswaar nog niet zo oud, maar de structuur is zeker zestiende-eeuws.
- Vanwege de monumentale solitaire bomen die zich nog op het landgoed bevinden, zoals de levensboom bij de Sjoensmeule.

Waarden vanuit de gebruikshistorie – landgoed Schaloen

- Als residentie van een in aanzien gegroeide adellijke familie die het landgoed eeuwenlang in privaat bezit heeft gehad, tot verkoop aan de gemeente.
- Vanwege de eeuwenlange pachtrelatie met de Schaloenshof.
- Vanwege de gave representatie van een landgoed als economisch ensemble met kasteel, kasteelhoeve, Schaloenshof en omliggende productieve gronden.
- Vanwege de Oude Valkenburgerweg als hoofdtoegang tot de oprijlaan van het kasteelcomplex, minstens sinds 1100.
- Vanwege de lokale historische routes tussen Schaesberg, kasteel en Gewande/St. Jansbosch.
- Aspecten van religie (katholiek) in het landschap: Drie Beeldjes, De Kluis (inclusief kruisweg, lindenbomen als plek voor buitenmis), kapel, kerkenpaden.

Belevingswaarde – landgoed Schaloen

De belevingswaarde van landgoed Schaloen als erfgoedensemble is hoog:

- Wegens de beeldbepalende ligging aan de Oud Valkenburgerweg tussen Oud-Valkenburg als Valkenburg en naast Genhoes.
- Wegens het onderdeel uitmaken van het Valkenburgs Kastelenpark.
- Wegens de afleesbare historiciteit van het gehele landgoed met diverse landschappen.

Uitzicht vanaf de oprijlaan/parkeerplaats van Schaloen richting Genhoes. Bron: S. Zeefat/Gelders Genootschap.

In de directe omgeving van het kasteel staan nog enkele opvallende solitaire bomen, zoals bij de watermolen (links) en de laan richting het poortgebouw. Bron: S. Zeefat/Gelders Genootschap.

Doorzicht vanaf het poortgebouw op de bouwlanden. Bron: S. Zeefat/Gelders Genootschap.

6. Bronnen

Literatuur

Agt, J.F. van (1962). *Zuid-Limburg uitgezonderd Maastricht*. Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf, Den Haag. Digitale publicatie via dbnl.org.

Bauer, T. (2012). *Kasteel Schaloen: het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek 1979-1981*, online uitgave van de TU Delft en de Nederlandse Kastelenstichting:
<http://resolver.tudelft.nl/uuid:dcabe113-dce2-43f8-9d28-8d20d61f93fa>

Bussel, P.W.E.A. van (1991). *De Molens van Limburg: Een inventarisatie van en een onderzoek naar de geschiedenis, de functies, de ontwikkeling en de achteruitgang van de Limburgse wind- en watermolens vanaf 1839*, Bura Boeken, Eindhoven.

Craandijk, J. (1876). *Wandelingen door Nederland met pen en potlood – deel 2*, Kruseman & Tjeenk Willink, Haarlem.

Crolla, J. (jaar van uitgave onbekend, ca. halverwege twintigste eeuw). *Laatste Officiële Geïllustreerde Reis- en Wandelgids voor Valkenburg, Geul-, Gulp- en Maasdal (Zuid-Limburg) Met Plattegrond en Uitgebreide Wandelkaart van Zuid-Limburg, Zeventiende Herziene Druk*, Joseph Crolla, Valkenburg.

Crolla jr., J. (jaar van uitgave onbekend). *Laatste Officiële Geïllustreerde Reis- en Wandelgids voor Valkenburg, Geul-, Gulp- en Maasdal, Met Plattegrond & Uitgebreide Wandelkaart*, Joseph Crolla jr. electr. drukkerij, Valkenburg.

Crolla, J. (jaar van uitgave onbekend). *Laatste Officiële Geïllustreerde Reis- en Wandelgids voor Valkenburg, Geul-, Gulp- en Maasdal Met Wandelkaart, 22^e Herziene Druk*, Joseph Crolla, Valkenburg.

Crolla-Falise, J. (jaar van uitgave onbekend, ca. 1905). *Laatste Officiële Reis en Wandelgids voor Valkenburg Geul en Gulpdal*, Jos. Crolla-Falise drukkerij, Valkenburg.

De Crassier, L. Baron de; Notten, J.G.M. (1985). *Valkenburg aan de Geul in Dictionnaire Historique du Limbourg Neerlandais de la Periode Feodale a Nos Jours*, Drukkerij Valkdruk, Valkenburg.

Egelie, G.C.M. (1980). *Wegkruisen in Limburg*, De Walburg Pers, Zutphen.

Eijgelshoven, van (1993). 'De bouwgeschiedenis van de kerk van Oud-Valkenburg' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul*, 3^e uitgave, mei 1993.

Gelders Genootschap (2018). *Brainstormsessie 24 mei 2018, kasteel Schaloen, verslag*.

Gelders Genootschap (2018). *Schetsschuit 29 maart 2018, kasteel Schaloen, verslag*.

Groot, E. de et al (1977). *Karakteristiek: Monumenten en landschappen Zuid-Limburg*, P.N. van Kampen & Zn., Amsterdam.

Haartsen, A. (2009). *Ontgonnen verleden. Regiobeschrijvingen provincie Zuid-Limburg*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, directie IFZ/Bedrijfsuitgeverij.

Hasselt, W.J.C. van (1839). *Verzameling van wetten en besluiten, voorkomende in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, welke op den eersten October 1838 nog in werking waren, met bijvoeging der grondwet, en der wetten en besluiten tot en met den laatsten december 1839, Volume 2*, G.J.A. Beijerinck, Amsterdam.

Holman, C. (1869). *Publications de la Société historique et archéologique dans le Duché de Limbourg*. Deel 6, Presse mécanique de Chs Hollman, Maastricht.

Huygen, C.A. (1951). *Groot Valkenburg historisch gezien*, Fa. Pluymaekers, Valkenburg.

Kempfen, M.L.M. van (2017). *Cursus Belastingrecht. Schenk- en Erfbelasting*, Wolters Kluwer, Deventer.

- Kemps, P. (1968). *Limburgs sagenboek*, Leiter-Nypels, Maastricht.
- Kickken, D. en Maessen, H. (1999) 'Boerderij Schaloenshof of "de Hoef Ingenop"' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul*, 15^e uitgave, mei 1999.
- Koreman, J.G.J. (1958). *Kasteel Schaloen te Oud Valkenburg* in 'Gulden Reeks van Limburgse monumenten, no. 11', Stichting Tot Instandhouding Van Voortbrengselen Der Gewestelijke Bouwkunst In Limburg (Restauratiestichting Limburg).
- Notten, J.G.M. (jaar van uitgave onbekend). *De Kluis op de Schaesberg Valkenburg*, uitgave van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland en de Veldeke-Kring Valkenburg.
- Overbeeke-Rippen, F.; Rozeboom, R.; Ghonem-Woe, K. (2010). *Woord zoekt Woord: joden, christenen en moslims in gesprek over tekst en traditie*, VBK Media.
- Raaij, B. van (2007, 3 februari). 'Rivierlandschap: Ontbossing was volgens promovendus Jos de Moor vormende kracht in Geuldal. Löss op de kronkelwaarden.' *De Volkskrant*.
- Renes, H. (2000). 'Een zuiver cultuurlandschap, beschaafd en aangenaam voor het oog'. Het landschap van het Geuldal in de twintigste eeuw' in *Historische en Heemkundige Studies in en rond het Geuldal, Jaarboek 2000*, Drukkerij Groenevelt B.V., Landgraaf.
- Romen, J. J. (1870). *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le duché de Limbourg. Deel 7*, online publicatie en transcriptie via dbnl.org.
- Schurgers, H.J.H.; Notten, J.G.M.; Pluymaekers, L.G.W.N. (1979). *Geschiedenis van Valkenburg-Houthem*, Het Land van Valkenburg bv, Valkenburg.
- Schurgers, J. (2012). 'Kijk op Kastelen. Kasteel Schaloen' in *Kijk op Valkenburg*, nr. 2 2012.
- Slootbeek – van Laar, M. (2003). 'De kasteeltuin in Oud-Valkenburg' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul*, 23^e uitgave, mei 2003.
- Steehouwer, K.J. (2003). *Valkenburg aan de Geul. Wandelen door de geschiedenis in het landschap*, Stampij, Amersfoort.
- Storms-Smeets, E; Loozen, D. (2020) 'Valkenburgse kastelen in de Tweede Wereldoorlog' in: J. Smeets et al, *Valkenburg beleeft 75 jaar bevrijding* (2020) 16-23.
- Storms-Smeets, E. (2016). 'From elite to public landscapes. The case of the Klarenbeek estate in Arnhem, 1880-1950', in: *Virtus, Journal of Nobility Studies*, 23, pp. 147-168.
- Storms-Smeets, E. (2019). *Erfgoedensembles in Zuid-Limburg. Leegstand en herbestemming van molens, boerderijen, kastelen en buitenplaatsen*.
- Storms-Smeets, E. (2020). *Cultuurhistorische analyse en waardenstelling kasteel en landgoed Oost*.
- Tummers, P.L.M. (1962). *Romaans in Limburgse aardrijkskundige namen*, Van Gorcum & Comp. N.V., Assen.
- Ubachs, P.J.H. (2006). *Tweeduizend jaar Maastricht: een stadsgeschiedenis*, Walburg Pers, Zutphen.
- Vanmeulebrouk, F. (2008). 'Kleine middenstand en zelfstandigen (2)' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul*, 33^e uitgave, mei 2008.
- Venne, J.M. van de (1951). *Geschiedenis van het Kasteel van Valkenburg, zijn Heren en hun Drossaarden*, Stichting "Kasteel van Valkenburg", plaats van uitgave onbekend.
- Venner, J.; Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (2000). *Geschiedenis van Limburg, Deel I*, Drukkerij Hub. Tonnaer b.v., Kelpen-Oler.

Venner, J.; Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (2001). *Geschiedenis van Limburg, Deel II*, Drukkerij Hub. Tonnaer b.v., Kelpen-Oler.

Weersch, J. van (jaar van uitgave onbekend). 'Kasteel Schaloen' in *Heemkunde Sjin*, online publicatie via www.heemkundesjin.nl.

Wijk, I.M. van; Orbons, J. (2009). *Verleden met toekomst. Archeologische beleidskaart en groevenbeleidskaart voor Valkenburg aan de Geul*. Digitale productie van Archol bv, Leiden.

Willems, G. (2005). 'Station Oud-Valkenburg' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul*, 27^e uitgave, mei 2005.

Win, J.Th.H. de (1975). *'Kastelen' in Limburg*, Drukkerij Rosbeek, Hoensbroek.

Witte, H. (1898). *Het Geuldal. In en om Valkenburg. Wandelgids voor Valkenburg's omstreken*, Brill, Leiden.

Auteur onbekend (1992). 'De banmolen van Schaloen en de pastoor van Schin op Geul in 1730' in *Periodieken Heemkunde Vereniging Schin op Geul*, 1^e uitgave, voorjaar 1992.

Kranten via delpher.nl

- Haagsche courant
- Rotterdamsch Nieuwsblad
- De Tijd: Godsdienstig-Staatkundig Dagblad
- Limburgsch Dagblad
- Leeuwarder courant
- NRC Handelsblad
- De Gooi- en Eemlander
- De Maasbode
- Deutsche Zeitung in den Niederlanden

Websites

bagviewer.pdok.nl
heemkundesjin.nl/
library.wur.nl
maps.google.nl
monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/
nimh-beeldbank.defensie.nl
rce.webgispublisher.nl/
www.ahn.nl
www.archieven.nl
www.bodemdata.nl
www.buitenplaatseninnederland.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.dbnl.org
www.delpher.nl
www.hollandluchtfoto.nl
www.kadaster.nl
www.kastelen.nl

www.kastelenbeeldbank.nl
www.kasteleninnederland.nl
www.letterkundigcentrum-limburg.nl
www.limburcher.nl
www.limburgsekastelen.nl
www.limburgserfgoed.nl
www.mapire.eu
www.museumvalkenburg.nl
www.nationaalarchief.nl
www.natuurmonumenten.nl
www.pdok.nl
www.rijckheydt.nl
www.rijksmonumenten.nl
www.topotijdreis.nl
www.visitzuidlimburg.nl
www.wikipedia.nl
www.wikiwand.nl

7. Bijlagen

Bijlage 1: Redengevende beschrijving Rijksmonumenten

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Complexnummer: 509935

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

Schaloen

Aantal complexonderdelen

6

Monumentnummers van complexonderdelen

509934, 509936, 509937, 509938,
509940, 527872

Woonplaats

Schin op Geul

Gemeente

Valkenburg aan de Geul

Provincie

Limburg

Hoofdadres van hoofdobject

Oud-Valkenburg 7, 6305 AA Schin op Geul

Complexomschrijving

Omschrijving complex

De buitenplaats Schaloen bestaat uit een in oorsprong middeleeuws omgracht complex van kasteel en bijgebouwen, waaronder een watermolen; er is sprake van een eenvoudige parkaanleg met een oprijlaan, enkele oude solitairbomen en een (voormalige) moestuin. De buitenplaats ligt ten oosten van het dorp Valkenburg op de zuidoever van de Geul; het complex wordt aan de noordkant begrensd door de Geul, ten oosten door agrarische gronden van derden en de tot het complex behorende beukenlaan (zie onder 2), aan de zuidkant door de weg van Valkenburg naar Schin op Geul en aan de westzijde door de Molenbeek en weidegrond van derden. Het complex bestaat uit: KASTEEL (1), PARKAANLEG (2), BIJGEBOUWEN (3), BRUGGEN en KEERMUREN (4), HEKKEN (5) EN DUIKER (6).

De nieuwe bakstenen aanlegplaats met trap tussen het zwanenhuisje en de tiendschuur (zie onder 3) behoort niet tot de beschermenswaardige onderdelen, evenmin als de moderne inrichtingen van de tuin bij het kasteel, van de bloementuin direct ten noorden van de molen en de moestuin.

Op de bij de omschrijving behorende kaart is de omgrenzing van het complex alsmede de aanduiding der onderdelen aangegeven.

Waardering

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

De historische buitenplaats Schaloen is van algemeen cultuurhistorisch belang vanwege de ouderdom, de bijzondere architectuur van kasteel en bijgebouwen en de markante situering in het dal van de Geul en de Molenbeek.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 509934

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 22 maart 2000
Kadaster deel/nr: 12060/3

*Monumentnaam***

Kasteel Schaloen

Complexnummer

509935

Complexnaam

Schaloen

*Woonplaats**

Schin op Geul

*Gemeente**

Valkenburg aan de Geul

*Provincie**

Limburg

<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
Oud-Valkenburg	7		6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	7	A	6305 AA	Schin op Geul		
<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>		
Oud-Valkenburg	A			1185		

*Rijksmonumentomschrijving***

Omschrijving

Omgracht KASTEEL, in wezen 16e eeuws en later: jaartalankers 1656 in westgevel; in 1893 en -94 door Cuypers ingrijpend gerestaureerd en veranderd; het huis ligt op een eiland en heeft een rechthoekige plattegrond en is opgetrokken in mergel; twee verdiepingen op hoog onderhuis onder leiengedekt wolfdak; op de hoeken van de oostgevel achthoekige arkeltorentjes, aan de voorgevel (= zuidgevel) een rond arkeltorentje, dat één verdieping lager ontspringt dan de beide andere. Meerruitsvensters. Op de noordwesthoek een ronde hoektoren met octagonale spits. Aan voorzijde toegangstrap op L-plattegrond met bordes naar belle-etage; rijke smeedijzeren leuningen, recent geheel gerestaureerd.

Waardering

KASTEEL van algemeen belang

- vanwege de ouderdom
- vanwege de architectuur

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

- vanwege de markante ligging in het landschap.

Hoofdcategorie

Kastelen, landhuizen en parken

Subcategorie

Kasteel, buitenplaats

Functie

Kasteel

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Datum van downloaden 16 april 2020

Monumentnummer*: 509936

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 22 maart 2000
Kadaster deel/nr: 12060/3

Complexnummer

509935

Complexnaam

Schaloen

Woonplaats*

Schin op Geul

Gemeente*

Valkenburg aan de Geul

Provincie*

Limburg

Straat*

Oud-Valkenburg

Nr*

5

Toev.*

Postcode*

6305 AA

Woonplaats*

Schin op Geul

Situering

Bij

Locatie

Kadastrale gemeente*

Oud-Valkenburg

Sectie*

A

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

1185

Oud-Valkenburg

A

1380

Oud-Valkenburg

A

1018

Oud-Valkenburg

A

1381

Oud-Valkenburg

A

1211

Rijksmonumentomschrijving**

Omschrijving

PARKAANLEG, bestaande uit

a. lanen

b. terrein binnen de gracht

c. moestuin en voorterrein

d. weilanden

ad a.: er zijn twee lanen: de oprijlaan en de beukenlaan; beide tracées XVIII of ouder. De oprijlaan loopt in visuele zin vanaf de weg recht op het kasteel af; in fysieke zin buigt hij na de Molenbeek af naar de toegangsbrug (zie onder 4); het rechte stuk tussen de weg en de beek is geasfalteerd en beplant met linden, die in een tunnelvorm gesnoeid zijn; langs de linden een lage meidoornhaag. De beukenlaan begint in de bocht van de oprijlaan, loopt eerst oostwaarts en dan via een haakse bocht in noordelijke richting naar de Geul, waar hij eindigt; hij heeft een

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

puin-grindverharding.

ad b.: het terrein binnen de gracht bestaat uit twee eilanden: het kasteleiland en het eiland, waarop de bijgebouwen rond het voorplein staan, met uitzondering van de watermolen; de eilanden zijn verbonden door een brug (zie onder 4); de gracht heeft de vorm van een 8. Aan de voorzijde van het kasteel ligt een moderne tuin; de rest van het eiland bestaat uit gras met een enkele solitairboom: het restant van een landschappelijke aanleg. De inrichting van het eiland met de bijgebouwen is modern en aangepast aan de horeca-bestemming van de gebouwen; slecht twee oudere solitaire resteren.

ad c.: de moestuin ligt ten westen van de oprijlaan tussen de weg en de Molenbeek en is omringd door een meidoornhaag; er is een nieuwe bestemming, nl. heemtuin; alleen de plek en de oude haag van de moestuin zijn derhalve beschermd. Het zgn. voorterrein ligt ten noorden van de moestuin tussen de gracht en de beek; het bestaat uit een parkeerterrein en een nieuw aangelegde bloementuin, die niet beschermenswaard is; naast de parkeerplaats staan twee oude monumentale paardekastanjes; verder nog enkele oude bomen.

ad d.: de rest van het complexgebied, i.e. het gebied buiten de gracht, tussen de beukelaan en de beide beken, Geul en Molenbeek, met uitzondering van het genoemde voorterrein, bestaat uit lichtgeaccidenteerde weilanden, waarvan een groot deel vroeger boomgaard was; hier en daar staan nog fruitbomen; verder staan er met name ten noorden van het kasteel ook nog solitaire loof- en naaldbomen.

Waardering

PARKAANLEG van algemeen belang

- vanwege de ouderdom
- vanwege de cultuurhistorische en landschappelijk-visuele waarden.

Hoofdcategorie

Kastelen, landhuizen en parken

Subcategorie

Tuin, park en plantsoen

Functie

Historische aanleg

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 509937

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 22 maart 2000
Kadaster deel/nr: 12060/3

Complexnummer
509935

Complexnaam
Schaloen

Woonplaats*
Schin op Geul

Gemeente*
Valkenburg aan de Geul

Provincie*
Limburg

<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
Oud-Valkenburg	5		6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	H	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	O	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	N	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	M	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	L	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	K	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	J	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	I	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	G	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	1		6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	F	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	E	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	D	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	C	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	B	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	A	6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	9		6305 AA	Schin op Geul		
Oud-Valkenburg	11	P	6305 AA	Schin op Geul		

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kad. object*	Appartement	Grondperceel
Oud-Valkenburg	A			1381
Oud-Valkenburg	A			1211
Oud-Valkenburg	A			1380

*Rijksmonumentomschrijving***

Omschrijving

BIJGEBOUWEN, bestaande uit

- a. poortgebouw
- b. tiendschuur
- c. economiegebouw
- d. zwanenhuisje
- e. watermolen

ad a.: poortgebouw, XVII-XVIII; rechthoekig gebouw, grachtzijde en korte gevels van mergel, voorpleingevel baksteen met speklagen van mergel; geknikt schilddak met lenen; de poortdoorgang oostelijk van het midden in de voorgevel; in de doorgang op de muren links en rechts een geschilderde tekst: PAX HUIC DOMUI en NOBISCUM EST DEUS; boven de poort aan voorgevelzijde een driehoekig fronton met drie kleine ramen; daarboven een achthoekige dakruiter met uivormige dak; houten poortdeuren met hang- en sluitwerk, zeer waarschijnlijk naar ontwerp van Cuypers, XIXd. Ronde hardstenen schampstenen bij poortdeuren. Het poortgebouw sluit het voorplein aan de zuidkant af en is met het economiegebouw verbonden door een korte tuinmuur bekroond door een trapgevel; muur in mergel en baksteen; midden in de muur een rond houten poortdeurtje.

ad b.: tiendschuur, XVII-XVIII, op rechthoekige plattegrond; mergel, alleen de voorpleingevel met speklagen; zadeldak met rode pannen; sluit het voorplein aan de noordzijde af. De schuur is met het economiegebouw verbonden door een korte muur in mergel; daarin een houten deur.

ad c.: aan de westzijde van het voorplein staat het langgerekte economiegebouw, door twee boven het zadeldak uitstekende trapgevels verdeeld in drie delen van ongeveer dezelfde lengte; ook getrapte eindgevels; mergel, alleen aan voorpleinzijde, evenals bij poortgebouw en tiendschuur, speklagen. Dak met rode pannen gedekt. Aan voorpleinzijde in het midden van het middendeel boven één van de ronde poorten een gebogen fronton met oeil de boeuf; ankerjaartal 1701, in sluitsteen van één van de ronde deuren het jaartal 1738 met de naam Hoen - Beissel. Aan achterzijde loodrecht op het gebouw een korte tuinmuur van mergel in twee hoogten; het laagste deel eindigt bij de gracht; bij de gevel een lichtgetoogd houten poortdeurtje. De muur staat in het verlengde van de zuidelijke trapgevel, niet zijnde de eindgevel.

ad d.: het zwanenhuisje, XVIII, is een klein rechthoekig gebouwtje van mergel onder een ingezwenkt schilddak met grijze pannen; diende ooit als nachthok voor watervogels; het staat op het voorplein tussen kasteel en economiegebouwen met één langgevel in de gracht.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegevens voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

ad e.: de watermolen, XVII en ouder; enkele veranderingen aan dakranden, XIXcd; rechthoekig gebouw van baksteen en mergel, geheel wit gevel; uitzwenkend schilddak met lei; aan west en oostzijde aanbouwen onder lessenaarsdak met grijze pannen; de noordgevel heeft een korte uitspringende ingangspartij met topgevel; aan de zuidkant de aanbouw met sluiscolkmuren en molenrad; de molen staat op de noordoever van de Molenbeek precies ten zuiden van het kasteel; in de noordgevel het jaartal 1699.

Waardering

BIJGEBOUWEN van algemeen belang

- vanwege de ouderdom
- vanwege de architectuur
- vanwege de cultuurhistorische waarden.

Hoofdcategorie

Kastelen, landhuizen en parken

Subcategorie

Bijgebouwen kastelen enz.

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 509938

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 22 maart 2000
Kadaster deel/nr: 12060/3

Complexnummer
509935

Complexnaam
Schaloe

Woonplaats*
Schin op Geul

Gemeente*
Valkenburg aan de Geul

Provincie*
Limburg

Straat*	Nr*	Toev. *	Postcode*	Woonplaats*	Situering	Locatie
Oud-Valkenburg	7		6305 AA	Schin op Geul	Bij	

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kad. object*	Appartement	Grondperceel
Oud-Valkenburg	A			1185
Oud-Valkenburg	A			1380
Oud-Valkenburg	A			1381

*Rijksmonumentomschrijving***

Omschrijving

BRUGGEN en KEERMUREN, XVII-XVIII; alles in mergel; er zijn twee bruggen: de toegangsbrug over de gracht naar het poortgebouw en de brug die de twee eilanden binnen de gracht verbindt. De toegangsbrug heeft 6 bogen en een lage borstwering met een rollaag van afgeronde mergelblokken; bestrating van keien. De brug verkeert technisch in zeer slechte staat. De andere brug heeft geen togen, maar een onder waterniveau liggende duiker; de borstwering is ong. 50 cm. hoog en heeft een platte afdeklaag van mergel; aan voorpleinzijde op de borstwering links en rechts een liggende leeuw in mergel, XVII-XVIII. Verharding met grind. Er zijn drie stukken keermuur: een stuk van ong. 8 m. vanuit de oostpijler van het toegangshek in zuidoostelijke richting langs de gracht; het tweede stuk tussen de noordpunt van de oostgevel van het poortgebouw en de brug tussen de twee eilanden; borstwering even hoog als die van brug; het derde stuk, ook even hoog als de andere borstweringen, loopt vanaf die brug zuidelijk om het kasteleiland en eindigt abrupt ten zuidoosten van het kasteel; verder heeft het eiland een glooiende grasoevers; op het snijpunt van de keermuur en het denkbeeldige verlengde van de linden(= oprij)laan een monumentale aanlegplaats (of bruggehoofd?): twee lage ronde zuilen met cannelures, opgebouwd uit trossen; daarop een bolbekroning; de zuilen op ronde uitkragingen van de keermuur; alles in mergel; tussen de zuilen een nieuw smeedijzeren hek.

Waardering

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

BRUGGEN en KEERMUREN van algemeen belang

- vanwege de ouderdom
- als cultuurhistorisch en functioneel onderdeel van het complex.

Hoofdcategorie

Kastelen, landhuizen en parken

Subcategorie

Tuin, park en plantsoen

Functie

Brug(L)

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 509940

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 22 maart 2000
Kadaster deel/nr: 12060/3

Complexnummer

509935

Complexnaam

Schaloen

Woonplaats*

Schin op Geul

Gemeente*

Valkenburg aan de Geul

Provincie*

Limburg

Straat*

Oud-Valkenburg

Nr*

7

Toev.*

Postcode*

6305 AA

Woonplaats*

Schin op Geul

Situering

Bij

Locatie

Kadastrale gemeente*

Oud-Valkenburg

Sectie*

A

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

Oud-Valkenburg

A

1211

Oud-Valkenburg

A

1380

Oud-Valkenburg

A

1381

Oud-Valkenburg

A

1018

Rijksmonumentomschrijving**

Omschrijving

HEKKEN, XVIIIId; er zijn 4 hekken; een 5e hek is XIXc. Het toegangshek: twee bakstenen kruispijlers met bossingen en vierkante vaasbekroningen in mergel; de pijlers zijn aan de buitenzijde via korte hol-ingezwenkte muurtjes verbonden met lagere pijlers van hetzelfde type; hier ontbreken de bekroningen; geen hekvleugels; het hek staat aan het begin van de toegangsbrug. Aan de voet van de pijlers achtkantige schampstenen, die sikkelvormig in een punt toelopen. Twee identieke hekken: één als westelijke afsluiting van het voterrein; dit hek leidt nu naar de tuin van een huis, dat niet tot het complexgebied behoort, en één bij de haakse bocht van de beukenlaan; beide hebben nieuwe houten hekvleugels en pijlers van nagenoeg hetzelfde type als die van het toegangshek. Het vierde hek is de toegang naar de moestuin; vierkante pijlers geheel in mergel; knopvormige bekroning; nieuwe vleugels in hout; het hek staat direct naast de oprijlaan aan de westkant. Het vijfde hek, XIXc, is van ijzer en leidt van het voterrein naar de weiden ten westen van het kasteel; het heeft dunne ronde spijlen, die om en om eindigen in pijlpunten. Het hek staat naast de gracht.

Waardering

HEKKEN van algemeen belang

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

- vanwege de ouderdom
- vanwege de architectuur
- als cultuurhistorisch onderdeel van het complex.

Hoofdcategorie

Kastelen, landhuizen en parken

Subcategorie

Tuin, park en plantsoen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 527872

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 1 november 2004
Kadaster deel/nr: 15240/92

*Monumentnaam***

Bruggetje bij Kasteel Schaloen

Complexnummer

509935

Complexnaam

Schaloen

*Woonplaats**

Schin op Geul

*Gemeente**

Valkenburg aan de Geul

*Provincie**

Limburg

<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
Oud-Valkenburg	5		6305 AA	Schin op Geul	Bij	

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>
Oud-Valkenburg	A			1018

*Rijksmonumentomschrijving***

Omschrijving onderdeel 6: DUIKER

In mergel uitgevoerde DUIKER, bestaande uit twee naast elkaar gelegen tunneltjes, gebouwd haaks onder de oostelijke met beuken beplante singel. De duiker werd omstreeks 1875 gebouwd en werd aan de oostzijde aan weerszijden voorzien van een in mergel uitgevoerde keermuur, aangebracht ter versteviging en bescherming van het talud van de singel. De zuidelijke doorlaat is groter dan de noordelijke doorlaat. Over het mergel tongewelf van de zuidelijke doorlaat is een mantel van baksteen aangebracht. De duiker is gebouwd als doorlaat voor de Geul, wanneer deze buiten de oevers trad. Het is mogelijk dat de zuidelijke doorlaat tevens als doorlaat van vee heeft gediend van de parkweide ten zuiden van Kasteel Schaloen en de weilanden ten oosten van Genhoes en vice versa.

Waardering

DUIKER is van algemeen belang:

- wegens de zeldzaamheidswaarde;
- wegens de doelmatige vormgeving en het materiaalgebruik;
- wegens de ouderdom;

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

- wegens de betekenis voor de geschiedenis van de waterhuishouding.

Hoofdcategorie

Kastelen, landhuizen en parken

Subcategorie

Tuin, park en plantsoen

Functie

Brug(L)

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Bijlage 2: chronologisch overzicht kluizenaars de Kluis

1766-1706	Laurens Plum
?-?	Joannes Louens
?-ca. 1721	Johannes Esken/Elken
?-?	Hyacinthe
?-ca. 1727	Benedictus Martens
ca. 1721-1764	Arnold Haesen
1779-1779	Henri de Lidt
?-ca. 1794	Petrus Prickartz
?-1816	Petrus Haenen
1816-1831	Johannes Jacobs
1830-1871	Johannes Smitsmans
1844-1870	Peter Jozef Dresen
1860-1889	Johannes Henricus Weerts
1889-1892	Nicolaas Laurent
1892-1905	Clemens Salingré
1906-1928	Auguste Tevesen
1930	Broeder Lutgerus